

Za Adrijo . . .

Povest iz uskoško - benečanskih bojev. Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

IV.

d galej, ki zapirajo kakor črne vrane vhod v Senj, se je odločila bela golobica, trojambornica Dogaressa. Krasna ladja. Iztesana, da se vozi v njej zastopnik Adrijiine kraljice po svoji lastnini, po sinji Adriji. Krasna ladja. Da razvije ob mirnem morju lepoto bleščečih jader, bi gledal Senjan zavidno nanjo. Ne izteše se taka na senjskem škveru.¹

Zdaj so Dogaressina jadra podvita, pričvrščeni drogovi. Vendar je Dogaressa lepa, ko se bojuje z burjo. Belo telo se pripogiblje, bogato okrašeni rilec reže valove. Sirena, beloroka, zlatolasa, se smehlja raz rilec. Ob njej stoje tri v široke beneške plašče zamotane osebe. Admiral Mark-Anton Venier, njegov svak in pobočnik Ivan Foscari obkrožajo Foscarijevo sestro.

Ob bočnicah, pod jambori, stoje vojaki. Sami Arbanasi. Nosijo majhne, rdeče kape, pisano obleko, dolge puške, kratke nože. Nad njimi veje v burji zastava sv. Marka. Resnega obraza stoji kapitan pri krmilu. Mornarji v modri prteni obleki skačejo, plezajo. A vojak in mornar se ozreta rada na one tri pri rilcu. Ne radi suhega, strogega Veniera, tudi radi Foscarija ne. Ženska je tam, o kateri vele, da je

lepotica, o kateri govore, da postane doževa nevesta. Pa nihče od vojakov ni še videl njenega lica. Saj je priplul Mark-Anton komaj danes iz Reke. Njegov hišnik pravi, da je spremljal lepo sorodnico na Trsat. Po kaj je prišla sem? Brata spremlja, bregov se nagleda. A poprej, ko so streljali na Uskoka, jo je odvedel Foscari naglo v kajuto. Niso taki prizori za ženske. Uh, da je taka burja! Da gleda le tenki nosek iz kapuce lepe signore, da se vidi izpod plašča rob baržunastega krila ljubičaste barve. Slišati jo je pa. Burja ne zagluši zvonkega smeha, veselega glasu . . . Oj deklica, rožica! Kaj se ne bojiš viharja, morskih pošasti, ki preže po teh bregovih na deklice?

Cecilija Foscariova se ne zmeni za zaljubljeno moštvo Dogaresse, ne za radovedno posadko, poklicano od svaka z galej, da straši ž njo Senjane. Živahen razgovor o stvareh, ki ji pojasnjujejo prejšnji dogodek z Uskokom in ji naznanjajo zanimivosti za bodočnost, je zavzel vso njeno pozornost.

Svak je dobil ukaz iz Benetk, da počaka v Reki avstrijske komisije, ki pride čez Kranjsko na Reko, da preiskuje v Senju zadnji uskoški zločin in obsodi vsaj kolovodja Juriša Senjanina. Cecilija je bila preprosila svaka in brata, da sme ž njimi, kamor je želela že davno: na slavni Trsat. Tam je bila včeraj. Morala bi se vrniti v Benetke. Pa prosila je, da naj vidi še Senj. Brat je podpiral njeno prošnjo.

¹ Tesalnica ladij.

Dobro je, če vidi mlada deklica kaj in si razširi obzorje — posebno ... Tisto „posebno“ je razorožilo Veniera — —

Tako je prišla Cecilija pred Senj. Toda mirni izprehod ob hrvaškem Primorju se je izpremenil v resno zadevo. V senjskih vratih je Dogaresso zgrabila burja. In namesto da bi poiskal zavetja za ladje, besni svak, ker je ušel Uskok mimo galej v Senj — besni, ker so se upali braniti Senjani domov hitečega tovariša — ki je bil, kot vele vojaki, sam Juriša Senjanin. Svak noče več čakati komisije, sam hoče v Senj, sam zahteva odgovora v imenu Benetk.

Foscari, Cecilijin brat, mu nasprotuje. Trdi, da nima Venier pravice zahtevati zadoščenja — hoče, da počaka Venier, da se uredi vse lepo in mirno. Brat se je razgrel tako pri tem pogovoru, da je vrgel plašč, klobuk in kratek meč od sebe in odpel vezen ovratnik. V črni plemiški obleki, ki se prilega tako lepo krepkemu moškemu telesu, stoji zdaj oblačnega čela zraven majhnega svaka, ki je tako neprijetnega koničastega obraza, bodečega pogleda, zoprnega glasu, kot bi rezal ... Svak je časti, blaga lakomen. Za naklonjenost vélikega sveta proda lastno dušo ... Svak dokazuje, trdi, se zavija tesneje v plašč, zadržuje klobuk, kolne burjo, Uskoke. Ivan obmolkne. Trpkost mu je okrog ust, ki so tako majhna, dekliška. Črne brčice ima brat pod ravnim nosom, muho na okrogli bradi. Bele, nežne polti je, ravnih, črnih obrvi. Kretnja in pogled tridesetletnega kažeta mladeniški zanos. V očeh, ki so kot črešnje črnice, ko se smehljajo iz zelenega listja, je zagorel plamen.

„Kako divje — žalosten je ta kraj,“ reče Cecilija, da pretrga molk; „vedna burja ... Kdo bi hotel stanovati tod!“

„Da, ta divji kraj je samo za te vrage, kajti to niso ljudje. To vam plešejo na valovih kot vi, donna Cecilija, na plesišču. To so vrage! Pa jih preganjaj po morju z našimi barkami! Oni si stešejo sami tiste vitke lesove, tako pripravljene za vožnjo med čermi, po nevarnih krajih. Za njimi si — pa oni so že zopet daleč ... Slišali ste, kako je ušel enkrat Senjanin s tridesetimi ladjami skozi galeje, pred nosom admirala Zana, ki je bil zaprl Uskoke v rovinjsko luko. To so vrage! Imajo tudi luknje v čolnu. Te odmaše v nevarnosti in izginejo ž njimi v vodi. Misliš, da si ugonobil Uskoka, on pa plava pod vodo, se skriva med čeri in izvleče svojo ladjo, ko mine nevarnost. Pravi gusar! Hujši od alžirskih! Da imajo, kot oni, velike ladje, naredili bi čudeže. V boju razbesne. Grozno je njih maščevanje, njih sovraštvo proti Turku. Ko mu odsečejo glavo, jo držijo nad svojo, da jim teče gorka kri v usta.“

„Strašno!“ se prepade Cecilija in zamiži. Močnejše zavrešči burja po jamborih, da ji vrže kapuco

raz glavo. Za hip se pokaže krasota vranjih las, modrega leska, krasota obraza, mičnega, kot bi ga izklesal iz belega marmorja in navdahnil z žarno bojo juga.

Naglo si popravi deklica kapuco, posluša pridušanje svakovo, da mu mora izročiti senjski stotnik gusarje, takoj izročiti, da ne uidejo v gore ... Posebno Juriša. Dovolj sramote in škode je že naredil Benečanom. Ne bo si umišljeval več, kako bi nahujskal Turke na Benetke, ne bo več ropal s svojim drznim tovarišem Vulatko Vulatkovičem benečanskega obrežja in ladij. Vse roparje je treba kar najbolj in najstrožje kaznovati.

„Da, gospod svak. In, kaj ne — Juriša poklonite meni.“

„Tebi?“ se nasmehne suho admiral.

„Da, meni, svak. Vodila bom tega hrvaškega medveda na srebrni verigi po Markovem trgu. Veslal me bo po morju. Vse Benetke me bodo zavidale za tak plen.“

„Zdi se mi, da se vam dopade Uskok ... No uplenite si ga, grabljivka, z vašimi vročimi očmi, kadar bo v verigah na galeji. Pa ne vemo, če je ravno tisti. Brez brk, malo brazgotino od čela po licu, pravi opis Juriša. Oko modro, obrvi goste, navzgor sileče, kostanjeve barve. Lasje gosti, kratki, le velik čop osledec mu visi po čelu do nosu.“

„Saj bo vse tako, svak. Brke so mu porastle na potu.“

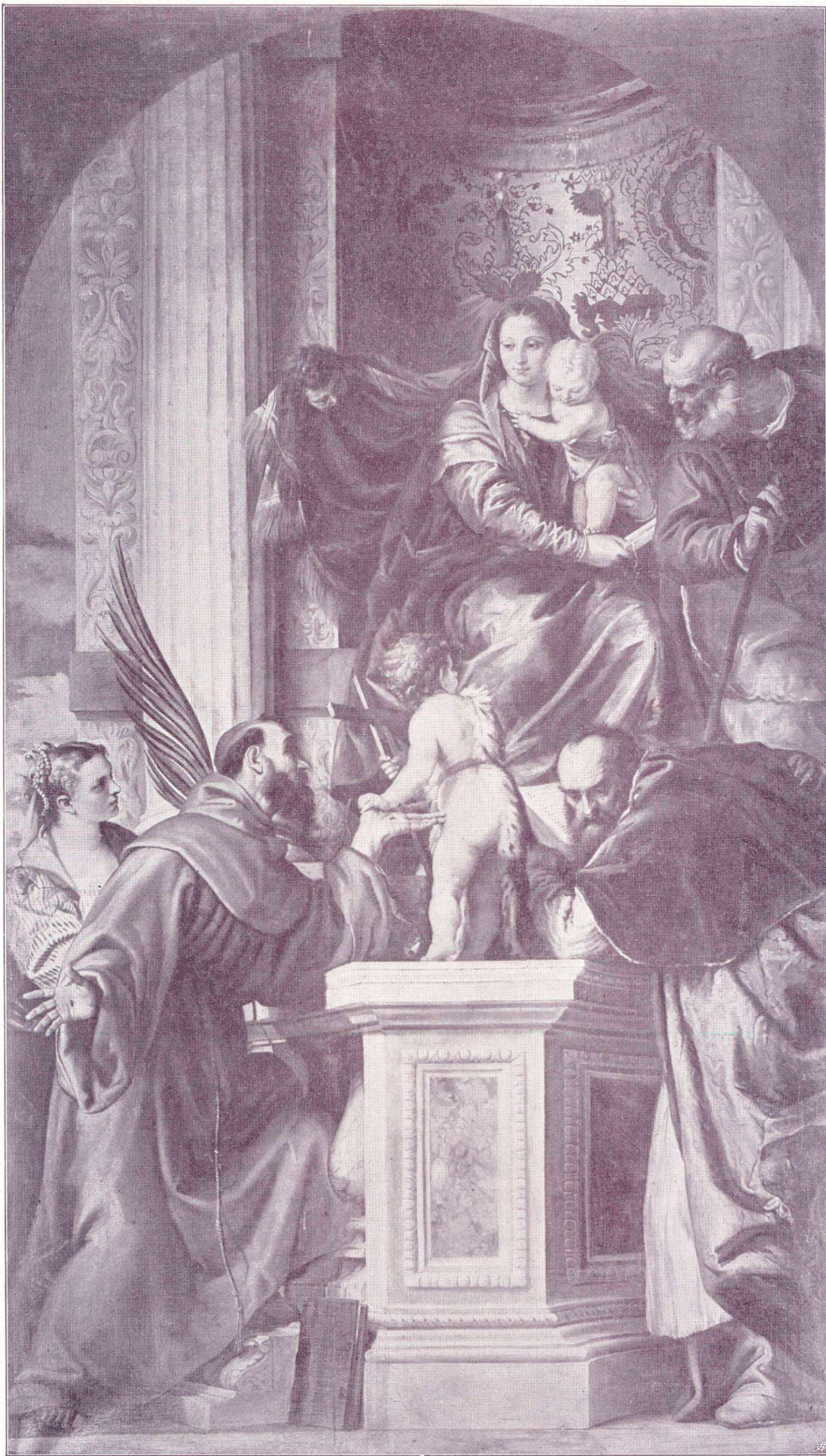
„Bo tako. Saj se ni bril v Liki. Bril je le turške glave in žepe, razbojnik! Pa taka je njihova kri, njihove razmere, pravijo. Mi pa želimo, hočemo mir! Prosto pot po Adriji ...“

„Prav, gospod svak. Saj to želita tudi cesar in nadvojvoda. Pa ... avstrijski poslanik mi je pravil že v Benetkah, da ni tako hudo z Uskoki, kot vi pravite. In včeraj mi je potrdil to na Reki gospod Štefan de Ravnach ...“

„Za vrage, Cecilija, kaj izprašuješ take stvari? Mir hočejo imeti, hahaha — mir! A vse te graške komisije in stotniki drže z Uskoki proti nam. Le Rabata — pomiluj mu Bog dušo! — je bil naš; zato so ga pa raztrgale pasje duše uskoške. Mir bo le tedaj, kadar spravimo to gadjo zalego raz te bregove in jo odtisnemo od morja.“

„Kaj?“ stisne Cecilija obrvi. Sumnja, ki jo je izrekel de Ravnach je tedaj prava ... Naglo se vsuje iz dekličinih kipečih ustnic:

„Raz obrežje ... Krasni junaki ste ... Peščica Uskokov da strahuje slavno signorijo ... Ne, to je pretveza. Naša Venecija se ne boji Uskokov. Morje je široko — prostora je na njem za vse. Pa poznamo se, svak. Raz morje naj izginejo, ker so vam na potu ...“

MADONA
(Rim, Pinacoteca Campidoglio)

PAOLO VERONESE

„Molči vendar, Cecilija!“ prosi prepadeni Venier in se ozre plaho okrog sebe. „Da te sliši kdo... Mesto doževega venca si priklepečeš rabljevo vrv.“

„Naj! Vem, da ima slavna signorija povsod svoje vohune. Pa ne bojim se črnih krink inkvizitorjev. Vem...“

„Za Boga, Cecilija! Imam otroke!“ prosi Venier.

„To ste možje!“ reče prezirno deklica. „Ste videli Uskoka, kako je jadral mimo nas? Kot knez, vladar. To je mož. To bi bil dož. S takimi ljudmi bi si osvetlila ljudovlada lice.“

Pozorno pogleda brat sestro. Venier ščiplje nervozno konce brk, prijemlje krajce klobuka, pravi, da je tudi ljudovlada tako modra kot Cecilija. Da je vabila uskoškega kneza k sebi. Pa odbil je ponosno vse ponudbe. Tak razbojnik! Zato naj visi...

„O!“ vzklikne živo Cecilija in si pridržuje z belimi prsti kapuco, „škoda, da bi visel tak junak!“

„Da, visel bo!“ ponavlja jezni admiral. „Vse te gusarje pobesim. Adrija je doževa nevesta, naša last.“

„Samo poloviti mora vse gusarje urni admiral Venier...“

„To se zgodi. Huda preti Senjanom, če zapremo morje za dalje časa. Cesarja prestrašimo z vojsko. Palimo nadvojvodove vasi, sečemo kmetom vinograde, jim odpeljemo živino. Vzamemo kako trdnjavo — pokličemo Turka na mejo — in cesar in nadvojvoda pozabita zveste službe Uskokov — in nam pošljeta Juriševo in Frankolovo glavo na krožniku...“

„Vinograde sečete, palite vasi? S Turkom se družite — da dobite par uskoških glav?... Barbari vi — ne oni...“

Venier plaho pogleda svakinjo. Iz ljubkega obrazka je izginila navadna lahkoživost. Čelce je nagubančeno, v očeh gori plamen. Tak plamen, kot gori v bratovih očeh. Plamen silnih duš, ki gredo neustrašeno v pogubo in smrt za svoje vzore. Od brata se je navzela takih misli, od brata, ki govori o pravicah ljudstva... Smešno... Signorija ima moč, ima pravico. Venecija hoče vladati — tu ne pomaga čuvstvenost. Pa gorje nepremišljenemu kritikovalcu ljudovladinih namer... V črni dvorani vélikega sveta ne potrebujejo političnih mislecev. Za take so ječe pod svinčenimi strehami, podzemeljski, mokri prostori, „most vzdihov“... Za sorodnike takih je progon vedno siromaštvo!...

„Ivan!“ prosi Venier v pišu burje, „pazi vendar na sestro. Če nočeš radi nje in roditeljev — usmili se mojega sina...“

Ivan Foscari molči, strmi v vihiro. Kako bi karal sestro? Ravno zato, da misli pravično, ji razklada svoje nazore. Jeza nad krivičnimi deli ljudovlade kipi večkrat kot ognjenik v njem. V takih hipih pričakuje moči, da vstane in pokonča brezsrčno, nikdar sito

signorijo in pokliče v dvorano posveta druge može. Može, ki bodo delali za ljudstvo — za prostaka, ki je človek, kot je človek plemič, kateremu pa brani signorija, da diha, misli. Previdnost — naročata, prosita stara roditelja. Radi njiju, ki sta osivela starca, molči. A pred svakom — kaj bi se hlinil?

Foscari molči, gleda na mesto pred seboj, na veliko kulo pred mestom. Tam je videl prej skozi daljevid blede, visokorastlo deklico. Vitka kot mlada jelka je stala v pišu viharja. Nad belo obleko črna ruta, nad ruto dolgi, svetli lasje. Burja jih je opletala okrog glave, morje je pršelo bele pene na njo. Deklica je stala na kuli, čakala. Je bil njen brat ali ženin tisti, ki je krmaril tako drzno mimo njih? Njega je čakala, skočila k njemu. Kaj ji je rekel? Obrnila se je, vrnila v mesto. Sama. Moški pa je stal ponosno na mostišču ter gledal porogljivo, kako so lovili Benečani vojake po morju.

Čuden je ta kraj, čudni so običaji tega naroda. Žena, sestra poljubujeta gospodarjevo, bratovo roko. Sužnje, ki ne smejo sedeti z gospodarjem za mizo. Sužnje, ki tkejo in plete, delajo na polju in v domu najtežja dela, sužnje, ki nimajo pravice do javnosti. Morda pa ljubijo te ženske tem iskreneje svoje može — morda res ni svoboda za žensko? Tukaj poznajo le eno ljubezen. A pri nas? Tu je dolga zaroka običaj, čast. Zaročena deklica ne sme brez ženina na plesišče. Umrje ženin — žaluje nevesta vse žive dni. Kaj je bolje — naša omikana razuzdanost ali barbarska čistost?

Dogaressa se strese, ustavi. Verige zaročljajo. Orjaški sidri se spuščata v nemirno morje. V luki je Venier, a ne pri mostišču. Do njega branijo gorati valovi. Senjski brodarji bi morali prihiteti, potegniti ladjo v kraj, jo privezati k stebrom. Toda Mala vrata ostanejo zaprta, nihče se ne gane, nihče ne zmeni za Benečane.

„Počakajte, vrage!“ zakolne Venier, „videli boste, kdaj ste pustili čakati ljudovladinega admirala.“ Trije čolni se zazibljejo na belih penah. V dva se ukrca po deset vojakov, v tretjega admiral s pobočnikom.

„Vzemite še mene seboj!“ prosi Cecilija.

„Zdaj ni časa za neumnosti!“ se obregne Venier. „Ostanite pri Jeli. Ko se vrneva, odplujemo v Reko. Kapitan — vedite donno Foscari v kajuto. Vi pa, don Foscari,“ je rekel bolj tiho svaku, „ne pozabite, da ste v moji službi — ne zabite doževega venca...“

„Dožev venec ni nič posebnega v naši rodovini,“ mu odvrne ponosno Foscari. „A težko, da bi se popel kdaj Venier do njega...“

Par korakov le — in vendar dolga, nevarna vožnja. Valovi se upirajo v čolne, kot bi hoteli preprečiti tujcem vhod v Senj. „Začarale so nam senjske coprnice,“ trdijo veslarji, ko lete čolni kljub vsem

naporom vedno od brega. Na admiralov ukaz plava par mornarjev do stebrov, da pritegne in priveže čolne.

Zdaj stoji Venier z vojaki pred zaprtimi vratmi. V mestu se ne zmeni nihče za njegov prihod. „Razstrelite vrata!“ ukaže Venier, pa Foscari ustavi neprevidni ukaz. Saj je vendar volja signorije, da se ne izzove preneglo vojska...

Vojaki tolčejo s puškinim kopitom po trdnih, hrastovih, z železom obitih vratih. „Kdo je?“ se oglasi od znotraj zapovedujoč glas. Na odgovor, da je benečanski admiral s pobočnikom in vojaki na poti k stotniku, se odpro vrata. Pred Venierom stoji na pragu orjak v mokri bundi, na mokrih razmršenih laseh visoko poveljniško kapo. Vojvoda... Oni... Benečani gledajo občudovaje krasno postavo. Take rasto samo v Senju — taki so samo bosanski Uskoki. In za tem hrustom stoje drugi. Kapa pri kapi, puška pri puški... Toda vojvoda prekriža roki in se klanja porogljivo:

„Pozdravljam slavno gospodo! Vstop je gospodi prost — tuji vojaki pa naj ostanejo zunaj. Taka je stara pravica našega mesta.“

„Kdo si ti!“ premeri orjaka Venier. „Admiral govori le s plemičem — ne z vojakom najemnikom.“

Grozno zabliska orjakovo oko, ko se upokonči: „Vladarji, večji od plačanega benečanskega dostojanstvenika, so govorili z menoj. Juriša sem Senjanin. Knez rodu Orlovičev iz Bosne, senjski plemič in meščan.“

Venier se vgrizne v usta in vpraša zaničljivo: „Ti je podarila ali potrdila naša slavna signorija, naš prevedri dož tvoje plemstvo?“

„Moje plemstvo ne potrebuje vaših daril in potrdil,“ se osovi Juriša. „Knez sem po davnem pradedu. Že Tvrdko I. je potrdil naše rodbinske pravice. Senjsko plemstvo in meščanstvo pa si je pridobil moj ded Martin — s sabljo, ne z barantijo; ni si ga kupil z zlatom. Sicer pa“ — prezirno stisne Juriša ustni, „mi je bilo na ponudbo vaše viteštvo — a Senjan se ne prodaja.“

„Gotovo te bo krasila železna veriga bolj od zlate,“ se prikloni porogljivo Venier. „Čast mi je, da smem govoriti z vašo milostjo. Veseli me, da najdem tvoje gospodstvo doma. Ne samo stotniku — tudi tebi velja moj pohod, prejasni...“

„Posebna čast mi bo sprejeti tvoje gospodstvo,“ se prikloni Juriša. Polna je konoba,¹ poln je hram. Lahko postrežem tvojemu gospodstvu. Pa zakaj je pustila tvoja milost mlado signoro na ladji? Burja narašča. Iz naših gostij se ne vrneš nocoj na Reko, ne skriješ na Krk. Burja bo pihala osem dni, šibko

bitje na ladji bo umiralo od strahu. Pošlji po deklico, da bo naše veselje popolno.“ Tako govoreč vrže Juriša mokro bundo raz rame, vtakne roki za pas in stoji izzivaje pred Benečani. Admiral se premaguje s težavo. Naskočil bi s svojimi vojaki — pa neenaka bi bila borba in ukaza signorije ne sme prestopiti. Foscariju pa dopadejo silno brkati, odločni obrazi Uskokov, ponosen nastop Jurišev, njega skrb za tujo deklico. Saj bo Cecilije res strah, če se ne vrnejo hitro. In če ne morejo nocoj na Reko — morajo na Krk. Cecilija ne bo v burni noči na Dogaressi, njena hišna Jela je že tako bolna in prosi, da bi prenočili na Krku, kjer je ona doma. „Daj no,“ prigovarja Foscari svaku, „pusti vojake pred vratmi in odpraviva se hitro — vihar narašča, zares...“

„Ne. Brez spremstva in straže ne gre beneški admiral k avstrijskemu stotniku,“ odgovori Venier in da vojakom znamenje, da korakajo... Prostor! Sicer začnem streljati s topovi z galej...“

Vojaki narede korak — napetih pušk cevi jim mole nasproti. Juriša se ne umakne s praga; mirno pravi:

„Imamo tudi mi smodnika, milostni gospod. Spremstva hočeš? Dosti nas je tu. Straže ne potrebuješ. Stopi mirno v naše mesto. Ne boj se prevare. Trdna je uskoška vera. Pod mojo streho bodi drag gost — a da te dobim na morju — ogni se me!“

V.

Dogaressa se ziblje, trepeče, sidro se upira, zadržuje naglo, da ne pohiti iz luke. Cecilija Foscari sloni na klopici v kabini. Stene in klopi so pokrite z rdečim baržunom. V takem okviru, v senci ljubičastega baržuna, ki odeva dekličino telo, se vidi njen obrazek še bolj bled in prestrašen. Saj je tudi grozno to morje v senjski luki... Meče ladjo navzgor, jo suva od strani. Kobilica, rebra pokajo. Ob tla prikovane mizice in stoli se tresejo, posoda leti iz predalov. Hreščanje, stok! Uh, kako tuli burja! Zdi se, da narašča. Vsak hip odtrga lahko ladjo od sider, jo trešči ob neprijazni breg...

Raz puste hribine nad Senjem se spušča mrak. Grozna noč se bliža. A brata, svaka ni. Sama si, Cecilija. Kapitan in podkapitan sta radi nevihte na krovu. Vojaški častnik straži svoje Arbanase. Vsi čakajo admiralove vrnitve, vsi so premrzli, prestrašeni. In deklica je sama med vojaki, v viharju...

Le stok iz bližnje kabine obveščuje Cecilijo o navzočnosti ženskega bitja. Tam leži njena hišna, muči jo morska bolešt. Rada bi ji pomagala mlada gospodarica, a v taki vihri je vsaka pomoč zaman. Pomagalo bi le kopno.

Daleč pred Senjem se črne na morju galej orjaška telesa. Na njih so zagorele luči. Rdeče, zelene,

¹ Vinska klet v hiši.

bele. Galeje si dajejo znamenja, obveščujejo admiralovo ladjo.

Glej, visoko nad Senjem, v oblakih, je zatrepetala zvezda. Morda se ublaži vihar? Ah ne, Cecilija... To ni zvezda. To je zunanja stražnica, o kateri ti je pravil brat. Ne, ni zvezd na senjskem nebu. Neustrašeni Uskok, ki čuva prelaze v gozde, v Liko, si je prižgal ogenj, da si ogreje otrple ude, da prestraši volkove... O junačina, tovariš volkov, prijatelj medvedov — ali te ni strah viharne noči, ko rajajo divje žene okrog tvojega čartaka, ko se plazi tod volkodlak, mamijo večje... O junačina v gori! Ti stradaš, prezebuješ. Čuvaš dom sovraga, ki prihaja krvoločen skozi šume. O junačina v gori! V dol se spusti — tu je vrag, tu je prevara, zavist...

Mrak se spušča, siv, gost. Glej druge luči nad Senjem — glej velike luči v Senju! Svetita se nad morjem, svarita, kažeta mornarju pot. Nehajgrad, Senj, čuvajta! Temna noč prihaja... Po obmorskih trdnjavah prižigajo velike svetiljke na olje, zažigajo baklje smolenice. Noč prihaja. Grozna noč na viharjem morju. Morje odpira svoje žrelo — vstajajo pošasti, sirene — vabijo... Velike sipe, morski volk, ki pripluje včasih v te kraje, čakajo na plen... Tam daleč nekje je zlata minulost — brezbrizni dnovi... Zakaj nisi ostala, Cecilija, v Reki — na varnem, kopnem... Pa ne boj se, deklica. Nad Primorjem sveti velika luč. Primorje, blodeče mornarje varuje trsaška Mati.

Cecilija se spominja kot davnega dogodka, kako jo je mamilo sedem stolpov ob robu pečine nad Reko, kako jo je vabila slavna božja pot in ime — Frankopan. O njih je govoril brat v vznesenih besedah, ko so se vzpenjali včeraj na Trsat. Svak mu je pritrjeval in oporekal. Svak je v prvi vrsti Benečan, a Ivan, plemeniti Ivan — človek.

O nekdanjih gospodarjih Krka in Senja sta govorila. Ki so storili toliko za Primorje. Kjer je vladal Frankopan, tam so rastle cerkve, samostani. S samostani šole. Za prosveto naroda, za njegovo нравno življenje je skrbel vedno ta plemeniti rod. Umni zakonodajalci, so odmerili Frankopani svojim podložnim dolžnosti in pravice. Še danes — leta 1608. — se ravna po statutu, katerega sta napisala Stjepan in Ivan Frankopan za Senj leta 1388. Bogati, ljubljani od podložnih in prijateljev zaradi svojih vrlin, so bili in so Frankopani avstrijski vladi neljube osebe.

Nekdaj tako bogata, samostojna Hrvaška, je raztrgana, oslABLJENA od vednih bojov z zunanjim in notranjim sovražnikom. Da vstane Frankopan, da hoče obnoviti staro Hrvaško, stare pravice — z veseljem bi ga pozdravilo plemstvo in narod — morda

tudi sosednih dežel. Takih nakan sta zmožna brata Nikolaj in Volk. Mlada moža sta to, toda izvedena na polju vede kot na Martovem. Sorodnika mogočnih Turjaških, Lenkovičev, Zrinjskih, imata prijateljev na Kranjskem in Mažarskem. Vzgajala sta se v Ljubljani na Kranjskem pod nadzorstvom Krištofa Turjaškega, v Padovi sta dovršila visoke nauke, prepotovala sta Italijo. Oba, posebno Volk, sta dobra govornika.

Teh bratov tedaj se boje na dvoru v Pragi in Gradcu — kot so se bali Rudolfovi predniki njunih očetov. Pri vsaki priliki jim odščipne vlada nekaj posestva, nekaj moči — zasleduje njihove korake. Nespametna je ta politika Avstrijcev. S svojim ravnanjem s hrvaškimi plemiči, s hrvaško zemljo, silijo domorodne sinove hrvaške naravnost k upor. „Nespametna je ta politika, toda dobra za nas... Čim prej izgube Frankopani Primorje — tem prej bo naše —“ je rekel Foscariju na to Venier. „Nikolaj je znan sovražnik naše slavne ljudovlade — sploh vse pleme Frankopanov.“

„Ni čuda,“ se je nasmehnil Foscari, „spominjam se, kako so napadle naše galeje Nikolajev Novi ter zažgale mestece. Porušile bi bile tudi grad, da ga niso ubranili Uskoki. Napadle so že brezuspešno tudi Trsat... Zgodovina teh bregov sploh govori o benečanskih napadih...“

„Kar se ni posrečilo takrat, se posreči drugič. Že je bil vzet Frankopanom Trsat, vzeti jim je Senj, Krk ni več njihov. Počasi se odmaknejo od morja. Proketo — kaj poje slepi bedak?“

Berač je sedel na stopnicah, pel slavo Frankopanov. „Nikdar ne izgine njih ime...“ „Molči, bedak,“ mu je rekel Venier in mu vrgel srebrn tolar v klobuk. Berač se je zahvalil in zapel za njimi pesem o Jurišu Senjaninu.

„Razbojnik opeva razbojnike,“ je vzkliknil jezno Venier. Zamišljeno je poslušal Ivan.

V cerkvi je hotela Cecilija moliti z veliko vnemo. Pa v vse njene molitve se je mešala podoba Frankopanov, Juriša. Oh, tako rada bi bila videla grofa in razbojniškega vojvoda! Raztreseno je motrila voščenicu pri velikem oltarju, katero je bil daroval Mile Parišević l. 1527., ker je premagal z Marijino pomočjo v dvoboju turškega velikana. Zlati konj sv. Martina, ki je baje zakopan pred velikim oltarjem, darovane verige turških ujetnikov, slike z brodolomi in turškimi požigi je niso zanimale toliko kot tista dva hrvaška junaka...

Že v Reki je bila slišala, da je grof Nikolaj na Trsat. Prosila je svaka, da jo pusti v grad. Izpriča se pred grofom kot radovedna romarica in on ji pokaže grad. Saj ne bi povedala svojega imena. Pa svak se je zgražal, razjezil. Umerjen mora biti vsak korak bodoče doževe neveste, zanj ni pusto-

lovja. Še to je pravzaprav neumestno, da upoznava pod bratovim vodstvom domače in tuje razmere. Koliko časa bo trpela ta inkvizicija, ki ima povsod nastavljene svoje vohune? O Cecilija, ne ime, ne spol te ne rešijo jeze zakrinkanih sodnikov...

Ta dož! Kaj bo zaprta vsa njena žarna mladost zaradi marionete, ki podpisuje sklepe vélikega sveta, ki se kaže svetu vladarja, a je le žalostna senca? Mlada Benečanka ni videla trsaškega grofa, a na poti v Senj je videla njegovo mesto Novi. „To je ključ in vrata v bogati Vinodol,“ ji je razlagal z lakomnim pogledom svak. Gledala je glave stolpov po Primorju, videla Krk, Senj in dobila pojem o bogastvu in mogočnosti hrvaških grofov. Videla je senjske skale, videla drznega Uskoka in zasanjala o pogumu hrvaških vojakov. Takih ljudi ne bo premagala ljudovlada.

Uh, kako tuli burja! Dogaressa se trese, škriplje, Jela stoče kot bi umirala. Mlade snovateljice drznih činov se lotuje vedno večji nemir, strah. Ne, to ni strah — to je le neugodno čuvstvo... Kaj se godi v Senju, da se ne vrne admiral na ladjo? Lovi li Juriša, ali je pozabil pri vinu na Dogaresso in svojo dolžnost? Noč... Strah... Kaj, če umrje Jela?

Cecilija vstane, se oprijemlje za stene in pride s težavo v sosednjo kabino. Tu se oprijemlje klopi Jela, mlada, blede Bodulka, stoče in se vije v smrtnih težavah. „Na kopno,“ prosi, „na kopno! Na Krk — da umrjem doma...“

„Kam hočeš, ubožica, saj ne moreva nikamor. Čolni so v Senju, naših ni nazaj. Potrpi, ubožica — skoro se umiri vihar.“

„Ne umiri se ne... Poznam domačo burjo... Bolje je zdaj na prostem morju kot tu. O zlata gospodarica — umrjeva tu.“

„Ne,“ jo tolaži Cecilija, se sklanja nad hišno, ji briše pot raz blede obraz, „ne umrjeva, vzemi še enkrat kapljice...“

Iz drobne stekleničice padajo kaplje na žličico. Kar zaškriplje, zažvenkeče... Stekleničica zleti iz tresoče roke, deklica omahne, se zaleti v vrata. Groza! Ladja stoji skoraj pokoncu.

„Pomagaj, Mati trsaška!“ vikne Jela, si zakrije oči in moli: „O kronana Mati in Devica... Ki si hotela stanovati med nami.“ „Da nam deliš milosti,“ pristavi s trepečim glasom Benečanka k molitvi Primorke. Zadnja ura se bliža — raz krov se sliši krik, ropot. Gotovo se je podrl jambor, gotovo je odnesel val mornarja... Smrt je tu, Jela, smrt... Že pritiska voda na kajutina vrata... Ah!... Vrata se odpro, ves premočen vstopi Foscari. „Ivan!“ zavrisne sestra in se obesi nanj. „Ivan, oh, dobro da si tu, da umreva skupno.“ Hišna stoče: „Uboga gospica — ubogi gospod — mamica...“

„Kakšna otroka sta vendar,“ se nasmehne mirno mladi mož. „Ni še sile, da bi umirali. Le urno! Zavij se, Jela. Vzemi seboj, česar je gospici treba. Pre-nočimo v Senju, ker bo noč zelo viharna. Dogaressa in galeje odplujejo iz te ožine, si poiščejo zavetja v krških lukah.“

VI.

Sive skale mole ostre robove v gluho noč. Nad njimi ni zvezde. Nebo, temno kot duša brez Boga, se spenja nad Primorjem. Vihar razgraja. Po skalnati poti ob morju, od sv. Jurja proti Senju, se majejo v burjinem pišu čudne postave. Senca za senco... Morda duhovi Pavlinov iz samostana pri sv. Jurju... Ali duše Uskokov, ki jih je prebudil vihar v kamenitem grobu, v dnu morja, da gredo pogledat na dom v Senj — če živi tam še staro junaštvo, če stoji še sred Senja Ružica, bela cerkev... Da, uskoške sence so to, sence brez glav... A čuj... Puškino kopito se zadene ob skale, burja opleta ogrinjalo senc ob pritlikave smokve, veliko brinje in divje oljke, ki rasto posamič med skalovjem; drač, bodeča neža, vražji stric se prijemlje obleke, se jim zabada v opanke. Juriševa četa je, ki se vrača po suhem v Senj, ker ji je zaprl Venier morje. Vodi jo Vulatko Vulatkovič. Sencam brez glav so podobni, ker so si naložili težke kamene na pleča, da jih ne odnese burja raz pot po strmem bregu v peneče morske valove. Sklonjeni hodijo molče junaki. Burja jim jemlje sapo — jih ustavlja zdaj — zdaj jim puha v hrbet, jih skuša dvigniti od tal. In na desno buči razljučeno morje, morski div dviguje penasto glavo, izteguje zelene kremplje — na levo ječi gozd v višini, gozdni škrat skače po hreščečih vejah, prikazuje se vešča, vedomec tuli. Toda nič ne morejo junakom zle moči. Če se plazi tudi med skalami zelena ogromna moljava — ne škodi junakom njen žareči pogled: svete moči, blagoslovljene v samostanu sv. Frančiška, nosi vsakateri pri sebi. Naj oponaša vedomec človeške glasove, da izvabi junake v gozd, naj tožijo po votlinah čuki — Juriševa četa hodi svojo težko pot, misli težke misli. Ali najdejo vojvoda Juriša že doma? Doma? Bržkone bo skalnata votlina na Veljunu letošnjo zimo dom Juriševe čete. Dobro da je burja. Prepodi beneške galeje, ustavi graško komisijo, ki pride gotovo zopet enkrat v Senj. In tačas se reši, komur bo treba rešitve.

Kako čudno tuli burja... Kot bi plakalo v gozdu dete, klicalo, iskalo matere... Ah, to so spomini! V burni noči se razleti marsikateri brod ob čereh, marsikatera duša se poslovila od sveta...

Pa zopet... Tako glasno, jasno... Vulatko se ustavi, posluša. Ž njim se ustavi, posluša trideset mož. Ne, to ni burja — ni spomin... Razločno

NA HRIBOVSKI PODRUŽNICI

H. SMREKAR

kliče iz gozda: „Tata, mama, Martaloz ...“ Ha, kako vrže Vulatko kamen raz široka pleča, kako skoči po tmini preko skal za otročjim glasom. „Za menoj!“ zakliče, in trideset težkih kamnov zaropče na tla, trideset junakov hiti za Vulatkom.

Grozno je v vihar ni noči na obrežni poti. Še groznejše v hosti, ko vrešči in stoče drevje, ko padajo hreščeč veje, se prigibljejo orjaški hrasti do tal ... Suho listje, zemlja, grmovje, korenine dreves, vse se vrti, pleše, divja. Plaha ptica sfrli iz toplega gnezda. Skovika sova, čuk, beži lisica, jazbec, a volk, ris, medved se držijo v toplem brlogu.

Po gozdu blodijo Uskoki. Otrokov klic se oglasi tu — tam ... Morajo dobiti roparja Martaloza, izvržek človeštva, ki lazi, vohuni od Turka do kristjana, krade, prodaja vsak dan svojo dušo. In drago jim plača vohun otroški rop! Ni redek slučaj, da se prikrađe kljub stražam tak gad skozi Liko, ukrade otroka in beži preko meje, da proda kristjanskega otroka Turkom. In če ulove Primorci takega roparja, jim je slast gledati, kako umira na kolu, kako oblizuje plamen rane umirajočega.

V burni, temni noči se čuti Martaloz varnega. Z ostrim čutom človeka, ki je vedno na prostem, najde pot skozi šumo, se ogiblje gošč, kotanj, padajočih dreves. Otroka je zavezal v vrečo, si ga naprtil na hrbet. Za otrokovo vpitje se ne zmeni. Ni mu nevarno. Se že potolaži, ko ga nabije. In ko pride v turške roke, pozabi kmalu na dom. Čez nekaj let se bo bojeval fant poturčenec proti rod nemu bratu, čez nekaj let postane dekle poturčenka mati kristjanovih krvososov.

Martaloz šteje v duhu izkupiček. Dobro je bil zadel nocoj. Senjani, Senjanke so prodajali zijala pri Malih vratih, kjer je prihajal neki brodič, najbrže tisti Juriša — vsaj je govorilo vse o njem. Precej razvit deček, prava uskoška kri, se je igral z leseno puško, streljal vrabce. Vrabci so leteli preko obzidja, deček je smuknil skozi frčado — Martalozu v roke. Vrl vojak bo deček ... Ah ...

Kaj stiska Martaloza za vrat, kaj iskri skozi tmino? Je planil vendarle volk iz dupla, se je zagnal ris vanj? Po nožu seže roka ... Pa to je grmeč človeški glas ... Še več — vse polno jih je ... Že so zvezane roke, že je od vzet otrok, že leži Martaloz na tleh. „Ubij psa!“ kliče nekdo. „Ne!“ brani drugi, „na kolu naj umrje po naših postavah, da se pozabavajo Senjanke ob njegovih mukah. A rebra, rebra mu popravi, brat ...“

Martaloz stoče, se zvija pod sunki uskoških nog in pušk, kliče turške in kristjanske svetnike na pomoč. „Ni potreba, opravimo že sami,“ se mu režé in rogajo Uskoki in si maščevalno hladijo dušo na njem.

A otrok? Vulatko ga stiska k sebi, da segreje zmrzlega revčka. Vprašuje, čigav da je. Otrok se stiska k Vulatku kot k staremu znancu, jeca, ne spravi besede iz sebe.

„Ukreši, Mile, ukreši, da vidimo ...“

„Da zgori gozd, Vulatko? Listje je suho — mahoma smo v plamenu.“

„Požurimo se tedaj iz šume. Nazaj na pot! Ali jo čutite?“

„Da. Sliši se bučanje. Naprej, mrcina martaloška, vražja duša ...“

Na prostem, v zatišju skal, ukreše Mile ogenj. Rado gori suho listje, prinešeno od burje v nižino, rade gore brinjeve veje, razširjajo močni duh. Trideset mož čaka težko, da osvetli plamen otroka. Morda je njihove rodovine — njihova last? Bogve kako ga išče, kako joče zanj mati ... Še nocoj, če tudi bi bil od daleč, še nocoj ga poneso domov, da se umiri materina duša. — Plamen osvetli krepkega dečka v rdeči halji. „Čigav si?“ ponavlja Vulatko vprašanje. „Jurišev kumče, stric,“ odgovori fantek in gleda veselo v znane obraze.

„Kaj me je oslepila sveta Lucija?“ — se nasmeja Vulatko in poljubljuje otroka. „To je mali Juriša, Orlovičevega kmeta sin. Juriša mu je krstni kum. Bogu in sveti Bogorodici hvala, zločincu kol — pa je vse v redu. Kaj, Jurček, ali te je bilo strah, ubožec?“

„Junaka ni strah,“ odgovori deček. Glasno se zakrohota jo možje, da umolkne za hip burja, posluša. To so besede njihovega vojvoda, Juriša. V ustih otroka, čigar zdravi obrazek je ves umazan od joka, čigar glas je hripav od klicanja, so smešne. Začudeno odpre mali Juriša od solz zatekle oči. Zakaj se smejejo? Tako pravi kum: Junaka ni strah. A — lačen je junak lahko ...

„Lačen, stric Vulatko, lačen!“ toži Jurček. Trideset mož seže hlastno v torbo, trideset rok moli dečku kos suhorja, kruha, suho smokvo, trdega kolača — kar se je našlo. Deček grize z drobnimi zobki, trdokorni možje zro ginjeni nanj. Od obraza do obraza romajo maleževe oči. Slabo jih osvetljuje pojemajoči plamen. Domači obrazi, prijateljski. Pa izza skale gleda temno lice. Mož, ki ga je bil vzel Jurče se ga ne boji več — a želja po maščevanju se vzbudi v otroški duši. Deček iztegne roko po Vulatkov i puški in pravi: „Stric, daj, da ustrel i Jurček grdega moža.“

„Oj ti uskoška kri!“ stisne Vulatko dečka k sebi. — Težka je bila poprej pot po vihar ni noči. Z otročjim bremenom, z jetnikom, menil bi, da bo še težja. Pa junakom je veselje pri duši ... Jurček jim je povedal, da je tekel tata k morju, da je tekel tja stražar Velikih vrat, ker je prišel kum Juriša, ko je

lovil Jurček ptice. Juriša je torej doma ... Lahko se hodi s tako vestjo, lahko z zavestjo dobrega dela.

Vulatko nosi malega Jurčka. Na široki moški rami je zaspal trudni deček. In Vulatku je tako mehko, tako blago pri duši. Kako veselje napravi prijatelju, ko prinese ukradenega otroka nazaj!

Za Vulatkom gre Mile in vleče Martaloza. „Oj žuri se!“ mu prigovarja. „Žuri se, ti pasji sin, da prideš prej na kol.“ „Da te sprejme prej vrag,“ reče drugi.

Vulatko nosi spečega otroka in mehko, blago mu je pri duši. Oprosti si desnico, pogleda na njo. Prstan, zaročni prstan, se leskeče v tmuni ... Podarila mu ga je Milka, Zorina posestrima, pokristjanjena Turkinja. V vihar ni noči se spominja Vulatko prvih dni ljubezni. Tri leta je od tega ... 1608 je zabeležil stotnik Frankol, ko je sporočal nadvojvodu o Juriševem junaštvu. S petsto Uskoki je bil udaril takrat Juriša na Skradin, ga osvojil, poplenil in zažgal. Domov je pripeljal bogat plen in tristo ujetih. Prodali so se dober kup na senjskem glavnem trgu. Juriša je odbral mladi sestra v službo in družbo štiri deklice. Med njimi Milko, hčer skradinskega bega. Nekateri ujetnikov so se odkupili ali zamenjali. Tudi Milka je upala, čakala. Jussuf beg, njen zaročenec, je menila, da jo odkupi. Poslala mu je sporočilo po odkupljenem Turku, ki se je vračal domov. Pa Jussufa ni bilo ... Velika je bila Milkina žalost. Vela, Dana in Cveta so se že privadile novim šegam, se pokrstile, se ozirale za možmi. Milka je čakala.

Spominja se Vulatko v vihar ni noči, kako je videl prvič Milko. Belega obraza, napravljena po turško, je sedela na tleh, vezla in jokala. Ko je zagledala Vulatka, je skočila, se skrila za vrata. Pa Jurišev pobratim je prihajal večkrat v Zorine sobe. Hodil je za Zoro ... Čudno. Saj menda ni prepeljala Milka pepeljuhi¹ niti skozi glavo, ni mu všila potajno treh šivov v dolamo ... In vendar se je ustavil pri Milki on, ki je hodil za Zoro. Še nikoli ni videl tako belega obraza, drobne bradice in tako smrtno žalostnih oči. Samo smilila se mu je, Bog ve da! Prinašal ji je novice s Turškega — pa tiste, katere je želela, ni prinesel. Zora se je smejala, skakala okrog nje, a Milka je ostala žalostna. Vulatko je preklinjal Jussufa in motril večkrat v Juriševem ogledalu svoj obraz. Kako bi dopadel deklicam? Razpraskan je od sabelj, razjeden od koz. Dekle pa ne vpraša po junaški duši. Saj ga vzame tudi Zora, če ji zapove brat. Ali Vulatko si želi žene, ki mu sledi iz nagnjenja, ki bo plakala po njem, kadar umrje od sablje ali kroglice. Zora je prezirala njegovo ljubezen, Zora gleda le po lepoti. A Milka, to je

dobro, predobro dekle. Dolgo se ni nasmehnila Milka Vulatku. A ko se je, ko so se razveselile njene črne oči in se naredile male jamice v njenih licih, tedaj je bil Vulatko prepričan, da ni lepšega in boljšega dekleta pod solncem. Da jo razveseli, ji je prinesel niz koral, zlato blago. Deklica se je okrasila z njegovim darom, se razcvela kot roža v novem domu. In ko ji je nekoč ponudil jabelko — ga je sprejela in mu podala vršiček dišečega rožmarina, znak ljubezni.

Menjala sta prstane. Dal Bog, da preživita srečno častni zaročni stan. Dve leti morata čakati — to je običaj, čast. Potem pride Milka in bo pomagala Vulatku materi pri gospodinjstvu, tkala in vezla ... Pa Bog ve, če doživi Vulatko ta dan ... Dober kup je uskoško življenje ... Danes se ženiš, jutri te ubije Turek, Benečan, ali te dene vojaška sodba ob glavo. Oj čudno uskoško življenje! Je pa tudi grobov v senjskih cerkvah! Šestnajst cerkva na malem prostoru, a vse polne grobov. Vsak junak želi, da je zakopano njegovo truplo v cerkvi. Polne so cerkve grobov. A ne mož, ki so umrli v postelji od starosti — sramota junaku umreti doma! — to so grobovi žrtev, ki so padle v boju za križ, katerih ostanke je pripeljal tovariš domov ... In žene, deklice v črnih rutah kleče na nagrobnih ploščah, jih pokrivajo s cvetjem. Sram je rodbino, ki nima groba, katere ženska nima, kjer bi klečala pri svetem opravilu. Ej Vulatko — zaročen si. Da padeš zdaj, klečala, kropila bo zvesta duša tvoj grob ...

Ah Senj! Vulatko postoji, za njim postojе vsi. Obhodili so rt pred Senjem. Luč v Nehaju, luč v kastelu jim zasveti. Srce junakov poskoči od silne radosti. Oj težko je tudi Uskoku bloditi po vihar ni noči ...

„Kdo je božji?“ vpraša straža. „Juriševa četa!“ — Vulatko z otrokom malo zaostane. Straža pozdravlja došlece v imenu Boga in svetega Nikolaja, vprašuje, če niso videli Martaloza. Oh, čudne stvari se gode ... Juriševemu kmetu je izginil otrok, pri Jurišu se goste Benečani ...

„Kaj?“ se začudi vseh trideset mož naenkrat. Vulatko skoči naprej. „Blagoslovi te Bog, Vulatko!“ kliče straža veselo in mu otimlje otroka. Pripoveduje straža vse, kar ve: Kako je zasmehoval Juriša Benečane, kako sta bila Benečana dolgo pri stotniku in se podala potem z njim k Jurišu. Kako je šel potem eden Benečanov po mlade ženske, jih peljal k Jurišu, kjer se goste sedaj. A beneške ladje so se skrile radi viharja ...

Začudena posluša četa take novice. Ali je izvabil Juriša Benečane v zasedo? Ne. Prepošten je za to. Gostoljublja ne bo kršil. Ali jih hoče prodati. Ne — nikoli! Juriša ne! Prej mrkne solnce.

¹ Neka vrsta gada.

„Čari so,“ trdi straža. „Rekel sem koj, ko sem slišal, da je mlada ženska na krovu, da je prišla po Juriša . . . In lep je ta vrag — seveda coprnica . . . Naši mladeniči so kar neumni . . .“

„Čari ali ne čari — takoj izvem, kaj je. Daj sem Jurčka, da ga oddam materi. Vi pa vrzite Martaloza v kulo in se razidite.“

„Čakaj, Vulatko,“ ga ustavljajo prepadeni tovariši. „Kaj ne bi napadli Orlovičeve hiše, ubili kletih Benečanov?“

„Kaj pa mislite, surovine, pasje duše?“ jih zmerja Vulatko. „Benečani so tu na pošteno vero. A te ne prelomi Juriša. Rajši vas postrelja sam, kot da bi pustil, da se skrivi njegovim gostom le las. Vodite Martaloza v kulo in potem pojdite vsak svojo pot. A jutri da ste točno pri meni. Poizvem pri Jurišu, kak veter vleče.“ —

Skozi tmino stopa Vulatko sigurno po hrapavem tlaku proti Juriševi hiši. Kljub pozni uri, čez polnoč je, so hišna okna razsvetljena. Pred hišo straži nekaj Uskokov.

„Kakšnega vraga pa stražite?“ vpraša Vulatko. „Oj brate, ti si to? Bolje, da si ostal tam zunaj . . . Zmrzoval bi, a tu . . . Osem dni si varen — dokler se ne poleže burja. Oj, ne kuha se vam dobra kaša . . . A Milka te čaka, sirota . . .“

Tako pozdravljajo tovariši Uskoka — on pa je slišal najbolj zadnje besede. „Daj — dvigni me,“ veli tovarišu, „da vidim, če je Milka v kuhinji.“ Tovariš močan, plečat kot on, dvigne Vulatka, da pogleda skozi zamreženo okno v veliko kuhinjo. Tam plamti velik ogenj, okrog njega se sučejo deklice in stara Mara. Zore in Orlovičke ni. Gibčna Milka se kreče, gospodari po kuhinji. Kako ji pristoji to. O ti moja dušica!

Vulatko potrka na okno. Milka zasuka hitro glavico z rdečo kapo, prebledi, se zažari. In že gladi z belo roko raskavo ženino lice, se joče in

smeji, izprašuje, kako je hodil, če ni dobil novih ran. Skuhala mu je stramontane.¹

„Hvala ti, dušica!“ pravi ginjeni četnik. „Saj sem mislil vedno nate. Kar bolelo me je srce. O Milica, če se ne bi vrnil, bi šla ti za Jussufom?“

„Ne govori, Vulatko! Žalovala bi po tebi po senjski šegi. O Vulatko! Za mene ni takega na svetu, kot si ti . . .“

„Dušica moja! Pa povej: kaj se godi pri vas?“

„Kaj vem? Benečani so streljali za Jurišem, naši nanje. Admiral se je pripeljal, da zahteva zadostčenja. Ker je burja tako močna, ni maral admiral na ladjo, prevzetni Juriša ga je povabil na večerjo. Frankol pa je privedel mlado Benečanko, da ostane pri Zori, ker je težko za žensko v kastelu. Oh, to smo napekle in nacvrle! Vsega je na mizi. Juriša hoče pokazati Benečanom, da živi tudi Senjan gosposko. Bile so ribe na brodetu, na gradeli, v olju, v marinadi. Gosposke ribe. Bila je cima bocolov, radiča, cvet zelja. Presnice, pogače, paškoti, škarnatice, hrustanci, pince,² vsega je na mizi. Mesovja tudi ni pogrešala gospoda. Najlepša posoda je na mizi, najlepši prt. Zora, mati strežeta. V zlati posodi so si umili gostje roke, z zlatom vezeno brisačo jim je dala Zora. Juriša nataka koludarja³ in bakarske vodice v srebrne kupe. A čula sem, kako je rekel mali, suhi Benečan debelejšemu natiho: „Vse to je naropano . . .“ Benečanka se smehlja okrog Juriša, pustila bo skoro oči v njem . . . Zora se veseli, ker upa, je uverjena, da se ne zgodi Jurišu nič žalega.“

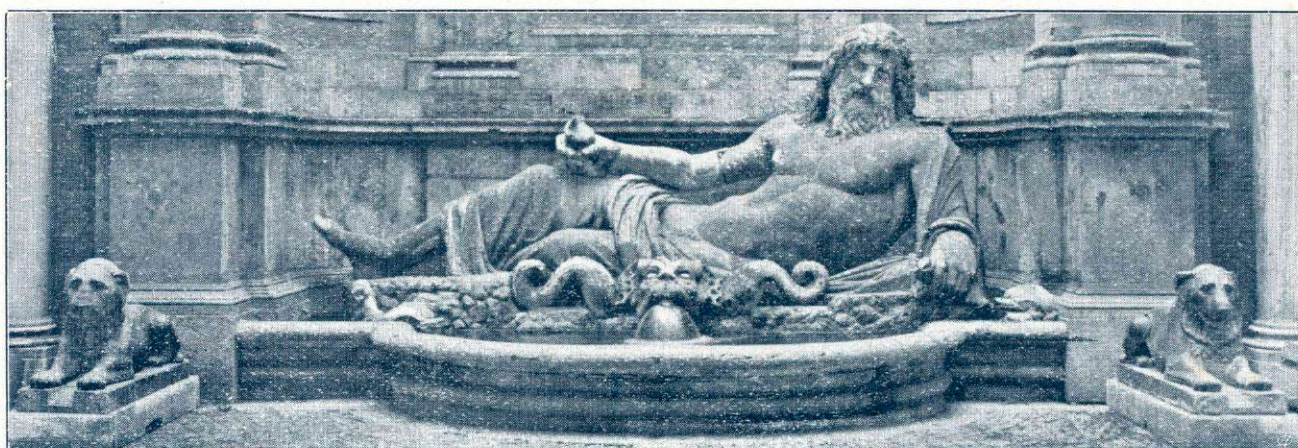
„Slabo pozna ona Benečane. Je že zvijača za tem. K Jurišu hočem. Morda mi da kak ukaz . . .“

„Ne, Vulatko, za Boga ne zdaj! Povem, ko odidejo Benečani v kastel, on pride k tebi. A zdaj . . . Tvoja mati čaka v strahu . . .“ (Dalje.)

¹ Ivula squarrosa.

² Pecivo.

³ Peneče vino.

TIBER
(Kapitolij, Rim)

Potnik.

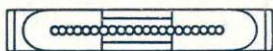
Zložil Vekoslav Remec.

Po stezi potnik nem koraka
v jesenski, neprijazni večer
in duša njegova, polna mraka,
ne more dobiti miru nikjer.

Ta dan se je od vsega ločil,
o čemur duša v mladosti sanja —
in solze nobene ni potočil,
poln temnega, mrkega kljubovanja...

Popotno palico vzel je v roke
in sklonjen roma v mrtvo polje
kot duh, ki vstal je iz rakve globoke,
ko ura temačna na polnoč gre.

Bogve, kaj ga tam za poljem čaka,
kaj rdeča kot kri je večerna stran,
kaj tak plaho, skrivnostno nad poljem kraka
nesreče poslanec — črni vran...

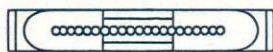
Starec.

Zložil Tonej Jelenič.

Dehtea zemlja moja, raj srcá nekoč,
in tvoja grud tako deviško mlada! —
nocoj te ljubim, kakor še nobeno bridko noč,
nocoj, ko žalost mi v žilave ude pada
in srka jim poslednjo kri in moč.

Razširim čez te težke roke naj
v pozdrav in blagoslov — čez sive senožeti,
čez blede ravni in čez poljski raj;
tu s trdim trudom tebi, grudi sveti,
zakopal pot in kri sem svojo v mehki naročaj.

Saj moja še nocoj si, moja — zemlja ti.
A jutri —. Sin že svoje voli vpreže,
čez rosni pot, čez mojo srčno kri
v jutranji hlad kadeče brazde vreže,
in moja mrtva moč v njegovih žilah oživi.

Vzdih.

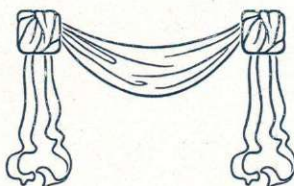
Zložil G. Koritnik.

Prišla si kot pride žalost
srcu v goste zimski čas —
v sledu svojih sem bolesti
nem poljubil tvoj obraz.

V nadah si nekoč cvetela
v duši moji do neba,
zdaj v skrbah si osivela,
omrznela v dno srca...

O mladost, ljubezni polna,
kdo ti je ukradel kras,
da ne cveteš, da ne kliješ
toplo kot nekdanji čas?

Jaz samujem... O ljubezen,
jaz žalujem za teboj —
brez veselja, brez poguma,
nem borim se sam seboj!

Meditacija jesenskega večera.

Spisal Ksaver Meško.

mrt stopa z mrzlim dihom in z ledenim morečim pogledom žalostno svojo pot.

Na drevju ob cesti odpada listje; trda noga kmetova stopa po rumenem strnišču, čez katerega brije hladen jesenski piš; na travniku pod vasjo kurijo pastirji: mrazi jih v jesenskem hladu...

Smrt stopa mimo; priroda umira; tajen, težeč hlad sili v srce.

A čemu hlad v srcih, o bratje? Kaj je krasnejšega v prirodi božji od jeseni, prinašajoče plačilo od truda vsega leta, bogato nagrado obilnih potnih srag, zdaj z zlatom odtehtanih, miren odpočitek od dela mnogih vročih dni in oddih od negotovih upov, od tesnega strahu: kaj prinese nerazjasniva usoda do jeseni?

A glej, bogato plačilo je prinesla!

Veseli se ratar, ko pregleduje ob umirajoči prirodi svoj pridelek. Obilno mu je rodil trud; bogat blagoslov mu je vzklik iz potnih srag...

In mnogim izmed nas, bratje, prihaja polagoma jesen življenja.

Kako naglo si šlo mimo, o življenje, truda in dela polno, s skrbmi prekvašeno, s solzami obilno blagoslovljeno, z zaničevanjem posvečeno, s hrepenenjem in z ljubeznijo poživiljeno vedno nanovo.

A zdaj na jesen, ob večeru življenja: Večni Ljubezni hvala za vse!

Ker kaj bi bilo naše življenje, o bratje, brez dela in brez truda? Vedna Velika sobota, ki bi ne prišla za njo nikoli Velika noč, vstajenja, veselja in prenovljenega življenja slavnostni dan! Večno mrtvi bi bili brez dela. Ker v delu je življenje naše, v delu prerodenje in vstajenje naših sil, po njem in v njem diha Duh božji v nas in iz nas...

In skrbi, o bratje? Blagor mu, kdor jih je vzel nase veliko težo, težo, kakršna je bila teža križa, ki ga je nesel božji Nazarejec. Skrbi namreč ne za nas same, ne, za male, nevedne, za zaničevane in teptane! Za te skrbeti, te tolažiti, te dvigati k nebu in k Ljubezni, o bratje, to je delo božje v nas. To, o bratje, je pot Kristusova, pot, ki vodi na višine, kjer more in sme reči duša s sladkostjo: Consummatum est... izčrpana je vsa ljubezen, vsa darovana za one, ki jim je govoril Gospod v ljubezni božji: „Pustite male k meni priti, ker teh je nebeško kraljestvo...“

In brez solz bi naj romali skozi življenje, o bratje?

Prerevni bi bili, prevelikega usmiljenja potrebni in vredni! Veliki Nazarejec je plakal; in hvala mu iz globočin duš, da je dal tudi nam te dragocene bisere nebeške. Blagoslovljeni hipi, ko smo jokali nad gorjem in nad nesrečo sobratov in ko smo plakali v bridkem kesu nad lastnimi nepopolnostmi, slabostmi, zablodami in grehi... Marija Magdalena je vstopila z obteženim, a skrušenim srcem v hišo Simona pismarja in ni nehala močiti nog Gospodovih s solzami, dokler je sedel pri mizi. Ker je mnogo in vroče ljubila! Zato je vstala očiščena in je odhajala sveta izpred milostnega obličja Boga in Človeka.

Blagoslovljena slednja solza, ki nam je kanila iz skrušenega srca ob zavesti majhne in premajhne naše ljubezni do večne Ljubezni. Vsaka teh nas je blagoslovila, vsaka nas posvetila! Zato smo vstajali očiščeni s trdih tal, kamor smo poklekali v pekoči boli. Zato je zrlo tako mirno naše oko, ki je trepetala v njem še solza ljubezni in kesanja, v oči našemu Bogu in Sodniku...

In kaj, o bratje, bi bila kratka naša leta, če bi jih ne očiščevalo, ne oslajalo in vedno nanovo ne poživiljalo hrepenenje? Potok, plazeč se skozi samo močvirje, v večni senci, v večnem hladu. Potok, ki bi pričel kmalu gniti v plitvi svoji strugi. A hrepenenje, glejte, bratje moji, je vžigalo vedno nove iskre v naših mislih in jih je razžarjalo v visok plamen, hrepenenje nas je očiščevalo, hrepenenje nas je dvigalo, hrepenenje nam je dajalo peruti za mogočni polet v višave, k Viru in Cilju našemu...

In skozi mnoga zaničevanja smo romali do jesenskega večera našega življenja, o bratje.

Sovražili so nas, sumničili in obrekovali, mogočno in glasno so ploskali z rokami in v srcih, ko so nas ponižali pred svetom. — Pred svetom, o bratje, ne pred nami samimi in ne pred — Bogom! Zato je bilo ničevno njih šumno veselje, voda, ki teče naglo mimo, a ne odkruši ne skale in ne zidu in niti mehke zemlje ne. Vse to ostane, a voda se ne vrne nikoli.

A vendar, bratje! Morda se je rodila in je vzdigovala više in više strupeno svojo glavo nevolja v naših srcih? Srd je morda dahnil z morečim dihom čez cvetoči vrt naših duš in je poparil marsikak cvet, s trdom, z velikimi žrtvami, s težkim samozatanjevanjem vzgojen?

O bratje, mili in ljubljani, čemu to? Zakaj tako slabi, zakaj tako majhni?

Ali niso zaničevali in zasramovali tudi Njega, Svetega in Čistega, Najsvetejšega in Najčistejšega? Ali niso govorili vsega hudega in najhujšega zoper Njega, krivično in lažno in licemersko? — In On? — Ali se je srdil? — Ali se je rotil? — Ali je preklinjal?

„Oče, odpusti jim, ker ne vedo kaj delajo . . .“
O bratje, to je pot v višave. Tudi naša pot mora biti ta!

Saj nam zaničevanja, zasramovanja, obrekovanja in krivice najbolj čistijo naše duše, da se ne polenijo, da ne padejo sredi vznesenega poleta k Solncu naših dni in naših misli v nižine vsakdanjosti; da se ne pobratijo z velikim svetom in ne zaidejo na široko cesto brezsmotrnega življenja. A naša pot, o bratje, je ozka in hrepeni v višave. K Ljubezni vodi — skozi trpljenje . . .

O bratje, to premislimo, tega se zavedajmo, ko romamo s hrepenečimi srci na večni Sion, k miru src, k harmoniji duš, k vdanosti v življenje in v smrt, skozi rože sovraštva in sramotenja in skozi trnje prijateljstva, slavljenja in laskanja — tega se zavedajmo, da romamo z dosmrtnim hrepenenjem k — večni Ljubezni.

Ker ljubezen je trpljenje, a trpljenje z neskončno sladkostjo prekvašeno in blagoslovljeno. In kdor ljubi najbolj goreče, trpi največ — sladkosti in bridkosti . . .

Kje stojiš, o križ, ljubezni in trpljenja posvečeno znamenje? Da se zgrudim pred tebe v prah in te objamem in poljubim s solzami in s kipečo radostjo!

Kje cveteš, o sladkosti polna bol zaničevanja, zasramovanja in krivic? Da te pritisnem z ljubeznijo na goreče srce. Rani ga! Naj se zabode slednji trn v najgloblje njegove globočine. Tako postaneš nov bogat vir mojim mislim, jutranje zvonjenje molitvam mojim, izhajajoče solnce mojim pesmam, mogočne peruti veličastnemu poletu moje duše — k Ljubezni hrepeneče . . .

Pozdravljeno, o trpljenje, z vso dušo ljubljeno in zaželeno, k Bogu, k Ljubezni vodeče! V Ljubezni pa je le življenje, nikjer smrti. In hladne jeseni ni v Ljubezni in ne zime . . .

In ti pozdravljena, strma pot k Začetku in k Dovršenju, h koncu ljubezni . . .

Gruda.

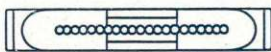
Zložil Tonej Jelenič.

V sokovih tvojih spi življenje,
mladost in sila in lepota,
vzplamteva v srcu ti gorkota,
in črezte rojstva gre drhtenje.

Kraljica ti! Pa vendar — sužnja.
Povelja Kralj ti večni daje,
in ti poveljem si uslužna.

Razžarjena so tvoja pota,
kraljevsko venča jih zelenje
in cvetje in dobrav šumenje —
mladost je tvoja in lepota.

Njegova silna roka vlada,
povsod skrivnostne sile maje, —
in kar iz tebe vstaja, Predenj pada.

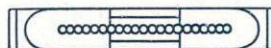

Dajte mi luči . . .

Zložil G. Koritnik.

Dajte mi luči, plamena usodnega,
ki noč prežene iz mojih dni —
ciljev mi dajte in dela plodnega,
da se v njem zmerijo mlade moči!

Dovolj smo spavali, dovolj smo tavali,
velika obtožba na duši leži:
vse kar smo ljubili in obožavali
z besedami, polnimi zmot in laži . . .

Ipavci.

Prilog k zgodovini slovenske pesmi. — Spisal Janko Barlè.

(Dalje.)

Dr. Benjamin Ipavec.

Nekaj nenavadnega — doktor medicine, ki po svojem poklicu gleda vsak dan tragedijo človeškega življenja, ki tolikokrat opazuje, kako se ubogi človek bori s svojo največjo sovražnico, smrtjo — zлага pesmi, ki segajo človeku v srce in prinašajo mir njegovi duši. V preprosti otročji popevki kakor v veličastnem junaškem zboru, v nežni dekliški ariji, iz katere odseva zarja prve ljubezni, kakor v prešerni napitnici, v lahkokrili plesni godbi kakor v vzvišeni domovinski himni, povsod gledaš moža, ki je svoje najbolje, kar je imel, z nesebično ljubeznijo posvetil svojemu narodu. Srce njegovo je bilo bogat studenec melodij; iz njega so izvirale včasih burno kot gorski hudournik, včasih tiho kot gozdni potoček, a vselej so dramile, navduševale in blažile narod. In te pesmi so bile domače; zvene le so ravnotako navdušeno v preprosti vasici kakor po trgih in mestih, koder je vstajal narod iz dolgega spanja, prebujen, prerojen na novo življenje. Razumela sta te glasove kmet in gospod; našli so pot v vsako srce. Naš narod je hrepenel po pesmi, in eden prvih ki mu je podomače zapel in zadel pravo struno, je bil dr. Benjamin Ipavec.

Dr. Benjamin Ipavec se je porodil v Šent Jurju dne 24. decembra 1829. Sveti večer je za vsakega človeka poln poezije, posebno slovenski narod se ga veseli in ga težko pričakuje. In na ta večer je zagledal luč sveta naš skladatelj, iz čigar pesmi zveni večkrat tiha sreča božične noči.

Osnovne šole je dovršil Benjamin, kakor tudi njegov mlajši brat Gustav, v domačem trgu Šent Jurju. Učitelj mu je bil najprej Ripšl, oče znanega župnika, a kasneje češki Nemec Avguštin Kukla in podučitelj Knežar. Tedaj je bilo na Slovenskem, posebno pa na Dolnjem Štajerskem žalostno v šoli. Ipavca nista slišala v šoli nobene slovenske besede, razen pri verouku. Bilo je tudi v Šent Jurju tako, kakor omenja dr. Josip Vošnjak za Šoštanj:¹ „V šoli se nismo učili niti črke slovenske brati ali pisati, imeli smo nemški abecednik, nemško čitanko, nemško računico . . . Čutili se nismo ne za Nemce, ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848. in nam je jezik bil le sredstvo, da se

sporazumemo med seboj in z drugimi.“ Po končanih ljudskih šolah sta odšla oba brata v latinske šole v Celje; Benjamin, ker je bil starejši, dve leti preje. Benjamin sam pravi: „Popolnoma nemška je bila tedaj tudi celjska gimnazija, na katero sem prišel. Izmed mojih sošolcev sta l. 1843. brala Bleiweisove ‚Novice‘ samo dva, namreč Vrečko in Lončar. Kakor druge, vzbudilo je tudi mene leto osemindesetdeseto. Tedaj sem se šele zavedel slovenskega svojega rojstva, postal sem Slovenec in tak sem ostal do danes.“ Benjamin je bil priden dijak, v tretji latinski šoli je bil l. 1842. drugi, a v četrti tretji.

Osnovne glasbene nauke sta prinesla brata v Celje že z doma. V Celju ju je poučeval dalje v glasbi tamkajšnji organist Köppl, a kasneje Čeha brata Vaclav in Frančišek Fassl. Zadnji ni dolgo kar je umrl v visoki starosti 90 let. Glasbeni talent Benjaminov je začel že v Celju siliti na dan. Če ravno ni imel še jasnih pojmov o glasbeni teoriji in harmoniji, je napisal vendar že tu valček, katerega je naslovil: „Knospen, Walzer für das Piano-Forte von Benjamin Ipavic, Syntaxista 1843.“ Lepi naslov temu valčku je napravil šestošolec Regula. Sestra Žanetka je poslala to prvo Benjaminovo skladbo skrivaj bratu Lojzetu na Dunaj in mu pisala: „Noch im Flügelkleide componiert.“ Lojze se je čudil bratovi glasbeni nadarjenosti in mu pohvalno pisal, da ni našel v valčku glasbenih napak.

Iz Celja je odšel Benjamin l. 1845. na licej v Gradec, kjer je bil dve leti; a ker je koncem l. 1847. obolel, se je povrnil domov in se celo leto doma zdravil. Ostal je doma tudi še prihodnje leto, ker ga starši niso pustili od doma zaradi burnih vojskinih časov. Tako je počakal brata Gustava, da je le-ta napravil maturo, katera je bila ravno tedaj prvič uvedena. V tem času se je prav pridno uril v glasbeni teoriji. Lanner in Strauß, ki sta tedaj vladala v muzikalnem svetu, sta tudi na njega toliko delovala, da je začel skladati razne plesne skladbe. S slovensko glasbo se je začel baviti natančneje šele l. 1850., ko se je povrnil v Gradec na medicinsko-kirurške študije in so ga le-tam tovariši izbrali za pevovodja v slovenskem pevskem društvu „Slovenija“.

Kakor narodnost, se je porodila tedaj med dijaki tudi slovenska pesem. V pevskem zboru so bili izvrstni pevci: tenorist Viktor Bučar, Franjo

¹ Spomini, I., str. 12.

Magdić,¹ Vračko, Volčič in basist Matija Šušteršič.² Ker je pa slovenska pesem bila tedaj v povojih in pevci tega društva niso imeli skladeb, je bil Ipavec primoran, da piše zборе za svoje pevce. V to dobo spadajo njegova četverospeva: „Kje dom je moj?“ in „Zapuščena“ ter napitnice: „Bratje bodimo veseli“ (besede Križanove, ki je bil kasneje odvetnik v Ptuj in se je ponemčil), „Bratje, obrodile“ (Prešeren) in „Kozarce v roke“. Toman, ki mu je dal besede za to pesem, je srečal Ipavca drugi dan, ko je to pesem slišal, na ulici, ga ves navdušen prijel za roke in mu dejal: „Ipavec, ti ne veš, kako moč imaš v sebi. To ti pa povem, da take pesmi ne bodeš nikdar več napravil!“ Pevci so pod vodstvom Ipavčevim dobro napredovali in že l. 1850. v decembru priredili interno „besedo“, pri kateri se je odlikoval Lovro Toman kot navdušen govornik. Prihodnjega leta so se upali ti slovenski rodoljubi v nemškem Gradcu javno nastopiti, ter so v nedeljo dne 23. marca ob 11. uri predpoldne v veliki dvorani nemškega glasbenega društva priredili javno „besedo“.³ Takrat ni bilo tistega nasprotstva med Nemci in Slovenci, kakor je danes. Nemci so tudi obiskali „besedo“ in celo glasovir posodili. Navzoči so bili tudi vseučiliški profesorji: Kopač, Škedl in Kvas. „Beseda“ je lepo uspela in pevci, katerih je bilo čez 40, so dobili vsestransko pohvalo in priznanje. Svojemu pevovodju so izročili v spomin lepo rubinasto-rdečo kupo z napisom: „B. Ipavcu, pevovodju prve besede v Gradcu dne 23. marca 1851.“ Meseca julija istega leta je priredilo društvo drugo javno „besedo“, in pri tej priliki se je pel prvič Benjaminov dobroznani četverospjev „Zapuščena“. Ko je pevovodja Benjamin obolel, ga je nadomestoval v društvu njegov brat Gustav, ki takrat še

¹ Živi še kot umirovljen profesor v Zagrebu. Prijatelji so ga zvali „rajo“, ker je imel zelo dolge brke in je vedno na gosli brenkal.

² Umrl je kot odvetniški koncipient v Krškem.

³ „Uredba besede“, ki so jo priredili slavljanjski rodoljubi, je bila ta:

I. razdel: Narodna pesem, besede Malavašiča, napev I. Tomažovića (Tomažović je bil jako nadarjen glasbenik, doma iz Tržiča, ali je zgodaj umrl). Česki pěsny, svirane na postranici (flauta) od gosp. Vil. Böhma (Čeh, člen gledališkega orkestra); Življenje, četverospjev, besede Bl. Potočnika, napev Riharjev; Mazur z muzyka, pela operna pevka Hofman-Majoranovska in Husitska, zbor z bas-solo, ki ga je pel Šušteršič.

II. razdel: Zvonikarjeva, tenor-solo z brenčnim zborom, besede in napev Bl. Potočnika; Fantazija za gosli od Allarda od g. Kaspara; Strunam, četverospjev od L. Maška; Občutki, tenor-solo, besede L. Toman, napev I. Turnogradske; Zapuščena; Slavska rěč (Brod nek' čuti udarca).

ni skladal, pač je pa le aranžiral pesem „Rado ide Srbini u vojnike“.

V Gradcu je bila takrat samo: „Medizinisch-chirurgische Lehranstalt“, kakor v Solnogradu in Olomucu. Kdor je obiskoval tri leta to šolo in napravil izkušnjo, je postal ranocelnik (Patron der Chirurgie—Wundarzt). Kdor je imel maturo ali licej in je šel še dve leti na Dunaj, je postal doktor zdravilstva. Ravno onega leta, ko sta brata Ipavca že bila diplomirana ranocelnika, je bilo to odpravljeno; pa sta se, ker sta hotela vendarle postati prava doktorja, zapisala na Dunaju v prvi tečaj medicine. Izgubila sta na času, škodilo jima pa ni nič, ker sta si s tem pridobila obširno strokovno znanje. Že od doma sta prišla precej izurjena v zdravilstvu, ker ju je ta veda zanimala in sta kot medicince večkrat pri bolnikih nadomestovala svojega očeta. Na Dunaju sta dovršila vse predmete v štirih letih, pa so jima naposled vendar dva semestra oprostili, tako da sta mogla že l. 1857. delati prvi rigoroz. Benjamin je bil promoviran za doktorja v februarju, Gustav pa v juniju l. 1858.

Na Dunaju se je začelo šele pravo življenje za muzikalna brata. Imela sta prilike mnogokaj lepega slišati in se naučiti. Izposodila sta si vsak teden cel kup muzikalij in jih potem doma igrala. To opisuje tudi dr. Josip Vošnjak v svojih „Spominih“:¹ „Hitro smo se seznanili in si ostali odslej zvesti tovariši do konca študij in iskreni prijatelji za vse življenje. Ipavca sta stanovala v Alzerskem predmestju blizu mene pri tleh. Ker sta oba bila muzikalno naobražena, najela sta si klavir in ga postavila v svojo sobo. Kadar sem ju obiskal, in to se je skoro vsak dan proti večeru zgodilo, usedla sta se h klavirju, če ju že nisem našel igrajoča in mi napravila koncert. Igrala sta četveroročno Mozartove in Beethovenove sonate, ki sem jih tačas prvič slišal, pri katerih sem pač slišal zvoke, a v srce mi niso segali. Bolj ugajali so mi Lannerjevi in Straußovi valčki. To so bile vesele ure, ki so le prehitro potekle.“ Pri takih prilikah je sedel Vošnjak na naslonjaču in ju veselo poslušal. Najljubši skladatelj je bil bratoma seveda Beethoven. „Saj se pri njem tudi lahko reče: tako mora biti, ni mogoče kako drugače!“ mi je rekel pomenljivo o njem dr. Gustav Ipavec.

Benjamin Ipavec je bil vedno bolj muzikalno delaven. Spomladi l. 1853. je napisal nežni in še danes priljubljeni zbor: „Sirota“, potem zbor: „Ilirija oživljena“ in četverospjev: „Domovini“. Razen teh je zložil še samospeva za tenor-solo s klavirjem „Pri vodici“ in „Domovini“,

¹ I., str. 39.

oba za svojega prijatelja, izvrstnega tenorista Viktorja Bučarja v Ljubljani. Bučar je pa priredil „Domovino“ za tenor in bariton-solo z zborom, pa se ta pesem še danes poje v raznih pevskih društvih na slovenskem jugu.

Ko sta brata dovršila svoje študije, sta hotela še več koristiti slovenski pesmi in jo razširiti med narodom. Prvi poizkus v tej smeri je bila „Pesmarica za kratek čas“, katero so l. 1859. na Dunaju „na svitlo dali ino vsim pošteno-veselim Slovincem podarili trije domorodci iz Šent Jurja poleg Celja.“ Ti trije domorodci so bili brata Ipavca in pa župnik Dragotin Ferdinand Ripšl (rojen 1. nov. 1820). Ripšl je bil pravi narodni pevec, brezskrbnega, veselega temperamenta, ki je zlagal pesmi prav v narodnem duhu, pa so nekatere od njih tudi zares ponarodele. Žal, da ni bil bolje glasbeno naobražen, ker je napravil tudi mnogo napevov svojim, Hašnikovim, Lipoldovim in Orožnovim pesmam. Tudi za pesmi v „Pesmarici za kratek čas“ je napravil vse besede on, razen dveh narodnih. Do tedaj je bilo na slovenskem glasbenem polju, kakor sem že povedal, prav malo življenja. Prva zbirka slovenskih pesmi je pač „Slovenska gerlica“, katero je začel l. 1848. pri Blazniku ob stroških „Slovenskega društva“ izdajati Juri Fleišman. „Slovenska gerlica“ ima motto iz „Drobtinic“:

„Slovenska gerlica v domačim logu milo poje,
Povabi spevati drage brate, drage sestre svoje.“

Res je bil začetek jako težak in neznaten, pa je vendar „Slovenska gerlica“ mnogo storila za narodno prebujenje. Če primerjamo zvezke „Slovenske gerlice“ in pa izdanja „Glasbene Matice“ in „Nove akorde“, ponosno lahko trdimo, da smo Slovenci tudi na glasbenem polju mnogo in lepo napredovali. V četrtem zvezku „Slovenske gerlice“ je natisnjena l. 1852. tudi Benjaminova zdravica: „Bratje, bodimo veseli“, ena najboljših skladb v zbirki, a da ne omenjam lepega petega zvezka (l. 1859.), v katerem je natisnjen lep „venec slovenskih pesem dr. Fr. Prešerna“, ki ga je zložil prezgodaj umrli, daroviti Kamilo Mašek. Če spomnim narodnega pevca Miroslava Vilharja in pa Jurija Fleišmana, ki je poleg „Mičnih slovenskih zdravic“ izdal še tri zvezke pesmi pod naslovom: „Slovanska beseda“, — sem vse povedal. V taki suši na slovenskem glasbenem polju je „Pesmarica za kratek čas“ dobro došla. V „Pesmarici“ je natisnjenih dvajset enoglasnih pesmi (samo prva je dvoglasna). Dve sta narodni, ali kakor so jih takrat imenovali „staro-slovenski“: „Majolka“ in „Ko b' sodov ne b'lo“. V zbirki je „Škerjanček“, kakor sem že omenil od pok. Lojzeta Ipavca; „Kdaj moramo piti“ in „Napitnica k rešitvi“ sta

od Dragotina Ripšla, a druge so od bratov Benjamina in Gustava Ipavca. Zanimiv je predgovor, ki ga je napisal na dan sv. Karla Boromeja l. 1858. glavni izdajatelj zbirke, Dragotin Ripšl. On pravi: „Veseli Slovenci pri vsaki priložnosti radi prepevajo, naj že bojo pri tergatvi alj na ženitnini, na foroži (koline) alj sedmini, posebno pa kadarkolj se jim žlahtna vinska kapljica bliši. — Pa, kdor pri takih veselicaх lepih poštenih pesem ne zna, se žalibog! tudi včasi, posebno če je že nekoliko vinjen, rad po klafarsko zadere, ino veliko pohujšanja daje.

Taki gerdi nespodobnosti nekoliko u okom priti, je ta zbirka novih pesem odložena, zatoraj v njej

DR. BENJAMIN IPAVEC

toljko napitnic najdeš; pa kakor sem te pesme spisal ino pel, jih tudi podam vsim ljubim, pošteno-veselim Slovincem, mojim prijatelom, — odločene so za kratek čas, vi pismouki! ne sodite jih preojstro!

Ker je kranjska gerlica obmolknila, naj se štajerski škerjanček oglasi; ako vam njegovo petje dopade, vam zna prihodnič še večkrat zapeti.

To pesmarico na svitlo dati, sta mi pripomogla moja iskreno ljubljena domorodca Benjamin in Gustav Ipavic, doktorja zdravilstva, ktera sta k mojim besedam radovoljno prav mične napeve spisala, ino kateroma se zato prav serčno zahvalim.

Ravno onadva sta tudi vselej pripravljena, ako jima hoče kdo slovenskih pesem poslati, primerne napeve rado voljno zložiti.“

To je lepo priznanje v čast našima skladateljema. Ipavca sta bila pripravljena ves svoj glasbeni dar in znanje posvetiti slovenski pesmi, kar sta pozneje tudi tolikokrat dokazala. Pesmi, priobčene v tej zbirki, so narodu dobro došle in se tudi mnogo pele. Benjaminova pesem „Kdo bi zmeraj tužen bil“, čije napev prisojajo napačno Dragotinu Ripšlu, je postala skoraj narodna,¹ a mnogo se poje tudi Gustavova „Slovenska dežela“.

Ko je dr. Benjamin Ipavec l. 1858. dovršil medicinske študije na dunajskem vseučilišču, se je podal v Gradec, kjer je bil do leta 1865. sekundarij pri dr. Rehačeku v deželni bolnišnici, a potem se je etabliral kot praktični zdravnik. L. 1871. je bil imenovan primarijem na otroški bolnišnici sv. Ane, kjer je služboval neprenehoma do l. 1898. in dobil pri izstopu za svoje izvrstno delovanje zlati zaslužni križec s krono. Kot zdravnik je bil v Gradcu, če tudi Slovenec, zelo priljubljen, ker je vedno vestno izpolnjeval svoj težavni poklic.

Za ženo si je izbral dr. Benjamin Ipavec l. 1865. Ano Vokounovo iz Celja in dobil v njej nežno, rahločutno družico, ki je, sama prijateljica glasbe, dobro razumela moževo glasbeno stremenje in obilo pripomogla do tega, da si je Ipavec ustvaril srečno domače ognjišče. Otrok nista imela. Njegova žena, dobra Slovenka, vestno sodeluje pri „Podpornem društvu za slovenske visokošolce“ v Gradcu, katere mu je bil dr. Benjamin Ipavec mnogoletni predsednik.

Dr. Benjamin Ipavec je v Gradcu, dasi je imel mnogo posla s svojim zdravniškim poklicem, vendar pri dr. Viljemu Mayerju nadaljeval svoje glasbene študije in se pri njem učil kontrapunkta in instrumentacije. Sam pravi: „In ti stvari priporočam vsakemu pevcu. Melodija je srce, polifonija duša muzike. Harmonija, melodija in kontrapunkt — to je neobhodno potrebno za vsakega pravega muzika. To je tudi njemu pripomoglo, da se je povzpел do dovršenega skladatelja, ki je Slovencem ustvaril dela, katera bodo imela vedno trajno ceno in bodo vzdržala med Slovenci slavo njegovega imena.“

Meseca novembra l. 1862. sta izdala brata Ipavca pri Tarmanu v Celju prvi zvezek „Slovenskih pesmi“, a drugi zvezek je sledil prvemu l. 1864. V tej dobi se je lotil Benjamin tudi večjega glasbenega dela; napisal je opereto „Tičnik“ po Kotzebuevem delu „Der Käfig“. Na slovenskem glasbenem

polju je bil to velik napredek, saj je šele Miroslav Vilhar zložil prvo slovensko opereto, katera je izšla meseca avgusta l. 1850. pri Lercherju v Ljubljani pod naslovom: „Jamska Ivanka, izvirna domorodna igra v treh dejanjih s pesmami od Miroslava Wilherja.“ Opereta „Tičnik“ se je večkrat pela v ljubljanski „Čitalnici“, prvič l. 1862. Kasneje jo je instrumentiral kapelnik Fabijan, pa se je često proizvajala v starem gledališču, v novem ne. Overturo je mnogokrat igral vojaški orkester. Sam Ipavec je postavil overturo tudi za orkester na lok s spremljevanjem glasovirja, pa so jo tudi na ta način mnogokrat igrali. V drugem zvezku „Novih akordov“ je natisnjena ljubka romanca iz te operete za en glas in glasovir.

L. 1862. je zložil dr. Benjamin Ipavec tudi veličanstveno pesem po Koseskijevem besedilu: „Kdo je mar?“; ta je proslavila njegovo ime ne samo med Slovenci, nego tudi med drugimi slovanskimi brati. Po prizadevanju dr. Janeza Bleiweisa je bila za to pesem razpisana nagrada, in muzikalni sodniki v Pragi so prisodili nagrado dr. Benjaminu Ipavcu. Prvič se je ta skladba pela v Ljubljani, kasneje v Zagrebu, Belem gradu, Pančovi (16. aprila l. 1866.), v Pragi i. t. d. Pela se je tudi pri veliki slavnosti, ki jo je l. 1864. v Kartinovi dvorani priredila mariborska čitalnica. Dr. Jože Vošnjak, ki je to slavnost v „Novicah“ opisal, pravi o tej kompoziciji: „Kako bi vam popisal neizrekljive občutke v naših prsih, vso svojo radost in navdušenost, ko smo poslušali to pesem! Ali kaj pravim, to ni pesem, to je veličanstna kantata, doneč slavospev, svoji mili domovini v čast spevan od nje zvestega sina... Po končani pesmi so zagrmeli slava-klici slavnemu rojaku, da se je dvorana tresla. S to skladbo je dr. Benjamin Ipavic stopil na prvo mesto med našimi skladatelji. On ni samo skozinsko izurjen umetnik in neizmerno bogat v izvirnih napevih, temuč tudi vedno naroden. In kakor je slavni Rihar temelj položil naši cerkveni glasbi, tako se z dr. B. Ipavcem začenja nova doba umetne naše svetne glasbe.“

In res se je začela nova doba slovenske pesmi. Ipavčeve pesmi so začele od dne do dne glasneje odmevati med slovenskim narodom. One so ne samo navduševale narod, nego tudi izpodbudile druge skladatelje, da posvetijo svoje sile slovenski pesmi. Glasbeno diletantstvo je ginilo in oglašati so se začeli ne samo nadarjeni, nego tudi temeljito glasbeno izobraženi skladatelji, kakor Anton Nedvéd, a za njim Franjo Gerbić in Anton Foerster.

Dr. Benjamin Ipavec je izdal sam več zbirk svojih pesmi, med katerimi moram omeniti dva zvezka „Slovenskih pesmi“ za en glas in glasovir. V prvem zvezku je uglasbil pesmi: „Lahko noč“

¹ V Mohorjevi pesmarici je ta pesem krivo označena kot „narodna“.

(Fr. Malavašič), „Kam?“ (dr. Fr. Prešeren), „Ponoči“ (S. Jenko), „Gomila“ (J. Kersnik) in „Predurmi“ (S. Jenko). V drugem zvezku je lepa melanholična pesmica Fr. Cimpermana: „Zašlo je solnce za goro“ in pa Baptistove štiri „Dekliške pesmi“. Te se odlikujejo po svoji nežnosti, neprisiljenosti in pristnem narodnem duhu. Omenjam tudi lepo zbirko za mešani zbor (trije zvezki) pod naslovom: „Slovenske pesmi“. Ko je l. 1883. izšel drugi zvezek teh pesmi, ga je priporočil v „Ljubljanskem Zvonu“¹ vrli glasbeni kritik, nedavno umrli Danilo Fajgelj. On pravi med drugim: „Nepotrebno se mi skoro zdi priporočati delo slovečega skladatelja, čegar priljubljeni napevi so navduševali že tisoče slovenskih src in se bodo še radostno popevali, dokler bode Slovenec imel pevsko žilo... Najprej moram pripoznati, da se g. skladatelj prav resno z muziko bavi in da je v njej veliko glede polifonije napredoval. Trdnega mnenja pa sem, da je pri tem delu vplivala na skladatelja cecilijanska glasba, ker je motive svoje prav jasno, prozorno in mično izvel, po pravilih polifonije, cerkveni glasbi lastne. In to je pravo! Zakaj pa ostanejo madrigali (posvetne pesmi) starih klasikov vedno lepi? Zato, ker so stari umetniki smatrali si glasbo kot umetnost, ne pa kakor igračo — in se po tem ravnali. Z radostnim srcem toraj pozdravljam vsak glasbeni umotvor, ki je poleg harmonije, kontrapunktike in muzikalne estetike uravnan, ne glede na to, koliko centov izmišljene in domišljevalne narodne soli je v njem. Skladatelj, kakeršen je g. dr. Benjamin Ipavec zadene že prav dobro narodni duh, čeprav sem ter tja kacemu glasu večjo gibčnost da, nego bi si jo želel fantast, kateremu je kontrapunkt zvijanje glasov...“ V tretjem zvezku „Slovenskih pesmi“ je uglasbil Ipavec pesmi: „Vstala je narava“ (S. Jenko), „Slovenka“ (M. Vilhar), „Potoku“ (J. Stritar), „Nazaj v planinski raj“ (S. Gregorčič) in „Hrepenenje po naravi“ (J. Stritar). Tudi te pesmi imajo vse vrline Ipavčeve glasbe, preproste so, domače in narodne. Prelepa Gregorčičeva pesem „Nazaj v planinski raj“ je že tolikokrat uglasbena; vendar je tudi Ipavec dobro razumel besede slavnega pesnika in iz njegove skladbe veje pravo hrepenenje po planinah in po sreči, ki jo je pesnik tamkaj užival.

L. 1896. je objavil dr. Benjamin Ipavec pesem „Nezakonska mati“ za en glas z glasovirjem. Ta pesem se odlikuje po resnosti koncepcije in dobro pojasnuje lepe besede našega Prešerna. K. Hoff-

meister je ocenil to pesem v „Ljubljanskem Zvonu“¹ tako-le: „Literatura slovenske pesemske glasbe je dosedaj zelo uboga i kvalitativno i kvantitativno; najbrže ni zadosti pesemskih tekstov. Ipavic si je menda zato izbral tekst, ki je že komponiran, ki pa ne taji navzlic svoji krasoti častitljive starosti. Ni pa tudi zadosti skladateljev, ki bi družili z zadostno skladateljsko tehniko ono inteligenco, kakršno zahteva kompozicija pesmi v modernem smislu besede. Zato smo graškemu skladatelju tem bolj hvaležni za obogatitev označene glasbene vrste; kajti on družiti z ozbiljnim tehniškim znanjem ono razumevanje besed, katero se sicer pri skladateljevi izobrazbi samo ob sebi ume, a je nahajamo toli redko pri naših skladateljih. Nova njegova pesem se začinja po kratki, razburjeni kadenci recitativno bolestno-mirno, trudno; od besed: ‚oče so kleli, topli me‘ dalje se izraz in tempo stopnjujeta in s široko frazo, polno bolesti (meno mosso) se završuje prvi del pesmi. Pesem ponavlja potem začetne besede z onim obratom, kateri se je Ipavcu posebno posrečil: ‚al' te je bilo treba al' ne, vendar presrčno ljubim te. Meni nebo odprto se zdi...‘, menim oni prehod k plemeniti, prisrčni kantileni v h-duru, stopnjevani do končne fraze ‚vedno bom srčno ljubila te‘, ki je ob enem melodiški vrhunec cele pesmi. Pred seboj imamo toraj do cela izkomponirano pesem, v kateri rasteta oblika in pa melodiška fraza, kakor je edino pravilno, naravnost iz besede. Spremljevanje na klavir podpira direktno pevski glas, ne ponižuje se pa nikjer na nivô pri nas posebno priljubljenih šablon. V celoti je toraj pesem zelo dovršena ter za pevca, mislim dokaj ugodna, ker je umevna tudi širšemu občinstvu i. t. d.“ Omenil sem to oceno zato, da se vidi, kako dr. Benjaminove skladbe vzdrže tudi kritiko tako finega in modernega glasbenega kritika, kakor je K. Hoffmeister. Pesem „Nezakonska mati“ se je pela v Ljubljani na glasbenem večeru slovenske „Glasbene Matice“, dne 17. marca 1897. z velikim uspehom.

„Glasbena Matica“, to naše odlično kulturno društvo, katero je že toliko storilo za razvitek slovenske glasbe in s svojimi izdanji dobilo vsestransko priznanje, je imela v dr. Benjaminu Ipavcu zvestega in odličnega sotrudnika. Za njegove zasluge ga je izvolila že l. 1880. za svojega častnega člana. Dr. Benjamin Ipavec je napisal zanjo tri zvezke lepih pesmi za en glas z glasovirjem, katere je ona izdala l. 1877. pod naslovom: „Milotinke“.² Prihodnjega leta najdemo zopet dr. Benjaminu Ipavcu pri „Glasbeni

¹ L. 1883., str. 666. V tem zvezku so tiskane pesmi: „Kadar mlado leto“ (S. Jenko), „Ne zveni mi!“ (S. Gregorčič), „Rožice“ (A. Okiški), „Leži polje ravno“ (S. Jenko) in „Na Savskem bregu“ (Andrejčkov Jože).

² L. 1896., str. 455.

² Zv. I. „V tvoje goste črne lase“ (Boris Miran), „V tihi noči“ (S. Jenko), „Pri vodici“ (L. Toman). Zv. II. „Pomlad“ (S. Jenko).

Matici"; njegovi „Zvončki ubrani“¹, mešani zbori, so kot nadaljevanje „Slovenskih pesmi“, katere je sam izdal. Žal, da se vse te pesmi redko najdejo pri raznih pevskih društvih, ker bi se drugače še danes več pele, pa tudi se mešani zbori še danes toliko ne goje, kot bi se morali, ko vendar pride šele v mešanem zboru lepota in obsežnost človeškega glasu do prave veljave.

L. 1872. je zložil dr. Benjamin Ipavec na Stritarjeve besede krasno kantato „Na Prešernovem domu“, a za sedemdesetletnico dr. Janeza Bleiweisa težavno: „Srčno se raduj rod, rojstva častiti god“. Omeniti moram tudi njegovo „Slovansko pesem“ (besede J. Stritarja), krepko, jedrnato pesem, katera bi po svoji lepoti zaslužila, da postane slovenska himna.

Besede, katere je napisal Dragotin Ripšl v „Pesmarici za kratek čas“, da sta brata Ipavca „vselej pripravljena, ako jima hoče kdo slovenskih pesem poslati, primerne napeve radovoljno zložiti“, so resnične. Zaslužni Ivan Tomšič, kateri je s svojim „Vrtcem“ leta in leta podajal zdravo, dobro duševno hrano slovenski mladini in vzgojil mnogo dobrih literarnih moči, je našel tudi v dr. Benjaminu Ipavcu izvrstnega sodelavca in morda najboljšega našega skladatelja otročjih pesmi. Od vzvišene kantate do preproste otročje pesmice, vse vrste pesmi je naš skladatelj obdelal in iz ljubezni do naroda, iz ljubezni do otrok, katerim je bil toliko skrben zdravnik, je zložil tudi mnogo prav mičnih otroških pesmic. S temi pesmicami je pač pokazal, da razume tudi preprosto, nedolžno otročjo dušo. Jaz sem bil takrat dete in se dobro spominjam, s kakim veseljem sem pričakoval vsakega meseca „Vrtca“ in s kakim veseljem sem pel pesmice kot: „Ajaj, ajaj, ljubček moj“, „Le predi, dekle, predi“ in druge, ki so se še do danes v šoli ohranile². Zgodovina slo-

venske šole bode morala vedno častno omenjati tudi dr. Benjamin Ipavca kot dobrega mladinskega skladatelja.

Kakor sem že omenil, se je dr. Benjamin Ipavec bavil tudi s plesno in koncertno glasbo. Njegov prvi valček „Die Knospen“ sem že navedel. L. 1850. je bila tiskana njegova „Julien-Quadrille“, svoje dni zelo znana in priljubljena. Gledališki orkester jo je igral v Gradcu v reduti ves predpust. V spomin prve medicinske plesne zabave v Gradcu je napisal Ipavec polko-tremblante „Bella-Donna“. „Učiteljski Tovariš“ od l. 1878. je prinesel v svoji 5. številki mazurko za glasovir pod naslovom „Slavjanka“. Sam Ipavec je izdal prav srčkan valček za glasovir, katerega je imenoval „Spominčice“, a „Glasbena Matica“ je objavila l. 1880. njegovo lepo „Koncertno kadriljo“. Ko so dne 2. marca 1887. priredili zdravniki v Gradcu plesni venček, jim je posvetil Ipavec svojo polko française „Heitere Prognosen“. Kdor se bavi z glasovirjem, mu bodo gotovo znani Ipavčevi „Muzikalni listi“, katere je sam izdal in v njih prav dovršeno glasbeno obdelal te teme: „Pri zibelji“, „Pri plesu“, „Alj še misli na me?“ „Spavaj sladko“ in „Na grobu“. Ne samo glasovir, nego tudi drugi glasbeni instrumenti so Ipavcu dobro znani, a to je dokazal, ko je napisal l. 1898. „Serenado“ za glasbo na lok, ki se je večkrat v muzikalnih krogih v Gradcu prav uspešno igrala. Iz te serenade je priredil za glasovir „Andante con variazioni“, jasno in mило skladbo, katera kaže fini muzikalni okus našega skladatelja.

Vse to, kar sem dosedaj navedel, izpričuje, da je bil dr. Benjamin Ipavec vedno delaven in da se je njegov muzikalni talent od leta do leta lepše razvijal, a z njim razvijala se je tudi slovenska pesem. Vse svoje glasbene moči je pa pokazal v lirčni operi „Teharski plemiči“, katero je zložil na znane besede Antona Funtka. Kot soseda Teharčanov ga je zanimala oseba Urha Celjskega in je znano njegovo pustolovščino z uspehom spravil na slovenski oder. Prvikrat se je ta opera pela v Ljubljani dne 10. decembra l. 1892. pod vodstvom Frančiška Gerbiča. Grofa Urha Celjskega je igral operni pevec Josip Noll in si s svojim petjem pridobil splošno priznanje. Občinstvo je navzočnega skladatelja burno pozdravljalo, a „Dramatično društvo“ mu je darovalo lovorjev venec. Še večje navdušenje je bilo v Ljubljani dne 22. januarja 1893., ko je prišlo opero poslušat pod vodstvom dr. Serneca nad štiristo štajerskih Slovencev, med njimi mnogo Teharčanov.

„Gorska cvetica“, „Z večera“, l. 1878. „Mačja kazen“, „Moj vrtec“, „Bčelar“, „Studenček“, „Dobro jutro“, l. 1881. „Šolski zvonec“ itd.

Zv. III. „Pod oknom“ (M. B.), „Vabilo“ (S. Jenko), „Spominčica“ (L. Toman), „In vendar enkrat še, srce“ (Fr. Cimperman).

V Hubadovih zbirkah, katere je izdala „Glasbena Matica“, so tiskani mešani zbor „Leži polje ravno“, kantata „Na Prešernovem domu“ in pa Padovčeva „Vse mine“ („Moje jutro“), katero je Ipavec četverglasno priredil.

¹ „Roža“ (S. Jenko), „Na hribih“ (J. Hašnik), „Tak si lepa“ (S. Jenko), „Želje“ (S. Jenko), „Zakaj me več ne ljubiš?“ (S. Jenko), „Ob polnoči“ (D. Trstenjak), „Narodna“ (S. Jenko), „Na tujem“ (S. Jenko), „Čuj! ostra borja“ (Boris Miran), „Vse mine“ (Lj. Vukotinović).

² Te otročje pesmice so začele izhajati l. 1876., ko je 5. številka „Vrtčeva“ prinesla tri (Na vrtu, Plevica in Predica) „pridnim otrokom za pirhe“. Te pesmice so bile dvoglasne, kasneje dvoglasne s spremljevanjem glasovirja. Nekoliko teh pesmic še hranim, in to od l. 1877.: „Studenček“, „Vesele počitnice“, „Pesem od šivelje“, „Mati pri zibelji“, „V posnémo“, „Veseli otrok“, „Zjutraj“, „Na sprehodu“, „Pomlad“,

Lepi prolog k operi, katerega je deklamoval Ignacij Borštnik, je zložil „o prihodu dragih bratov s Štajerskega“ pok. Fr. Gestrin. V Ljubljani se je pela opera petkrat, a l. 1895. se je proizvajala v prevodu E. Aschenbrennerja dvakrat v Brnu, tudi z lepim uspehom. L. 1893. je zložil K. Hoffmeister in posvetil dr. B. Ipavcu transkripcijo za klavir, „Podoknico iz Teharskih plemičev“. Ta pesem je ena izmed najlepših, kar jih imajo „Teharski plemiči“, a Hoffmeister jo je efektno zložil za klavir. Razdelil jo je na tri dele. V prvem nam je podal napev podoknice z navadnim spremljevanjem in podloženimi besedami, tako da je pripraven za petje, a v drugem in tretjem delu je izpremenil napev dvakrat na umeten način. „Podoknica“ se je večkrat pela na raznih koncertih, a lepo overturo je godba mnogokrat igrala, tako dne 13. februarja l. 1900., ko je „Dramatično društvo“ praznovalo svojo tisočo predstavo. Arijo Ivana, ženina Marjetičinega, za tenor, „Zemljo noč pokriva, svet pokojno spi“, je prinesel Gerbič v svoji „Glasbeni Zori“¹, dočim je molitev iz opere natisnjena v drugem zvezku „Slovenske pesmarice“, katero je za Družbo sv. Mohorja uredil Jakob Aljaž. Že s tem glasbenim delom je zaslužil dr. Benjamin Ipavec, da se njegovo ime vedno spominja v naši glasbeni zgodovini.

Ko je zaslužni Fran Gerbič začel l. 1899. izdajati svojo „Glasbeno Zoro“, mu je bil dr. Benjamin eden najboljših in najzvestejših sotrudnikov. „Glasbena Zora“ je zaradi slabega odziva v občinstvu, žalibog, po končanem drugem letniku prenehala izhajati, ali Slovenci so, hvala Bogu, že l. 1901. dobili „Nove Akorde“, zbornik za vokalno in instrumentalno glasbo, ki jih že osmo leto spretno urejuje dr. Gojmir Krek. Dr. Benjamin Ipavec, glasbeni veteran, je po petdesetletnici svojega glasbenega delovanja stopil vendar še z mladinstvenim navdušenjem med mlade glasbene tovariše v tem zborniku, in je bil med njimi ne le najodličnejši, nego tudi najmarljivejši sotrudnik. Malo je številke „Novih Akordov“, v katerih ne bi našel njegovega imena. Za „Nove Akorde“ je napisal več skladb za glasovir, n. pr. „Polonêza“ (l. I., št. 1.), „Valček“ (l. II., št. 1.), „Dve fugeti“ (l. II., št. 6.), „Gavota“ (l. IV., št. 4.), „Podoknica“ (l. V., št. 3.), „Kolo“ (l. V., št. 5.), „Fantazija po motivih Jenkove pesmi Naprej“ (l. V., št. 6.). Kakor je v svojem času najrajši posegal po melodioznih pesmah Simona Jenka, tako se tudi v starosti ni ustrašil niti naših modernih pesnikov, katere je prav rad uglašal. V „Novih Akordih“ je uglasbil mnogo takih pesmi za en glas in glasovir. Omenjam: „Če na poljane rosa

pade“ (Aleksandrov, l. I., št. 2.), „Pozabil sem mnogokaj, dekle“ ... (Aleksandrov, l. I., št. 5.), „Je pa davi slanica pala“ (Framčan l. IV., št. 3.), „Iz gozda so ptice odplule“ (A. Gradnik, l. IV., št. 5.), „Ciganka Marija (Dimitrij Ahasverov, l. V., št. 1.), „Oblaku“ (A. Aškerc, l. V., št. 4.), „Ob studenci“ (l. VI., št. 3.), „Menih“ (l. VI., št. 5.), „Mak žari“ (C. Golar, l. VII., št. 2.) in pesmi Otona Zupančiča: „Božji volek“ (l. VII.,

FANIKA ČAMPA
prva sopranistinja damskega kvarteta

št. 4. in 5.), „Pomladni veter“ (l. VII., št. 6.) in „Čez noč, čez noč...“ (l. VIII., št. 1. in 2.). V „Novih Akordih“ najdemo tudi tri njegove mešane zборе „Pod nebom širnim“ (A. Gradnik, l. V., št. 2.), „Zapuščen“ (Babtista, l. VI., št. 1.) in „Ej tedaj“ (Utva, l. VII., št. 3.). Vse te skladbe, ki so iz poslednje dobe njegovega delovanja, dokazujejo, da je bil Ipavec tudi kot starček še vedno duševno svež in je pazljivo opazoval najnovejši razvitek ne samo slovenske, nego tudi svetovne glasbe.

¹ Letnik II., str. 54.

Ko je dr. Benjamin Ipavec l. 1899. praznoval svoj sedemdeseti rojstni dan, so mu priredili graški Slovenci lep slavnostni večer.

Za letos smo se veselili njegove osemdesetletnice. Toda prišlo je drugače. Nemila smrt nam je ugrabila dr. Benjamina Ipavca dne 20.¹ decembra l. l.

¹ Ne 21., kakor je v opombi v zadnji številki!

Bolehal je nevarneje od početka decembra; zapnele so mu žile. Zadnje dni pred smrtjo je največ nepremično sedel v naslonjaču. Enkrat se je vzdignil in hotel h glasovirju, a je padel. Vstal je zopet in se vendar nekako privlekel h glasovirju, kjer je še poslednjič zaigral starodavno slovensko božično pesem, katero je igral vsako leto na svoj rojstveni — na božični večer ... (Konec.)

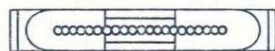
Sentimentalnost.

Zložil Koritnik,

Solze kapajo od smeha
bledim zvezdam iz oči,
kakor lilija od greha
žalost od srca beži ...

Sanje plete božja roka
moji duši nad glavo,
večnost blažena, globoka
vabi z belo me rokó.

O neznana, tiha večnost
v mojih misli temnem dnu —
sanjaj, sanjaj svetlo večnost,
srce, trpi brez miru!

V teh svinčenih urah ...

Zložil Sobjeslav.

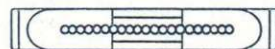
V teh svinčenih urah,
v teh meglenih dneh —
kot bi človek z mrzlo smrtjo
taval po grobeh! ...

Šel sem kakor žalna
misel v zimsko noč,
šel sem kakor čolnič, divjim
valom klubujoč.

Oče mi ni vèlèl:
Greha se varuj,
mati vzdihnila ni zame:
Angel, ti ga čuj!

Moja pot je grenka
in ledena je,
moja duša je otožna,
zapuščena je ...

V teh svinčenih urah,
v teh meglenih dneh
legel človek bi med grobe
s smrtjo na očeh!

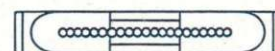

Pesem.

Zložil Sobjeslav.

Kaj če meni žlahno lice:
hladna misel ga zmračí!
Kaj če meni rahla roža:
hladna noč jo umori!

Pesem vročo ml zapojte,
ki duha mi razžari,
ki se z večnostjo poljubi,
ki se spet in spet rodi!

Oskrb pohabljenцев.

Napisal dr. Franc Derganc.

Statistika je izračunala, da pride na 1000 prebivalcev 1'48 mladostnih pohabljenцев, izvzemši slepce in gluho-nemce. Ako štejemo na Kranjskem 508.150 prebivalcev, nahaja se pri nas okoli 750 mladostnih pohabljenцев. Na Češkem so našli 10.000 mladostnih, 30.000 — torej trikrat več! — odraslih pohabljenцев, kar pride najbrže na rovaš nevarnemu delu v tovarnah in rudokopih. Na Kranjskem imamo 750 mladostnih pohabljenцев, torej 750 prebivalcev, ki vsled prirojene ali pridobljene bolezni ali nezgode ne morejo toliko rabiti svojih udov in telesa, da bi hodili vedno v šolo in kasneje opravljali kako delo, s katerim bi se sami preživljali, neodvisni od svojcev, občine ali dežele. Ako prištejemo tem 750 samo še 250 odraslih — številka gotovo ni previsoka! —, dobimo na Kranjskem do 1000 pohabljenцев, ki si ne morejo sami služiti kruha. Na Nemškem stane državo popolna oskrb pohabljenca 500—760 mark, na Ruskem 200 rubljev; za Kranjsko lahko vzamemo, da stane vsak pohabljenec 500 kron, tako da pobere oskrb 1000 pohabljenцев vsako leto pol milijona kron deželnega kapitala, — veliko breme za našo ubogo deželo! Na Nemškem so izračunali, da bi pomnožila racionalna oskrb pohabljenцев narodno premoženje za 100 milijonov mark na leto.

Po nazorih večine pohabljenec nima mesta v človeški družbi, ampak tvori samo nadležno breme, nepotreben privesek, ki ga vzdržuje miloščina in beraštvo. Ta nazor je tako prešinil ljudsko mišljenje, da se razvija duševno in telesno življenje pohabljenca v obliki strašnega martirija. To brutalnost negujejo in vzgajajo moderni filozofje, ki oznanjajo edino pravico jačjega in zdravega; ako bi se njih modrost dosledno in pravno izvedla, bi morala družba bolne, pohabljene in ostarele ljudi moriti, kakor so Spartanci slabotne in pohabljene otroke izpostavljali divjim zverem na gori Tajget.

Predstavimo si življenje pohabljenca v družini. Velikih žrtev nalaga zakoncema zakonsko življenje, a vse se rado prenese, če so otroci zdravi. En pogled na živo, skakajočo, razposajeno, rožnolično kopico, in očeta mine vsa skrb in nevolja, ko se zvečer vrne od napornega dela. In ko se drugo jutro poslovi od živahnih kričajev, nastopi rad, ponosno in veselo vsakdanjo pot znoja in truda. A mahoma

obledi in se ohladi solnce družinske sreče in zadovoljnosti, ko se pojavi pohabljen naraščaj. Duh bolnišnice zaveje v prej tako svežih in jasnih prostorih. Bratje in sestre pohabljenca čutijo v mladi duši neprijetni vpliv nove okolice in nekako sovražno reagirajo nanj, pohabljenca zaničujejo in se norčujejo iz njegove nedostatnosti. To neusmiljeno čuvstvo navda včasih nehote tudi starše, srepa usmiljenost pogleda takrat iz njih oči in če pride imeniten, tuj obisk, najraje pohabljenca utaje in skrijejo, kakor bi se ga sramovali. Ista sovražnost obda pohabljenca, ako prestopi domači prag: vsa vas ga pisano gleda in spremlja s pikrimi, včasih naravnost sovražnimi opazkami. In ako napravi pohabljenec nehote in slučajno malo škodo, ki se sicer niti ne opazi, kake psovke in očitanja se usujejo nanj od vseh strani! Na lastno nesrečo gleda pohabljenec posebno pozorno in čuti izredno rahlo in nežno, tako da je njegovo celo življenje ena sama bolečina, pravi pravcati martirij, tako da upravičeno toži neki zgodovinski pohabljenec, da vživa v svoji samoti nesrečo vseh, a sreče nikogar.

Krščanska morala in socializem, ki se borita za enakost ljudi pred Bogom in naravo, sta prinesla v temno življenje pohabljenca zarjo dneva. Enakost ne obsega samo zdravih in krepkih, ampak tudi pohabljenцев, ki so ravnotako po božji podobi ustvarjeni in zaslužijo isto spoštovanje. Katoliški redovi so začeli ustanavljati zavode, v katerih oskrbujejo in vzgajajo pohabljenцев, jih izučijo primerne roko-delstva, tako da postane pohabljenec gospodarsko samostojen, neodvisen, da postane iz berača davkoplačevalec, kakor pravi dr. Biesalski, ki je sestavil na Nemškem statistiko pohabljenцев. Tako se je praktično dokazala enakopravnost pohabljenca, ki je živel doslej zaničevan od miloščine svoje občine. Ako premislimo zdaj življenje moderno vzgojenega pohabljenca, ki si sam služi kruh in plačuje davke kakor drugi, nam vstane v duši zanj posebna ljubezen in spoštovanje. Omahnila je utrujena roka narave in rodilo se je nepopolno bitje. A krščanstvo in kultura sta izravnala to slabost in nepopolnost; kakor je bilo prej zaničevanje tem večje, čim večja je bila razdalja do popolnosti, tako je danes naše spoštovanje in občudovanje v isti meri večje.

V zadnjih letih je postala oskrb pohabljenцев posebno živahna, zlasti na Nemškem, kjer imajo sedaj že 32 zavodov za pohabljenцев. Samo en za-

vod („Kraljevi vzgojni in učni zavod za pohabljene dečke“ v Monakovem, ustanovljen l. 1832.) vzdržuje država, vseh drugih 31 zavodov so ustanovili duhovni redovi in dobrotvorna društva na lastne stroške. Ravno sedaj zidajo na periferiji Monakovega nov „Centralni zavod“ za 200 pohabljenecv (dečke in deklice z ortopedično kliniko s 70 posteljami).

Na Francoskem skrbijo socialistične „okrajne delavnice“ za pohabljenecv, predvsem pa katoliški redovi. V vsakem oziru nadkriljuje vse zavod usmiljenih bratov (Paris, rue Lecourbe 223, le frères de St. Jean de Dieu), ki oskrbuje 300 pohabljenih 5—12 letnih dečkov. Po dovršeni ljudski šoli se izuči vsak pohabljenec primernege rokodelstva. Pouk vodijo pohabljeneci - učitelji, ki so napravili državni izpit. Sive sestre so ustanovile „Asyl Mathilde“ za pohabljenecv deklice.

Na Angleškem se nahaja razen zavodov še 16 dnevnih šol za pohabljenecv.

Izbornu urejene zavode imajo Danci, ne zastajajo Švedi (4 zavodi), Norvežani (1), Finci (3).

Naravnost idealno in nedosežno je organizirala oskrb pohabljenecv Severna Amerika. Tri države (Minnesota, Pennsylvania, New-York) so ustanovile državne zavode, ki morajo vzeti v oskrb vsakega pohabljenca.

Na Ruskem vodi oskrb pohabljenecv profesor dr. Velijaminov v Petrogradu, ki je otvoril l. 1897. na ortopedičnem oddelku Maksimiljanove bolnice „delavnico za pohabljenecv“. Originalno je zasnoval Velijaminov svojo delavnico s tem, da izdelujejo pohabljeneci na prvem mestu potrebne aparate za pohabljenecv same, osobito take aparate, ki omogočujajo in lajšajo pohabljenecu delo. L. 1905. se je priklopil poseben oddelek za pohabljenecv vojščake. Pouk vodijo tudi pohabljeneci, poseben učitelj je nastavljen za take, ki imajo samo eno roko, drug za take, ki nimajo nobene roke in delajo s pomočjo aparatov, zob, ustnic in nog.

Poloti se nas čuvstvo sramote in užaljenega samoljubja, ako obrnemo oči na lastno domovino, na avstro-ogrsko državo. V vsej Avstro-Ogrski imamo doslej samo tri zavode za pohabljenecv; na Nemškem smo jih našeli 32. V Avstriji se nahajata dva zavoda: 1. Cesarice Elizabete zavetišče za pohabljenecv otroke (Lanzendorf pri Dunaju); 2. Otroški dom za pohabljenecv otroke (Laa, Neulengbach). Tretji zavod imajo Ogrji v Budapešti. Razen teh treh zavodov so se osnovala v zadnjih letih štiri društva, ki nabirajo doneske

za ustanovitev novih zavodov (1903 na Dunaju „Leopoldineum“; 1906 v Gradcu društvo „Oskrb pohabljenecv na Štajerskem“; 1907 v Pragi društvo pod protektoratom prof. dr. Kukule, dr. Sticha in dr. Dvořaka, ki sezidajo v Pragi „Jubilejni dom za pohabljenecv“; enako društvo obstoji v Črnovicah). Na čelu društva „Leopoldineum“ na Dunaju stoji blagosrčni Franc Jožef knez Auersperg in njegova ljudomila soproga kneginja Viljemina; društvo namerja ustanoviti zavod za vso Avstrijo in je osnovalo v ta namen l. 1905. v provincijah šest sekcij, med temi eno tudi v Ljubljani. Moderna oskrb pohabljenecv ustanavlja zavode s sledečim namenom:

1. Zdravniško-ortopedična oskrb. Za to se nahaja na zavodu poseben kirurgično-ortopedičen oddelek z ambulatorijem, telovadnico, kopališčem; oddelek ima razen tega filijale za aero-, helio- in talasoterapijo.

2. Ljudska šola.

3. Obrtna šola.

4. Preskrba za vse življenje tistih neozdravljivih pohabljenecv (10—15%), ki se ne morejo sami preživiti.

5. Zaprečenje pohabljenosti.

6. Posebna delavnica za izučene, izpuščene pohabljenecv.

Do 90% pohabljenecv postane tako delavnih in gospodarsko samostojnih: čudovit uspeh oskrbe! Važnost moderne opreme kirurgično-ortopedičnega oddelka se spozna zopet iz statistike, ki je pokazala, da ozdravi 81% kirurgične tuberkuloze, dočim jih ozdravi brez pomožnih splošnih sredstev samo 53%.

Nikjer v Avstriji ni prešinila socialna misel tako iskreno in globoko ljudstva kakor pri nas; o tem priča vzorna gospodarska organizacija in obilica narodnih prosvetnih društev. Posebna društva nastopajo za otroško varstvo in oskrb mladine; druga se bore proti jetiki in alkoholu, skrbje za pouk o higijeni, postrežbo bolnikov in prvo pomoč. Te vrstice naj opozore našo dovzetno javnost na najrevnejše med revnimi, na pohabljenecv! Tudi te naj objame naša topla socialna ljubezen.

Na vseh koncih se gibljejo dobrotvorne sile; objektivni opazovalec samo obžaluje, da se mnogo dragocenih moči potrosi vsled neskupnosti in razcepljenosti. Prijatelji, podajmo si roke in ustanovimo osrednje društvo za ljudsko zdravje s skupnim glasilom! Naše osrednje društvo naj osredotoči vso socialno oskrb, jo organizira in dosledno, vseobsežno izvrši!

SOLNČNI VZHOD NA SV. VIŠARJIH

P. METOD SCHNEDITZ

Uljnjak.

Črtica. — Spisal C. Golar.

Iz rosnega žita se je vzdignil škrjanec, zažvižgal in se vriskaje spustil navzgor v belo in sinje nebo, solncu nasproti, ki se je smejalo od izhoda in mu je žarelo zlato lice, kakor da se vozi na svatovskem vozu po vedrem nebeškem polju. Kamor se pripelje, zasije nebo v jasni modrini, oblački ginejo, kadar se napijejo na solnčni svatbi jasne toplote. Lesketa se radosti in razposajene sreče, žarke poljube siplje v pozdrav svoji nevesti, razkošno ovenčani zemlji, ki se je oblekla v pisano krilo in si rdečega cvetja zataknila za pas.

Tako zlato jutro je sijalo, nebo je bilo samo tupačam še posuto s snežnimi ovčicami, ki so se razpasle in razletele po božji poljani, da jih ne zadene plamteče oko. Moj Bog, to je bil rajski čas, tako svetel in deviški, kot bi svatovali angelci, kot bi pela in maševala sama sveta nedelja. Vsenaokoli rosa in žarki, iskre in biseri, petje in cvetje. Zeleno se izpreminjaste oči so se bliskale iz žita, iz tenke, blede rži in temne, kipeče pšenice, in po njivah so

se podile in valovale hladne, mehke sapice, kot bi se skrivale in letale nevidne deklice.

In polje! Glej, kako se je zgrnilo v daljavo, kako je narastlo in se zalilo, kot mlado dekle, razvito in kipeče čvrstega zdravja. Kamor nese oko, morje samih rož, zelenja in trave, kot bi si postlala deva na livadi in bi dihala in bi valovali njeni razpleteni lasje in plapolali v rosni sapi. Cvet šepče s cvetom in se klanja in ziblje, a kadar zapiha veter, tedaj se zdi, da hite cvetovi po polju od enega konca do drugega, se spodtikajo in padajo in zopet beže v urnem objemu. Ob strani se lije žito v zelenih valovih, visoka, sočna in temnomodra rž se gosto pretaka in njeno klasje cvete. Po tankih bilkah, po vitkih in visokih stebričih, se vzpenja na zelenih nogah beli slak, kot bi jezdil, kot bi napival z lili-jastimi kelihi. Globoko pod klasjem, spodaj nad prepeličjim gnezdrom, v razorih, se žari in kriči živordeči, košati mak. Višnjeve plavice gledajo izmed žita, drobne, vijoličaste cvetke pa so njivo nagosto

prepregle, skrivajo se in mežikajo, da so videti njive tako bujne in pisane v svoji preprostosti.

Sredi polja, med njivami, na podolgasti planoti je stal Vrbanov ulnjak. Star in sključen se je sklonil in nagnil pod zelenim, težkim mahom, ki je kakor baržun zagrnil slamnato streho, tako da je sedela na njem kot zelena kučma. Stal je na polju že od nekdanj, in bogvekje so že tiste roke, ki so postavljale in vezale te tramove, bogvekje je glava, ki je mislila in ugibala, ali bo novi ulnjak v srečo njemu in njegovemu rodu. Stal je sredi vedno se izpreminjajočih živih travnikov, med zelenimi, zlatimi in belimi njivami, sredi pšenice in škrjančkov, objet od solčnih žarkov in mrzle burje. Samo ulnjak ni cvetel spomladi, ko se je zemlja ogrinjala v ženitovanjski plašč; bil je star, nem in gluh, nizko sklonjen sredi rosnega cvetja in bohotno kipečih žit, poleti ni zorel in jeseni ni umiral. Živel je vedno, mladi starec, noč in dan je vrelo in šumelo v njem, zvenelo je, kot bi pele tenke, tenke strune, in bučalo je, kot bi odmeval globok, nizek bas.

In v ulnjaku je bil panj pri panju kakor kraljestvo poleg kraljestva, osem panjev na širino in devet na višino. V vsakem je kraljevala matica četi pokornih in marljivih delavk ter tropu neskrbnih, sladkosnedih troto, ki so lahkomišno zapravljali in pili imetje ter bili samo v škodo gospodarstvu.

Ulnjak ni cvetel, a dehtel je pozimi in poleti kot najslajše rožice; na moč je dišalo iz nizke lesene kočice, in kdor je šel tam mimo, se je ustavil in obrnil nos proti ulnjaku.

Spomladi, ko je solnce stopilo sneg in začelo zvoniti z belimi zvončki, so se začele gnesti čebele iz panjev, in opoldne, v zlati dan, se je potegnil na plan dolg, živ in pojoč curek brez konca. Vlilo se je iz ulnjaka in pod solnce, na čelu vsem matica, in visoko v zraku so obhajali svatbo. Začelo se je življenje in radovanje, dan na dan so rojile čebele, živi, šumeči kobulji so se obešali po cvetočih hruškah in jablanah, in to je trpelo vso pomlad. A od zore do zarje so letale čebele po cvetju, kjer so zagorele rože, ali po holmih, ali po polju, ali po gozdih, tja se je zgrnila vsa vojska, šumeča in bučeča. Naj je cvetel kostanj ali detelja, ves ulnjak se je povabil v goste. In jeseni je zacvela ajda, njive so se izpremenile v bele in rdeče pasove, ž njimi se je opasalo polje, in na njih je pila in pela čebela pri čebeli! Srkale so in se potapljale v rožno morje, a nad njimi je plavala lahna megla, vsa napojena in prepletana s solničnimi žarki.

Bistro in čisto je nedeljsko jutro, srebrn mir plava nad poljem, zemlja je pokojna, njiva se odpočiva od truda in v sladkem, prijetnem veselju se zaganja žito in teče po lehah in razorih. Vrban se

je vrnil od jutranje maše; iz cerkve na nasprotnem griču jo je mahnil naravnost med žita in po mejah, med škrjančki in makom, je prišel do ulnjaka. Čebele so šumno škropile iz panjev in izginjale v solnčnem zraku, a s polja so se zgrinjale vedno nove čete oprasanih delavk. Ustavil se je sredi goste trume in zadovoljno se smehljaj, ves obraz mu je bil poln veselja, po gubah in razah se je prelivala nedolžna radost preprostega človeka, ki živi s poljem in čebelami kakor s svojim bratom, kakor s svojimi družicami. Kadil je in objemal z obema rokama z žeblički obito pipico, in vsak trenotek mu je priletela čebela za vrat ali mu sedla na klobuk. Bil je sključen in obrnjen s hrbtom k solncu, ki ga je goreče pripekalo v stare ude. Sedel je na klopico. Večkrat je potegnil z roko po rjavih, skrižanih licih, pogladil se je po čedno obriti bradi in skoro nejevoljno pogledaval na žareče nebo, kjer je kipela in se razlivala pesem poljskega pevca. Vrbana je zmotilo v njegovi zamišljenosti tiho pokašljevanje.

Tam sta stala na stezi pod ulnjakom, pod gričkom, dva mlada hlačmana; prvi je imel klobuk z visoko štulo, drugi je bil pokrit s suknjeno čopasto kapo. Stala sta in gledala Vrbana, oba sta držala prst v ustih in požirala slino. Pokimal jima je z glavo, a ni ju hotel spoznati in ogovoriti; pobiča sta milo gledala na ulnjak, da sta se nazadnje Vrbanu zasmilila.

„Jernejček, ali bi rad čebel? Kar klobuk nastavi!“ Mali se je kislo zasmeljal in dregnil svojega tovariša.

„No, Nace, kaj pa ti! Ali je Luka že zdrav?“

Mali kapar je potegnil palec iz ust in povedal zelo naglas:

„M — hm! Je! Sem dol pride k vam. Naju je poslal pogledat, če ste tukaj.“

„Glej jo, kapo kosmato! Zakaj pa nista takoj rekla! Gora zelena!“

In Vrban se je vzdignil s klopi in se obrnil proti ulnjaku. Onadva sta planila po gričku in v trenotku sta bila pri Vrbanu, ki je odpiral ulnjak. Iz temnega, nizkega prostora, ki je bil ves nastlan z listjem, je zadišalo po medu, in fantiča sta odprla usta in se zasmejala.

„A ga bomo pokusili?“ je govoril Vrban in jemal previdno in polagoma deščico iz panja, nato pa je še bolj oprezno segel z lesenim nožem vanj in odkrhnul kos bleščečega rumenega satja.

„Ta je iz samih rož,“ se je smehljaj in ga vzdignil proti svetlobi, da je gosta in sladka tekočina posijala v belih celicah. Tedaj pa se je tesni prostor v ulnjaku še bolj zamračil, med nizkimi durmi je stal postaren možiček, manjši in slabši od Vrbana, bil je golorok, v praznji srajci in telovniku s svetlimi gumbi.

„Sapralot, Vrban, saj še čebele ne bodo mogle sproti nanesti, če boš imel takšne goste,“ je nagovoril prijatelja in se zasmel. Potegnil je obrvi prav do las in široko zinil, njegov smeh je bil tenek in hitro ga je zmanjkalo.

Vrban je vzdignil glavo in se veselo začudil:

„Glej ga, Luka, si že tukaj! Tako presneto mi je bilo dolgčas, da ne morem povedati! Ampak, da si le prišel.“

Hitel je, da se iznebi malih sladkosnedežev, in nato sta sedla na klop. Začel se je pomenek in pogovor o starih in mladih časih, o hudi vročini in ostrih zimah, o zdravju in smrti. Govorica je tekla brez konca, Luka je tožil in vzdihoval, a Vrban je tolažil.

„Kar vzeti me je hotelo,“ je pravil Luka. „Bodlo me je in slabosti so me obhajale.“ In zmaje z glavo, pa se takoj zopet razveseli, ker sije solnce tako gorko.

„E—e, solnček! Kako me pa greje, greje!“ Reče in se zasmije in klobuk posadi za tilnik.

„Vidiš, vidiš,“ kima Vrban, „o, zdaj ni sile. Še bova poživila kakšno leto, pravim.“

„Ti seveda, no, ampak jaz. Saj pravim, tako me je bodlo in mrazilo,“ pove še enkrat in roko položi na prsi. „Pa kaj, mladi nismo več, mladi.“

Vrban ne mara slišati takih besed in hitro poseže vmes:

„Kaj bi tisto! Krepka sva še, in dandanes gre v grob mladina pred starimi ljudmi. No, kako je bilo s Petrom!“

Moža vesta, kako je bilo s Petrom, ki je šel rdeč in vesel na semenj v bližnjo vas, domov so ga pa pripeljali žalostnega in mrtvega. Z glavo kimata in gledata na ulnjak, zakaj na panjih ima Vrban vse vaše dogodke lepo naslikane s čopičem in barvami, da se ne pozabijo.

Na prvem panju je naslikano, kako gre Peter na semenj. Svetle škornje ima, viržinko v ustih in roke v hlačnih žepih. Strašno je ponosen, mlado dekle mu gre nasproti in ga vabi, naj gre ž njo domov. Peter se pa zasmije in pomeša z roko srebrne kronce po žepu. — In spet naprej se vidi, kakor Peter fante na koražo kliče. Klobuk s krivci vihti po zraku in poskakuje in pleše po vasi, a odzadaj že gredo trije jezni korenjaki in ga vržejo po tleh. Peter je močan, ali trem ni kos, in z dolgim polenom ga česne prvi po glavi, druga dva pa že bežita.

In prijatelja vstaneta ter stopita na sredo pred ulnjak, v hrum in šum, kjer vrve čebele in se jima zaletavajo v rame in lase. Kadita in gledata in se spominjata vsega, kar se je v vasi zgodilo in kar je ovekovečil na končnice vaški živopisec, Meskov

Gašpar. Časih se ustavi za trenotek govornica, pa že Luka pokima z glavo in nadaljuje:

„Take pa še ne kot tisto leto, ko je zgorela Čarmanova in Grogova hiša. Take pa še ne!“

In Vrban srčneje stisne okovano pipico in pokaže:

„Vidiš, tam-le imam za spomin vse naslikano, kakor se je zgodilo.“

In oba se zamislita v tisto dogodbo in še enkrat si jo povesta od kraja do konca. Tako si krajšata čas in živita v spominih žalostnih in hudih časov, a vseeno jima je vse tako drago, kar je bilo, kar se je zgodilo, ko sta bila še mlada.

Vrban pripoveduje zelo živo, zraven pa brez prestanka vleče iz pipe in gleda na panje, kjer je naslikana vsa dogodba. Pravi, kako hudo je bilo tisto leto, ko je gorelo povrsti po vaseh naokrog. Zdaj eno noč za Savo, pa gori za Kranjem, pa zopet v hribih. Neke sobote zvečer pride v vas črn bradač, bos in pijan. Zmerjal je kmete in zato so ga nabili, ponoči pa se posveti na Grogovi hiši, in preden so vedeli kaj in kako, sta že bili dve poslopji v ognju.

Luka je kimal z glavo in se rotill: „E—e, turška sapa!“ S pestjo se je praskal po sivem licu in bodel s prsti v ušesa. Ko je Vrban končal, sta uprla oči na panje, in tam je bilo videti na srednjem dedca z rdečim petelinom, ki ga spušča na slamnato streho. Človek je neznan in kosmat, na glavi ima visok klobuk, za trakom pa dva rožička. — Na panju naprej že gori hlev, rdeč petelin stoji na vrhu strehe, peroti je razpel in ima odprt kljun; tam pa stoji zapisano: Ogenj! In spodaj, sta dva žandarja z nasajenimi bajoneti in imata uklenjenega požigalca, ki ima na hrbtu zapisano: Ta bode visel.

In tako je ves ulnjak poln vaških povesti, kot naslikana zgodovina.

Na tretji vrsti panjev se peljejo svatje k poroki in za klobuki imajo šopke, velike kot drevesa, nevesta pa ima srebrno krilo in zlate čevljičke.

„To je pa Rožmanova Micka,“ pove Vrban.

„Takrat je bilo res lepo, turška sapa,“ pravi Luka. „Kar plesal sem, tako sem bil vesel.“ In Luka maje z glavo in se smehlja in spominja neveste z zlatimi čevljički. „Pa je že tudi umrla. Mati jo je hotela imeti. Ko jo je prišla kropit, se je zasmejala na odru, in za teden dni je šla za materjo.“

Vrban pritruje in kolne: „Gora zelena, tristo rogačev!“ Nekaj novega bi rad povedal Luki, ali ne more se domisliti, in nato začne praviti zgodbo o kmetu, ki se je dal oklicati za kralja Matjaža. Mlad je bil pa neumen, zato je namesto na njivo hodil v krčmo, namesto da bi oral in sejal, je pil in jedel. Pet ministrov si je izbral iz vrst hlapcev in posto-

pačev, vino so pili iz škafa, jedli so pečenega vola in prigrizovali mesene klobase. Tako je zapravljajal kmet svoje posestvo. — Tretji dan njegovega kraljevanja so mu pripeljali Čikovo Jero, pijanko in babo, da mu bo kraljica. Berači in propadli kmetje so hodili pred novega kralja in hlapci so obljubljali davke. Četrty teden pa so končali pojedino z zelenim žganjem, ovsenjakom in krompirjem. Domačija

SIMON GREGORČIČ MARTIN BIZJAK

je bila zapravljen, gostje so se poizgubili. Krojačka Drobtinco je ubilo žganje, kmet Osat pa je izgubil pamet: v les je hodil in plezal na smreke. Matjaž je šel po svetu pobirat davke in oznanjevat vojsko; zakaj tudi on je znorel.

In prijatelja utihneta in premišljujeta. Zares čudne reči se gode na svetu. Stari domovi gredo v nič, mlad rod zapravi, kar so mu pridobili očetje, na drugi strani pa se zopet vzdiguje iz znoja in dela zaslužen imetje.

Luka pravi: „Zares, tako je,“ in začne pripovedovati o fantu, ki se je šel ženit, a ni mogel dobiti neveste. Hotel je biti zal, zato je zataknil za klobuk

vse polno rož, okoli in okoli. Dekleta pa so se mu smejala, in vsaka mu je ušla. Odtakrat so mu rekli „panani Janez“. Nazadnje jo dobi, Polinovo Majdo, ki je zmerom govorila, da se bo omožila predpustom. Šla sta k župniku, in gospod ju je izpovedal in rekel, naj se pripravita na smrt.

„Koliko si stara, Majda?“ je vprašal.

„Trikrat dvajset.“

Janez pa ni vedel, ker ni štel let. In župnik je dejal Majdi, da je še premlada. Potem je čakala in čakala in hodila izpraševati župnika, dokler ni umrla . . .

„Ja, to je bila večna nevesta,“ opomni Vrban in pogleda po polju, kjer se vedno bolj zlati in izpreminja žito. Gleda na nebo in vidi vso bleščečo nebeško plan, in prepelica se oglašja v pšenici, in kosec kleplje.

Tudi Luka je utihnil. Sedi na klopi, in se je zamislil in stisnil vase. Stara tovariša sedita in mislita, spominjata se starih časov, ko sta še nosila rože od svojih deklet, in Vrban bi se rad razmislil, vstane in stopi k uljnaku.

Zopet sta oba v gostem čebelnem roju in iznova ogledujeta poslikane panje. Tam sedi kralj Matjaž s svojimi ministri za mizo, krono ima na glavi in venec rož okoli vratu. Pečen vol leži na mizi, in gostje ga obirajo in trgajo z nožmi in s prstmi. — Dva ministra stojita sredi izbe in mislita globoke misli, ker vrtata s prstom v čelo. Na drugem panju pleše kralj Matjaž, nad njim pa letajo srake. Kako živo pač je te prizore obličil vaški slikar, Meskov Gašpar! S kako pisanimi in lepimi barvami je okrasil rožice in nevesto Micko, in kako imenitno je naslikal peklenščka v zelenih hlačah in rdeči suknjici! In tam naprej, prav spodaj, se bije boj med Pegamom in Lambergarjem. Kako ponosno jezdit ju naka na svojih belcih, a glej, že je Pegam brez glave, in vrag se že stega skozi odsekan vrat, da mu izvleče in vzame dušo iz telesa. „Kak umetnjak je bil,“ bi pohvalil Vrban Gašparja, a ne more se načuditi in zato molči, ker ve, da ga ne more prehvaliti. Luka pa reče: „To ti je bil pravi! Vse je znal naslikati. Če je videl človeka, pa ga je lahko posnel.“

Vrban gre okoli uljnaka, in čudno se mu zdi, da ne roji „požigalec“; v tistem panju je prvenec in že tri dni se pripravlja, da bi izletel. Solnce gre višje in višje, že je visoko nad poljem, in razgoreli in razbleščali so se travniki in njive. Luka se napravlja domov. Težko hodi in počasna mu je stopinja.

Moža se poslavlja in si obljubita, da prideta popoldne zopet skupaj. Že hoče oditi Luka, ko se zasliši presunljiv jok.

„Jernejčka je čebela,“ prikriči Nace po griču, in vsi gredo tolažit malega trpina. Ravno na usta, z medom namazana, ga je pičila, in mnogo truda je treba, da se Jernejček pozdravi. Spet mora Vrban v uljnjak in odlomiti lep kos rumene slaščice, ker že tudi Nace kaže v nos, kamor ga je vsekala čebela.

Razidejo se, Vrban se vrne na klopico, in zopet misli in čaka, kdaj bo izletel „požigalec“. Ne more sedeti, zato zre med čebele, in okoli njegove glave in okoli ramen švigajo in šume delavke, da je ves v živih, žarkih pramenih.

O kakšen jezen šum je nakrat okoli Vrbana! „Požigalec“ se gnjete iz panja, da ustanovi lastno družino; v zraku je vršanje in sikanje, in v kolo-barju, gostem in črnem, se vrti ves roj in pleše proti bližnjemu hrastu.

Po polju med njivami hodijo kmetje in ogledujejo žita, beli dekliški predpasniki se belé po mejah, tam hodijo vaške lepoticice in trgajo poljske rože.

Vesel smeh zveni čez polje, časih priplava po vedrem zraku glas zvona, in boljinbolj zlata je nedelja, žarnejši je svetli dan, ki se smeje nad poletno krajino.

* * *

„Turška sablja,“ je klel jesenskega dne Luka pri sebi, „kaj neki počne Vrban? V nedeljo je tožil, da mu ni dobro. Grem, da vidim, kaj je ž njim.“ Tako je dejal in skoro tekkel z drobnimi koraki čez polje. „Snoči ga še menda domov ni bilo. E—e—e!“

Kako žive in mlade in rožne so bile njive, na katerih je uprav zacvetela ajda, čez katere se je razlilo rdeče-belo morje, dehteče in sladko. Vsa njiva je šumela in pela, čebela se je gnjetla pri čebeli, kakor da poganja zemlja živ cvet iz sebe. Luka je hitel čez polje in gledal in smejal bi se bil solnčku, ki ga je objemalo za starim vratom, in vesel bi bil lepih njiv, na katerih so se pasle čebele, da mu ni skrb ležala na srcu. Prisopel je pred uljnjak, a glej, Vrban ga že oddaleč pozdravlja. Na klopi sedi in ga vabi.

„Luka, ne vem, kaj bo, križ imam zlomljen, in srce kar zastaja,“ je rekel Vrban in težko sopel.

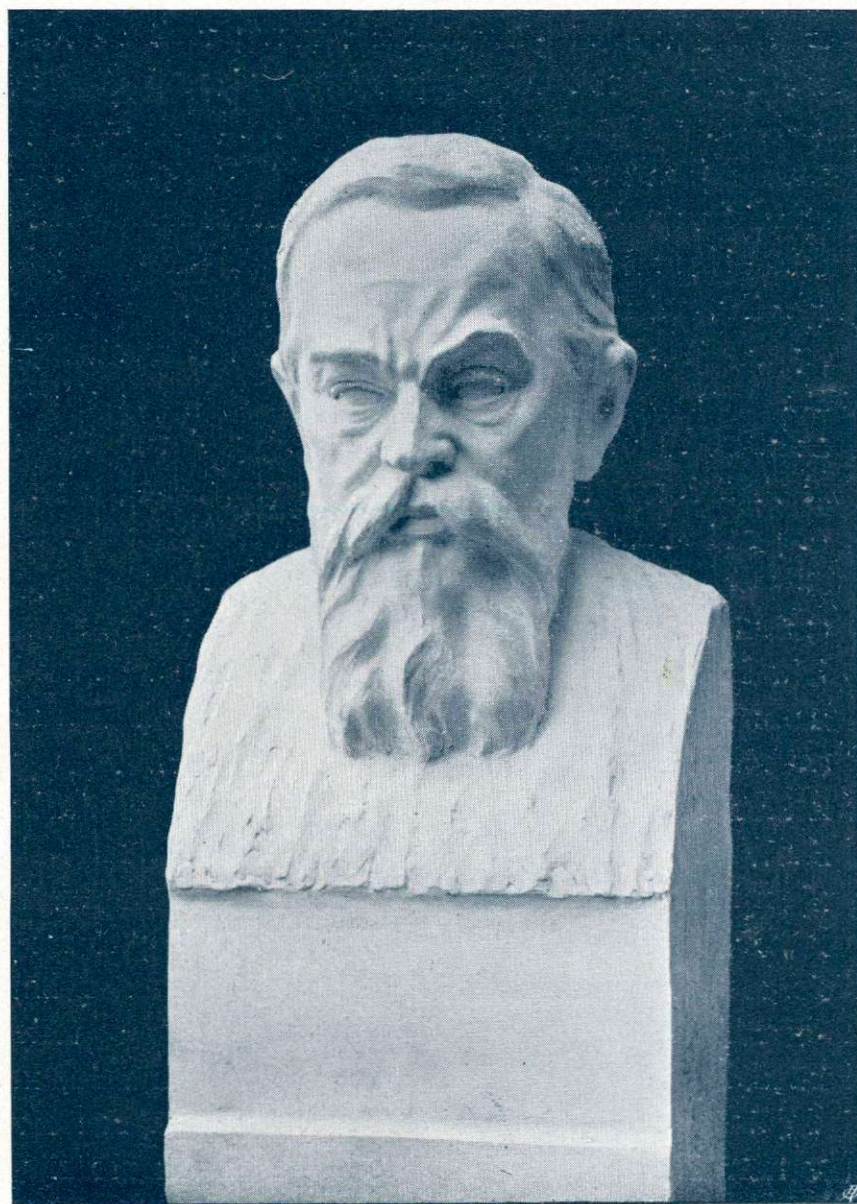
„Križ božji,“ se je vznemiril Luka. „Tak me nikar ne plaši! Svetega Janeza rožo skuhaj na vinu, ali pa medico pij s pelinom. Tako bi še rad malo skupaj poživel s teboj.“

„E, lahko že greva k svetemu Štefanu, dosti dolgo sva že na svetu, in meni je kar dolgčas po mojih starih znancih. Vsi so šli pred menoj.“

„Križ božji, kakšen si! Zakaj pa? Mlajši si od mene in ni ti sile, pa tako govoriš.“

„Tako ti rečem, kadar umrjem, me kar v uljnjaku postelji! Dva stola prinesi, rad bi še mrtev ležal dva dni pri svojih čebelicah.“

Oprl se je na Luko, sedel v travo in se naslonil z hrbtom na uljnjak. Nič več ni govoril, samo gledal je predse po polju, po cvetoči ajdi, po di-

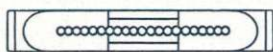
JANEZ TRDINA MARTIN BIZJAK

šečih rožah, kjer so se gostile njegove male prijateljice.

Ko ga je čez nekaj časa Luka poklical po imenu, ni odgovoril. S široko odprtimi očmi je strmел na nebo in bil mrtev.

V uljnjaku so ga položili na oder, kakor je želel, in čebele so tožile in jokale za njim.

A uljnjak še stoji sredi polja, sredi pomladnih žarkov, poletnega cvetja, sredi jesenskih viharjev in zimskega mraza.

Sveti večer na Ukrajini.

Spisal dr. Leopold Lénard.

(Dalje in konec.)

Drugí dan je bil Sveti dan. K polnočnici je prišlo mnogo ljudi, menda vsi katoličani iz okolic. Saj je bilo to zanje nekaj čisto posebnega, da bi imeli tako blizu mašo. Vsa kapelica je pela „kolende“, one starodavne, preproste poljske božične pesmi, katerih nekatere segajo bajè še v poganske čase in so se pozneje prikrojile krščanskemu nazoru. Pri maši so mi stregli vsi štirje dečki gospoda Bonieckega obenem. Najmlajši, Kazio, ni znal še drugega odgovoriti kot „amen“, zadržal se je pa lepo, kakor je videl druge.

Popoldan je bil prost. Pravzaprav pa nisem imel skoraj nobenega prostega trenutka, ker me je gosp. Boniecki neprenehoma hotel imeti pri sebi, in edini predmet pogovora je bilo združništvo. Silno ga je zanimala „Zadružna Zveza“. S sabo sem mu prinesel njena pravila in nekaj letnih poročil, moral sem mu prevajati in tolmačiti stavek za stavkom in vmes mi je neprenehoma zadajal vprašanja.

„Toda pri nas za sedaj ni niti misliti, da bi vlada dovolila ustanoviti kaj podobnega,“ je odvrnil.

„Ali ste že poizkusili?“ vprašam.

„Da, poiskusili smo ustanoviti neko skupno središče za dobavo in prodajo blaga“ — menda nekaj takega, kot je pri nas „Gospodarska Zveza“ — toda ni se dalo. Vlada bi dovolila samo tako centralo, ki bi dajala pismeno nasvete pri ustanavljanju društev in v raznih drugih slučajih, toda ne dovoli revizije, denarnega posredovanja itd. S tako centralo pa ni nič pomagano.“

„Saj vpeljuje bajè zdaj vlada sama moderne reforme.“

„Seveda jih. Za naš okraj je n. pr. nastavljal gubernator potovalnega učitelja za poljedelce, da bo po vaseh imel predavanja o poljedelstvu. Z enim odlokom ga je nastavljal, z drugim mu je pa prepovedal popotovati, da ne bo revolucioniral kmetov. Vprašal je, kaj naj torej dela, če ne sme po okraju potovati, in odgovorili so mu, da sme sedeti doma in odgovarjati na pisma, katera bi mu kmetje pisali in v katerih bi ga prosili za nasvete v poljedelskih zadevah. Takih pisem pa ne bo lahko dočakal, ker kmetje ne znajo pisati.“

Ko sva se nagovorila, me je peljal vun; ogledala sva si konje, gospodarska poslopja, okolico, nazaj grede sva vstopila v veliko poslopje, nedaleč

od palače, kjer je njegova administracija in kjer je nastanjena tudi novoustanovljena hranilnica in posojilnica. Tu sem se seznanil z raznim osebjem, pripadajočim h graščinski administraciji in pričel z njimi pogovore. Zlasti mi je ugajal nek domač možak, Rusin, ki je za pisarja pri hranilnici. Bil je pri vojakih, kar se vidi na njegovem obnašanju, zlasti pa iz govora, ker meša neprestano velikoruske besede v svoj rusinski govor. To je močan človek srednjih let, črne polti, jako inteligenten in prijazen. Piše zelo čedno, bere dobro — seveda samo rusko — rad čita, če kaj dobi. Brati in pisati se je naučil sam, daljnjo izobrazbo je dobil pri vojaki. Kako škoda, da je šolstvo tu tako zanemarjeno! Koliko bi lahko tak človek koristil, ako bi mogel obiskovati šolo!

Medtem se je zmračilo in treba je bilo domov na čaj. „Mama bodo že hudi,“ je rekel gospod Boniecki. Doma so res že pričakovali s čajem in pecivom. Med drugim je bila na mizi tudi naša čisto pristna dolenjska orehova potica. Izkazalo se je, da sva jaz in Kazio najbolj prijatelja orehove potice, ki se je res tako sušila na mizi, da je bilo tekom praznikov treba prirediti še drugo in tretjo izdajo. V očigled naše dolenjske orehove potice sem kar pozabil na ruske in poljske piroge in druge podobne reči. Orehova potica me je spet spomnila, da sem še Slovenec.

Po čaju sva se spet razgovarjala z gospodom in delala načrte do večerje; po večerji so otroci spet zapeli nekaj kolend in oče je igral na glasovirju, kot prejšnji večer. Potem sem se pa kmalu položil spat.

Božični dan je bil pri kraju in ni prinesel nič posebnega.

* * *

D drugega dne se je pričelo ponavadi. Nekoliko pred obedom pa — bil sem pri gospodu v njegovi sobi — pride lakaj in pové, da sta prišla dva moža iz Samčinjec.

„Naj prideta notri,“ odgovori gospod.

Vstopita dva postarna možaka v belih kožuhih in s črnima kapama, eden je imel črno razmršeno, drugi že močno posivelo brado, dolgi lasje so mu padali po plečih. Pričneta se priklanjati nizko, skoraj

do tal, poljubita roke gospodu in meni, izvlečeta iz kožuhov dva bela, trda hlebčka in ju izročita gospodu. Pozneje sem jaz enega razlomil in pričel jesti za poizkušnjo. Bil je navaden pšenični kruh, a zvít, kot bi bil potica. Pravijo jim kolači. Take kolače prinašajo kmetje v dar gospodu, kadar pridejo o Božiču čestitat. Govorila sta neko čudno mešanico. Gotovo sta imela najboljšo voljo govoriti po poljski, toda jezik je znal edino le rusinski, da bi pa to neizgledalo preveč neolikano, sta mešala vmes, če nista znala poljskega, kak ruski izraz, katerega sta se naučila pri vojaki. Gospod je govoril ž njima poljski. Izpraševal ju je, kako je z njihovo cerkvico. Rekla sta, da je zid že dodelan in prihodnje leto bo treba omisliti notranjščino. Imela sta pa še neko posebno prošnjo:

Neki kmet iz njihovega kraja je šel nekoč v Rim na božjo pot in je tam videl, ne vem več v kateri cerkvi, neko podobo Matere Božje, ki je nanj naredila posebno močan vtisk. Pripovedoval je o nji doma sovaščanom, in zdaj je vsa vas sklenila, da mora v novi domači cerkvi biti ravnotaka podoba Matere Božje, naj stane, kar hoče. Ker pa sami ne vedo, kako bi jo dobili, prosijo gospoda, naj bi jim posredoval. Gospod jima je to obljubil, izpraševal ju je še nekaj podrobnosti o novi cerkvi, in potem sta se poslovila. Pred odhodom sta se ravnotako priklanjala, kakor prvič, in poljubljala roke.

Po njunem odhodu mi je gospod pojasnil, da sta to dva odposlanca iz neke oddaljene čisto katoliške poljske „plemenitaške“ vasi. Na Litvi in na Ukrajini se namreč nahajajo cele vasi, katerih prebivalci so poljski plemenitaši še iz starodavnih časov — takozvana šlahta zagonova, kmečko plemstvo. Seveda se nič ne razlikujejo od navadnega kmeta. Vero so ohranili, jezik se je pa močno pomešal z rusinskim, vendar imajo še globoko zavest, da so poljski plemenitaši. Jaz sem takoj sklenil, da obiščem tekom tedna njihovo vas in povem to možema, kar jima je napravilo veliko radost.

„Samo povedati morate, kdaj pridete, da vas bomo pričakovali. Naredili bomo doma zbirko, da vas bomo pogostili.“

„Tega pa ne,“ odvrnem. „Zbirajte raje za cerkev, jaz pa pridem enkrat čisto nepričakovano, si ogledam cerkev in spet vrnem. Gostiti me ni treba čisto nič.“

„Nekaj bo pa vendar treba pripraviti.“

„Čisto nič.“

Slednjič mi je še gospod Boniecki pomogel in šele njemu se je posrečilo dopovedati, da ni treba zame nobenega sprejema. Zmajevaje z glavama sta odšla. Jaz sem bil jako radoveden videti, kako izgleda katoliška vas na Ruskem in sem jo sklenil obiskati pri prvi priliki.

Po obedu je šlo kot prejšnjega dne. Delala sva z gospodom razne načrte, debatirala o zadružništvu, ogledavala si okolico in slednjič spet zašla v administracijo. Ko sva se vračala domov in bila že skoraj pred domom, me gospod vpraša:

„Ali ste videli v kapelici kakšno znano osebo iz Varšave?“

„Nisem gledal. Sicer pa, kdo bi mogel tu biti?“

„Uganite.“

„Ne uganem.“

„Ali poznate gospodično Marto?“

„Marto Nižankovsko? Seveda jo poznam! Ali je tu? Kako neki?“

„Ker je pri nas doma. Njen oče je oskrbnik moje pristave „Bonča“. Če hočete, se pa peljeva jutri na izprehod in obiščeva Bončo. Boste videli, kako je pri nas na pristavi. Toda morava jim naznaniti, da bodo doma.“

„Zato bo že prepozno.“

„Saj jim lahko telefoniramo. Ali hočete ž njo govoriti?“

„Kako telefonirati?“

„Kako? Kot ponavadi. Jaz sem na vse pristave naredil telefon. Bom jaz zvezal. Tako-le. Zdaj pa lahko govorite.“

Medtem sva namreč prišla v hišo in stopila v vežo, kjer se je nahajal v posebni izbici telefon. Okrog se je vlegla tiha noč, vso ravnino je pokrival droben, zmrznjen sneg, v vasi je izumrlo vsako življenje, in v tej gluhi, mrzli noči je letel moj glas nekaj ur daleč na samotno pristavo, sredi širnih poljan, in od tam je prihajal k meni glas gospodične Marte. Kako čudno se je tu zlila civilizacija in nekultura!

* * *

Drugi dan po Božiču je tam še zapovedan praznik. Torej je minulo predpoldne, kot po navadi. Popoldne pa je velel gospod vpreči v sani dva majhna konjička, sam je prijel za vojke, jaz sem sedel poleg njega, „kucika“ potegneta in sani zdrče po zmrzlem snegu v megleno ravan.

Med potjo sem doživel še sledeči dogodek:

Pripeljala sva se mimo neke pristave, kjer je bil za oskrbnika domačin, Rus, seveda nekoliko bolj izobražen kot kak navaden kmet. Ko se peljeva mimo poslopja, naju je zapazil oskrbnik iz hiše in prišel na cesto pozdravit gospoda. Gospod zadrži konjička in se obrne k oskrbniku, ki je stal poleg sani na cesti s kučmo v rokah in se nizko klanjal, ter ga nagovori:

„Kako je pri vas doma? Je že kaj bolje?“

Iz poznejšega pogovora sem izvedel, da je oskrbnikova žena na umu zbolela. Oskrbnik odgovarja s kučmo v rokah in nizko se klanja:

„Oh, težava je, gospod, težava,“ — odvrne oskrbnik. — „Bojim se, da se bo zgodila nesreča. Enkrat je vzela nož in hotela „zarizati“ (zaklati) otroka, da smo ji komaj ubranili. Potem je rekla, da bo „zarizala“ mene. Gotovo se bo zgodila nesreča, ker je nemogoče vedno paziti nanjo. Ali ne bi bili tako dobri in preskrbeli, da bi jo spravili v norišnico?“

„Sem že iskal,“ odvrne gospod Boniecki, „pa ni bilo mogoče je nikamor spraviti. Povsod je prenapolnjeno. Morate še nekoliko potrpeti.“

Na Ruskem je namreč taka navada, da če kdo znori, mu ne verjamejo, da je nor, dokler ni enega ali dveh zaklal. Potem ga primejo in zapro, sedi par mesecev v preiskovalnem zaporu, nato pride pred sodišče, zdravniki mu dajo izpričevalo, da je nor, in sodniki ga prisodijo v norišnico. Našega oskrbnika pa menda ni veselilo tako dolgo čakati, torej je nadaljeval:

„Morda bi pa bili tako dobri in našli takega zdravnika, ki bi ji kri izpustil, da bi umrla.“

„Kaj pa mislite!“ zakriči s sani dol — nanj gospod Boniecki „to se pravi, človeka umoriti, in to je greh! Temu jaz že ne morem pomagati!“

Oskrbnik se ustraši in se prične opravičevati:

„Saj nisem jaz tako mislil. Bil je samo naš pop, ki mi je svetoval, naj najdem takega zdravnika. Rekel mi je, da je tudi njegov sin tako zbolel kot sedaj moja žena, pa je našel nekega zdravnika, ki mu je kri izpustil, da je umrl, in potem je rekel pop: „Slava Bogu! I jomu lehče stalo sja i mnje lehče.“ — Pri tem je oskrbnik s kučmo v roki posnemal z glasom in s kretnjo telesa popa, ki je to rekel. Nato je pa svetoval dotični pop našemu oskrbniku, naj poizkusi on na svoji ženi, kar se je poprej tako obneslo na popovem sinu.“

Gospod potegne za vojke, jaz se zavijem v svoj kožuh, in sani so drčale naprej po zmrznjenem snegu čez nepregledno ravnino, ki se je razprostirala pred nama kakor valovito morje. Svet ni tod popolnoma raven, ampak lahno valovit, semtertja razoran od manj ali bolj globokih dolin. Sani so drčale podobno urnemu čolničku po valovitem morju, se včasih naglo spustile navzdol v dolino, da sem se moral trdno prijeti sedeža, potem sta pa spet na drugi strani letela kucika navzgor. To sta bila konjička! Ni ju bilo treba nikdar pognati, a letela sta vedno kot v dirki, vseeno, če dol ali gor, ne trenotek nista šla bolj počasi, dokler nista obstala sredi razleglega polja pred stanovanjem oskrbnika. Pred hišo sta že čakala oskrbnik, star preprost in simpatičen možak, in njegova žena, ter naju peljala v hišo.

Ako bi ne vedel, da sem na daljni Ukrajini, bi si lahko mislil, da imam pred sabo kakšnega starega,

trdnega gospodarja iz ljubljanske okolice, tako se mi je zdelo tu domače. Seveda, ko sem stopil v stanovanje, sem se takoj spomnil, da sem v poljskem domu. Poljak mora imeti salon, to je zanj narodna potreba. Brez salona ne more biti nobena družina, ki se le nekoliko dviguje nad nižino življenja. Pri Poljaku igra salon v zasebnem in družabnem življenju vsaj tolikšno ulogo kot pri nas gostilna. Salon je pri nas neki nepotreben luksuz, s katerim večinoma tudi inteligentne družine ne vedo prav, kaj početi. Med Poljaki je salon potreba, brez katere ni mogoče izhajati. Vzemite salon, in življenje bi se moralo popolnoma izpremeniti.

V salonu je bila gospodična Marta in njena mlajša sestra Helena, ki je bila ravno močno zamišljena. Revisa je stala pred važno odločitvijo: ali se omožiti, ali stopiti v samostan. Stariši so bili bolj za prvo, njo je vleklo bolj k drugemu. Kako je slednjič izpala odločitev, ne vem. Ko smo se nekoliko pogovorili, so mi pričeli razkazovati gospodarstvo in živino, potem smo se spet vrnili v salon in se napili čaja. Medtem se je storila trda noč in pričel je naletavati droben, suh sneg. Obenem je bilo jako mrzlo.

Ko sva se vračala, je bilo temno kot v rogu, in o kakšni poti nobenega sledu. Toda kucika sta hitela spet čez gričke in jarke neprestano dalje, sani so padale in odletavale in jaz, zavrt čez glavo v kožuh, sem odskakoval na sedežu. Slednjič sva pa čisto srečno in pravilno prišla v Kožminjce in obstala pred grajščino. Služabniki so prihiteli čez prag in pomogli izriti se iz kožuhov in se opreti na otrple noge. Iz temne, mrzle noči sem stopil naenkrat v bogato razsvetljen, razkošno opremljen salon, in k meni je prihitel mali Kazio.

* * *

Drugega dne popoldne — me je peljal gospod v vaški konsum, katerega je on pomagal ustanoviti. Za prodajalca je bil naš vaški policist. Mož je izprevidel, da ima dovolj časa na razpolago, zakaj bi se torej na pošten način ne potrudil za postranski dohodek. Sicer je res izgledalo nekoliko čudno, da je v svoji vojaški obleki in z bridko sabljo ob boku tekal semtertje po prodajalnici in dajal otrokom za pol kopejke sladkorja ali ženskam natakala petrolej, toda kmalu so se privadili, on na službo, ljudje pa na prodajalca. Vaška policija je namreč na Ruskem v državnih rokah, in policist je vojaški človek kot pri nas orožnik. Sicer je pa bil naš „stražnik“ res vsestransko poraben človek. On ni samo prodajal v konsumu, ampak je tudi sedel v odborih vseh naših društev, in je bil naša najboljša organizatorična sila. Jaz sem kupil za nekaj kopejk sladkorčkov in jih

prišel deliti otrokom, ki so gledali skozi vrata. Prvo dekletce ni hotelo na noben način vzeti; ko sem jo vprašal, zakaj ne mara, mi je odgovorilo, da nima kopejke. Imela sva jaz in stražnik dovolj dela, preden sva ji razložila, da dobi sladkor zastonj, brez kopejke. Slednjič je sprejela, toda videti je bilo, da nič prav ne zaupa in si ne more razložiti, kako da človek nekaj daje, ne da bi zahteval za to plačila. Opazil sem, da je to ena izmed značilnih črt v značaju tukajšnjega ljudstva. Ono ne pozna dobrote in ne more razumeti, da bi mu kdo storil kaj dobrega, ne da bi za to zahteval primerne plačila. Ta nezaupljivost je ena največjih ovir za delovanje med ljudstvom. Ako vidi kmet, da mu kdo kaj daje ali stori kaj dobrega, ne da bi si izgovarjal primerne plačila, misli, da mora za tem tičati kaka goljufija, kajti da bi iz dobrote kdo mogel kaj dati ali storiti, tega on ne razume. Pojem dobrote in pojem hvaležnosti sta mu tuja. Če more ukrasti, zakaj bi ne ukradel, če more goljufati, zakaj bi ne goljufal, in če more koga izkoristiti, ga bo izkoriščal, da je groza!

Konsum v Kožminjcah se razvija za ondošnje razmere jako lepo. Zlasti pred prazniki se je promet silno dvignil. Pomisliti je pa treba, da je vas jako velika, šteje več tisoč duš, in da je to edina krščanska prodajalnica v vasi. Prodajajo se samo špecerijske reči, in ljudje kupujejo večinoma le za kopejke in pol kopejke. Torej ima prodajalec silno veliko dela. Prosil je, da so mu dali pomočnika, ker sam ni mogel več od zjutraj do večera vzdrževati dela. Slednjič so res najeli še nekega dečka, ki se mora sam vzdrževati, biti v trgovini ves dan in delati še ponoči, da ima komaj nekaj ur počitka, in mu plačajo za to štiri rublje na mesec.

* * *

Pozneje popoldne se je vršil letni občni zbor našega kmetijskega društva v administracijskem poslopiju gospoda Bonieckega. Udeležba je bila jako velika, da je bila prostorna dvorana popolnoma zasedena. Jaz sem sedel poleg svojega prijatelja gospoda stražnika, ki mi je najlaže dajal pojasnila, kadar sem jih potreboval, kar je izvrševal z največjo postrežljivostjo. Predsednik je bil gospod Boniecki, tudi njegova gospa je kot odbornica bila navzoča. Zborovanje je trajalo jako dolgo, ker so v razgovor prišle ne samo zadeve kmetijskega društva, ampak tudi hranilnice in posojilnice, konsuma, čitalnice; razgovarjali so se načrti za živinsko zavarovalnico, ki se pa še ni ustanovila, in za kmetijsko razstavo, ki se je vršila še istega meseca, ter še mnogo drugega. Poslovni jezik je bil ruski; toda izkazalo se je, da razen gospoda predsednika,

nihče ni znal pravilno govoriti rusko. Nekaj njegovih uslužbencev in uradnikov Poljakov je govorilo še kolikor toliko, domačini kmetje so pa govorili ukrajinsko in samo tuintam primešali kakšen ruski izraz, ki so se ga naučili pri vojaki. Seveda je tako nastalo mnogo nesporazumljenja, kar je občutno oviralo zborovanje. Najbolj enostavno bi bilo, ako bi še predsednik govoril ukrajinsko, toda postava zahteva, da mora posredovalni jezik v društvu biti ruski.

Kmetje so jako živahno posegali v debato in govorili z veliko vnemo. Najbolj se je razvnel neki moj sosed, star širokopleč kmet, z napol sivo, napol črno, strašno razmršeno brado. Kričal je in mahal z rokama in opozicija mu je burno pritrjevala. Toda ne mislite, da se je šlo za kako poglavitno točko, radi katere se je tako razvnel! Šlo se je za po naših pojmihi precej malenkostno stvar.

Voznik, ki je hodil z lastnim vozom z dvema konjema in s svojim fantom v mesto po blago za konsum, je dobival za pot po 40 kopejk (1 krono). En dan je vozil tje, zvečer kupoval in nakladal, proti jutru se odpeljal in zvečer drugega dne se je vrnil v Kožminjce. Zdaj je pa odbor poročal, da se voznik pritožuje, da je premajhna plača, in predlagal, naj bi se povišala na 80 kopejk. Opozicija je pa temu strastno nasprotovala in njen voditelj, moj kuštravobradi sosed, je dokazoval, da je ta plača še veliko previsoka. „Kadar grem jaz v mesto na trg, zapravim samo dve kopejki zvečer za kruh,“ je trdil in zakričal: „Če bi se šlo za moje kopejke, bi me ne bolelo tako, kakor kadar vidim, da se tako brezvestno zapravlja ljudski denar.“ Na te besede, katere je izpregovoril kriče na ves glas in mahaje z obema rokama in s telesom, je opozicija burno zaploskala. Po dolgi debati se je pa le posrečilo taktu gospoda predsednika narediti kompromis s sledečim predlogom: Za sedaj ostane redoma še staro plačilo, odbor se pa pooblašča, da sme v izrednih slučajih izdati za vožnjo tudi do 80 kopejk. Proti temu je glasovalo slednjič samo devet mož, ki so pa tudi izjavili, da ostanejo še vseeno pri društvu. Po shodu je stopil načelnik opozicije k predsedniku g. Bonieckemu in ga prosil odpuščanja, da je tako hudo nastopal, ter se izgovarjal, da je to delal le z ozirom na splošni blagor.

Potem je prišla v razgovor točka: kateri listi naj se naroče za čitalnico?

Predsednik in dober del članov odbora in društva so bili Poljaki. Toda poljskega lista ni bilo mogoče naročiti. Vlada bi tega nikakor ne dovolila. Sklenili so naročiti majhen rusinski listič „Svitova Zirnica“, proti kateremu se je visoka vlada izrekla, da nima nič, ako se naroči. V zadevi dnevnika je

pa poročal predsednik, da se je obrnil na vlado po navodila, in so mu rekli, da morejo naročiti edinole ali vladni list „Novoje Vremja“, ali pa judovsko borzno glasilo „Birževija Vjedomosti“. Občni zbor se je odločil za prvo.

Med tem poročilom zaslišim v dvorani za hrbtom šum. Moj prijatelj stražnik, ki je sedel poleg mene v klopi, je skočil kot strela s sedeža in čez klopi k vratom, kmetje so se prestrašeni odmaknili od mene, bilo je, kot bi kragulj planil nad piščeta. Ozrem se nazaj in vidim, da je vstopil sam stanovój pristav, načelnik vaše policije vsega „stana“. Načelnik policije vsega okrajnega glavarstva se imenuje „ispravnik“. Okrajno glavarstvo je pa spet razdeljeno na več „stanov“, in načelnik policije enega stana se imenuje „stanovój pristav“. Sicer to ni bogvekakó učena oseba. Bil je poprej morda kje pri vojakihi za „feldveblja“, pa se je naveličal vojaščine in je prestopil k policiji. Toda njegova oblast je velika in v zavesti svoje oblasti in dostojanstva je tudi nastopil kot kralj v svojem kraljestvu. Strah navzočih je bil popolnoma nepotreben, kajti gospod so prišli s popolnoma dobrim namenom. Izvedeli so, da se vrši zborovanje in dasiravno je vlado zastopal že dovolj intenzivno naš gospod stražnik, vendar so mimogredé še sami hoteli pogledati, kako se vrši. Vršilo se je pa tudi res vse tako postavno; gospod predsednik je govoril ravno najbolj pravilno ruščino, ko je vstopil pristav, in nadaljeval mirno svoj govor, ne da bi se ustavil za minuto, da bi tudi najbolj strogo oko postave ne našlo nobenega pohujšanja.

Najbolj v zadregi sem bil še jaz. Kmetje so se prestrašeni odmaknili od mene, moj prijatelj stražnik se je postavil po svoji uradni dolžnosti kot sveča k vratom, a jaz sem obsedel sam v klopi. K sreči je zapazila neka Rusinja, absolvirana slušateljica medicine, katero je nastavil gospod Boniecki na lastne stroške v vasi in ji dal v administracijskem poslopiu poleg plače tudi hrano in stanovanje, proti temu, da je brezplačno zdravila kmete, mojo zadrego in prisedla k meni. Ker je ona dobro poznala ondošnje razmere, sem bil vesel, da imam pri sebi človeka, ki bi mi lahko s kako besedo priskočil na pomoč, ako bi se oko postave pričelo kaj nad mano sportikati. Toda tudi ta previdnost je bila nepotrebna. Oko postave je sicer večkrat obtičalo na moji malenkosti, toda se mu najbrže nisem zdel nevaren za obstoj svete Rusije. Nato je sedel gospod pristav k predsednikovi mizi tako, da je kazal zborovalcem svoje uradno dostojanstvo od zadnje strani, ter ves čas pisal. Pozneje sem vprašal, kaj je tako pisal, in sem izvedel, da je prinesel od gubernatorja dovoljenje, da se sme pri predavanjih v izobraževalnem društvu rabiti magična svetilka, ter pisal dotični protokol. Za

to milost je prosil gospod Boniecki že vse leto. Druga prošnja, da bi se smela ustanoviti ljudska knjižnica, se pa še ni rešila. Mimogrede je hotel pri tej priliki gospod pristav izterjati neke davke od vaščanov. Pričel je pisati in klicati kmete k sebi, ter je med tem menda čisto pozabil, da se vrši obenem v dvorani shod kmetijskega društva. Tako se je zborovanje lepo mirno končalo.

* * *

Obljuba dela dolg, in jaz sem hotel kakor mogoče hitro izvršiti svojo obljubo, da pridem obiskat svoja znanca v Samčinjce in si ogledam novo cerkvico. Drugega jutra velim napreči konje in se odpeljem. Pred odhodom sem se dobro najedel in še vzel nekaj s seboj v žepe, kajti računal sem s tem, da ne dobim ves dan ničesar. Dasiravno so konji bili dobri in tekli neprenehoma, je bilo vendar čez popoldne, ko sem dospel v dotično vas. Večinoma sem se vozil po zmrznjeni strugi reke Bug; ker stoje vasi večinoma ob vodi, sem videl med potjo več rusinskih vasi. Toda rusinske vasi so tako podobne druga drugi kot jajce jajcu. Raditega me niso nič zanimale.

Slednjič se pripeljem v Samčinjce, ljudje prihite od vseh strani k mojemu vozu, me pozdravljajo in spremljajo po poti, ki se je vila od reke skozi vas navzgor po precej napetem klancu proti cerkvi. Pritečeta tudi moja znanca iz Kožminjec, mi delata velike poklone in vabita, naj stopim v hišo, da se nekoliko okrepčam. Toda jaz odvrnem, da sem prišel samo pogledat, kako zidajo cerkev, in se moram takoj vrniti. Bal sem se namreč, da bi utegnil moj prihod obrniti nase preveč pozornosti in vzbuditi sum, kot da sem prišel s kakšno versko misijo.

Najprej si dam pokazati staro cerkev.

Večja revščina je komaj kje mogoča! Sredi ograjenega prostora, ki ima, po nekih polomljenih lesenih križih sklepati, biti pokopališče, stoji obširna lesena baraka, pokvečena na vse strani in razbita, da bi pri slabem vremenu nihče ne iskal rad pod njo zavetja. Notri sem našel nekaj, kar je služilo za oltar, in na njem nekaj starih, razcapanih cunj, iz katerih mi pod nobenim pogojem ni bilo mogoče razvideti, kakšno barvo so imele prvotno. Stropa in tlaka seveda ni bilo v baraki nobenega, nesnaga pa nepopisljiva. Rekli so mi, da se je poprej opravljala tu sv. maša enkrat na leto. Toliko prijaznejša je bila nova, kamenita zgradba v gotskem slogu, ki se je ravnokar dodelavala. Seveda bodo ljudje imeli še mnogo stroškov, preden bo omišljena potrebna oprava. Oblezel sem vse zidovje, splezal čisto na vrh, si z vrha ogledal okolico in se spustil spet dol na zemljo, med domačine, katerih se je nabralo medtem precejšnje število.

Ko pridem zopet dol, vidim, da je prihitelo tudi mnogo otrok iz vasi pogledat nenavadnega gosta. Pričnem se ž njimi razgovarjati ter jih izpraševati iz krščanskega nauka. Prepričal sem se, da so čisto nevedni. Okoli mene so stali tudi odrasčeni vaščanje in gledali začudeno name. Pričnem govoriti ž njimi, in sem takoj izprevidel, da so ravnotako slabo poučeni kot otroci. Vedeli so, da so katoliške vere in da pripadajo h katoliški cerkvi, vedeli so tudi, kdaj imajo poste, kateri dan v tednu se ne sme delati, da se mora o Veliki noči izpovedati, toda kako se izpovedati, niso vedeli. Mora pač izpovednik pomoči. Sicer pa tudi ni čudno, da so tako zapuščeni! Šole nimajo, cerkve ne, duhovnika vidijo enkrat na leto.

Vprašal sem, kdo jim uči otroke v krščanskem nauku, in sem dobil odgovor, da dva „bračiška“. Izvedel sem tudi, da je oni starec, katerega sem prvič zagledal v Kožminjcah in ki se je tudi zdaj vedno sukal okrog mene, tak „bračišek“. Obrnem se torej k njemu in se pričnem ž njim razgovarjati. On je bil takorekoč poglavar te verske občine, ki je moral skrbeti za vse verske, dušne in telesne potrebe, učiti otroke, skrbeti za vzdrževanje cerkve in službe božje, nadzorovati občino. Z eno besedo, nadomestovati po svojih močeh duhovnika. Plače nima za to nobene, dajo mu samo po svojih močeh kakšno miloščino. Bilo bi približno tako, kot če bi kakšnemu naših občinskih beračev naprtili tako službo. Seveda bi naš berač laže učil, ker je bolj poučen.

Naš „bračišek“ je tudi vodil zidavo cerkve, zbiral zanjo darove, razkazoval občanom, kdo in kdaj ima priti delat itd., kar je izvrševal v resnici z veliko vestnostjo in gorečnostjo. V svojem stanovanju mi je pokazal knjigo, kamor zapisuje, kar je kdo dal ali storil za cerkev. Pisati se je naučil sam iz tiskanih knjig, torej razumete, da mi ni bilo lahko preštudirati njegove pisave. Zapisaval je silno redno in

natančno. Razen grofov Groholskih in Bonieckih, ki so dali večje vsote, je vse drugo naprosjačil v resnici po kopejkah na vasi in pri katoličanih po drugih vaseh. Koliko truda, koliko skrbi, preden se je postavila ta cerkvica.

Vas je naredila name jako reven in zanemarjen vtisk. Zdela se mi je še bolj revna kot druge sosednje pravoslavne vasi. Vprašal sem ljudi, kako jim gre, in dobil sem odgovor: „Slabo, gospod, slabo! denarja ni! v naši vasi ni graščaka, da bi bil za služek!“ Katoliške poljske naselbine po Litvi in po Maloruskem so namreč za poljskih časov bile svobodne in niso imele graščakov. Zdaj so pa one najbolj revne, ker, kjer ni graščaka, nima kmet nobenega zaslužka. Pričel sem se o tem razgovarjati s kmeti tudi iz drugih vasi in dobil sem prepričanje, da bi pri sedanjem gospodarskem stanju na Ruskem uničenje veleposestev pomenilo uničenje kmeta. Tam, kjer je kmet nahujskan, sicer kriči čez graščaka, toda brez njega bi pa vendar ne mogel živeti. Ako bi zdaj kar naenkrat izginila na Ruskem vsa veleposestva, bi padla Rusija daleč nazaj v omiki in blagostanju.

Toda moral sem se posloviti od gorečega „bračiška“ in njegovih sovaščanov, posloviti z zavestjo, da se več ne vidimo, in odriniti po isti poti nazaj. Vrnil sem se zvečer že precej pozno lačen in premražen.

Tako so mi pretekli božični dnevi na daljni Ukrajini. Po Novem letu sem se vrnil v Varšavo po isti poti in na enak način, kot sem prišel. Spet sem zvečer zaspal v vlaku, in ko sem se zjutraj zbudil, sem bil že v Ljubeljskem, v poljskem kraljestvu, in sem bil za 14 dni naprej od prejšnjega dne.

V Varšavi je pa bila velika radost, ko so me zagledali spet zdravega in čilega med sabo, in meni ni bilo žal, da sem naredil tak izlet.

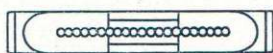

Zasanjal sem — — —

Zložil Adolf Robida.

Zasanjal sem tja v daljave,
zasanjaj sem v rožne dobrave,
zasanjaj tja v sredo morja,
zasanjaj do zvezd sem neba —

Srečaval sem solze na cestah,
ihtenje sem videl v zvezdah —
a solz — jaz jih nisem umel,
saj meni je majnik cvetel — — —

MESINA IN NASPROTNO KALABRIJSKO OBREŽJE

Obisk pri sv. Marku v Florenci.

Spisal prof. Andrej Plečnik.

Ko sem si ogledal razne zanimivosti in slike in umotvore, sem šel naglo od stolne cerkve, od njenega kampanila in baptisterija po ulicah, ki so precej dolge in ki me privedejo naravnost mimo akademije na trg sv. Marka. Semkaj me je vlekla cerkev sv. Marka in nekdanji dominikanski samostan, ki se sedaj zove muzej sv. Marka. Dominikanci so sem prišli iz mesta Fiesole, ki je nekako dve uri od Florence oddaljeno. Od slavne cerkve San Miniato sem Fiesole prav dobro razločil. Dominikanci so prišli l. 1436.; poklical jih je papež Evgen IV., tisti papež, ki je par let pozneje sklical znani cerkveni zbor v florentinski stolnici; v spomin nanj najdeš bronasto ploščo nad zakristijo. — V samostan v mestu Fiesole je stopil 20 letni mladenič Guido di Pietro; dobil je samostansko ime fra Giovanni Angelico ter se je preselil s sobrati v samostan sv. Marka; tega je začel krasiti in slikati s svojimi nesmrtnimi slikami na presno. V tem samostanu je živel drug dominikanski slikar fra Bartolomeo, ki je vplival na delovanje Rafaelovo; in živel je v njem Savonarola, goreči govornik, pregoreči reformator posvetnega življenja, ki je žalostno končal na grmadi. Ti veliki možje so me gnali v nekdanji dominikanski samostan, da si ga ogledam.

Cerkve je vtoliko zanimiva, ker je v njej nad velikimi vratmi, tam kjer je pri nas kor, križani Kristus, naslikan od Giotta. Podoba je zares dostojna slika umirajočega Boga. Levi del prečne ladje je posvečen sv. Antoninu, dominikancu od sv. Marka, ki so ga bili naredili za nadškofa v Florenci. Vsa kapela je precej bogato ozaljšana: tam so freske, sohe iz marmorja, reliefi iz brona; vse se nanaša na Antoninovo življenje. — Med Antoninovo kapelo in med vhodom, nekako na sredi stene, je četverokotna bronasta plošča, ki pravi, da je v cerkvi pokopan Janez Pico, grof iz Mirandole; umrl je star komaj 32 let; hotel je sklicati skupaj vse učenjake celega sveta, da bi v Rimu uprizorili veliko disputacijo o resnici.

Desno od cerkve je vhod v samostan. Ta je od l. 1869. imenovan „muzej“ in ima te-le glavne dele: dvorišče ter na vseh štirih straneh koridor (križasti obhod), celice dominikancev in knjižnico.

Križasti obhod ali koridor je ves preslikan. Naj omenim le nekaterih fresk. Nad sobo za tujce je podoba fra Angelicova: dva dominikanca prijazno sprejemata tujega popotnika; tujec je Kristus. Ne morem popi-

sati vtisa, ki ga je name napravila ta podoba. Na njej so le tri doprsne moške freske. A vsaka gesta je tako resnična, lepa, plemenita; spomniš se nehoté besede: Karkoli ste storili enemu mojih najmanjših, to ste storili meni. — Na koridoru, ravno nasproti vhoda, je dvorana z napisom Capitolo. Drugega ni v kapitelski, nekoliko temni dvorani, nego na zadnji steni je naslikan Jezus na križu. Da nihče zraven ne more in se ne dotika podobe, je napeta pred njo debela vrv. Jezus visi v sredi, na vsaki strani en razbojnik; okoli Kristusa kleče in stoje — ne nemo, nego polni sočutja: sv. Dominik, Jeronim, Avguštín, Frančišek, Benedikt, Bernard, Romuald, Tomaž Akvinski, mučenec Peter; Marija, Magdalena, Janez, Lovrenc, Kozma in Damjan. Ta slika izraža nedopovedno lepo pravo, srčno žalost, sočutje naslikanih oseb; pa vsak obraz izraža to po svoje, eden mirno zamišljen, drug ves iz sebe, ves prevzet notranje bolečine. Bil sem dvakrat v tej kapitelski dvorani; dolgo sem ostal notri, gledal in študiral in razmišljal o vsej lepoti, o veri, o ljubezni, katero je vdihnil fra Angelico tej podobi. Nikoli nisem bil sam, vselej so stali zraven mene obiskovalci, domačini in tujci, posebno Angleži in Amerikanci. Ameriške dame, vse v svilo oblečene, da šumi na njih, stojé nemo pred križanim Jezusom, le napol glasno delajo druga drugi opazke; z nenavadno resnobo gledajo to tako naravno, tako globoko, v srcé segajočo žalost svetnikov in svetnic, stoječih in klečečih okoli Jezusa, a ta žalost ni obupna, ni nebrzdana, nego žalost polna sočutja, polna usmiljenja, žalost, ki ve, kaj nam je rodilo Jezusovo trpljenje, kaj nam je prinesla njegova smrt. V kapitelski dvorani sv. Marka, mislim, da izgine vsak cinizem; pred Angelikovim križanim Jezusom izgine vsaka frivolnost; protestantje, tujci, grede vun, kot bi bili pri službi božji; zamišljeni stopajo naprej, kot bi bili pri pridigi; pa katera pridiga bi bila bolj pretresljiva nego Jezus na Kalvariji. Dvakrat sem bil šel gledat tega Jezusa, enkrat pred tremi leti, drugipot lani. Obakrat sem dejal: italijanska vlada je dominikancem vzela samostan; mogoče, da to ni napačno; koliko gospodov in gospé pride zdaj sem gledat nesmrtné slike pobožnega meniha; ti ljudje leto in dan ne vidijo cerkve od znotraj, tu jih prevzame duh božji, duh prave pobožnosti, ki diha iz vsake slike Angelicove. Vasari, znani slikar in pisatelj o umetninah, pravi: Fra Angelico je večkrat dejal, kdor hoče sli-

kati Jezusovo življenje, mora biti tesno združen z njim. Kar je naslikal, ni popravljaj nikoli, rekoč, Bog je hotel, da sem tako naslikal in ne drugače. Nikoli ni začel slikati, nego da je prej molil; kadar je križanega Jezusa slikal, je jokal. Kdor ne veruje besedam Vasarijevim, naj gre sam gledat, videl bo, da je fra Angelico čutil, kar je vdahnil svojim podobam. Nihče ne more dati, česar sam nima; kako naj dajo naši umetniki cerkvenim slikam pobožnega duha, če ga sami nimajo. Kar mene tiče, bi raje imel, če bi kak slikar kopiral Jezusa v kapiteljski dvorani pri sv. Marku, nego da ga sam po svoje naredi.

Kakih 10, 20 korakov naprej, nad vratmi, je zopet slika fra Angelica: Kristus na križu, sv. Dominik objema križ. Toliko sočutja, toliko ljubezni do Jezusa je v tem obrazu Dominikovem, v teh očeh, da te nehoté pretrese svet strah, da ti nevedé kdaj pridejo solze v oči; spomniš se besedi Pavlovih: Exinanivit semetipsum; — zavoljo nas se je Kristus ponižal toliko, da se bolj ni mogel; postal je človek, nam v vsem enak, razen greha, pokoren svojemu Očetu do smrti na križu.

Iz koridora ali križastega obhoda se pride v veliko obednico; te nisem videl; je zaprta. Zato grem naprej skoz vežo in hodnik ter pridem najprej v malo obednico. Mi Kranjci bi jo brez skrbi lahko imenovali veliko. Znana je, ker je v njej fresko-slika Dominika Ghirlandaja: zadnja večerja. Slika je prav dobro ohranjena.

Od tam stopam po stopnicah navzgor in pridem na hodnik, ob katerem so na obeh straneh redovniške celice. Vseh jih je 42. Celice so majhne; imajo mala okna, kamenit tlak, lesena vrata z zapahom; slavne so zato, ker je skoraj v vsaki fresko-podoba fra Angelicova. Slike so na stenah v okvirju pod steklom; pobožni fra Angelico je svojim sobratom celice okrasil. Po resnih hodnikih, ki se jim vidi streha, po celicah z nizkimi vratmi so hodili belo oblečeni menihi dominikanci; danes je to drugače; potniki iz vsega sveta prihajajo v Firence, voz za vozom se ustavlja pred sv. Markom, potniki izstopajo in hodijo s tihimi koraki po resnih koridorih in si ogledujejo celice, ki so nekdaj bile prostori, namenjeni ascezi. Čudno se svet suče. Nekoč so pred temi na pogled neznatnimi podobami v celicah sedeli in klečali redovniki, ob pogledu na te podobe je njihov duh plaval proti nebesom, navduševali so se za svoje sveto zvanje. Sedaj posedajo tod dannadan slikarji in slikarice, kopirajo slike in ni jim mar drugega, nego da svoje bolj ali manj dobre kopije prodajo in si kupijo vsakdanjega kruha.

Naj navedem par slik iz celic: Kristus se prikaže Magdaleni veliko nedeljo zjutraj; Kristus na križu; Marija moli novorojenega Jezusa, ležečega na

tleh, sv. Jožef in redovnik ga tudi molita; žene ob Jezusovem grobu veliko nedeljo zjutraj; Marija vzeta v nebesa, Kristus jo krona, nebeški prizor gledajo sv. Pavel, Tomaž Akvinski, Benedikt, Dominik, Frančišek, Peter mučenec iz reda dominikancev; Jezusa krsti Janez Krstnik; Magdalena gleda klečeč ob križu na Jezusa križanega. Slikarji naj bi se prišli učiti k Angeliku, kako je treba slikati spokornico Magdaleno! — Jezus poti krvavi pot na vrtu Getzemani, nad njim se prikaže angel, ki ga potolaži, Marija in Marta pa molita v svoji sobici za Jezusa in ga podpirata v smrtnih težavah s svojimi vzdihmi. Ena slika kaže, da je bil pri sv. Marku kraj prave asceze: na križu visi Jezus, pred njim kleči redovnik, menda sam sv. Dominik, telo ima do pasu razgaljeno in se biča, tako da mu iz telesa kaplja kri; obraz tega redovnika, ki gleda na križ, je tako lep, tako izrazit, tako jasno govori, kaj se godi v njegovem srcu, da kar čakaš, kdaj bo nagovoril Jezusa, in skoraj slišiš, kako žvižga oster bič po truplu.

Kakor so celice imenitne zaradi slik, so nekatere važne tudi zaradi mož, ki so v njih živeli. Na koncu enega koridora stopim čez dve kamenitni stopnici in berem napis na marmornati ploščici: Kdor stopi v te prostore, kjer je živel Savonarola, prejme odpustek 10 let. Tako je določil Leon X. l. 1516. Trije mali prostori so to, ki je v njih molil, se mrtvičil, svoje govore pisal in premišljeval veliki Savonarola, o katerem nam je svoj čas pravil profesor cerkvene zgodovine, da je živel kot svetnik, četudi zaradi nekaterih napak ni kanoniziran. — Savonarola, rojen v Ferrari, je vstopil 23let star v Bologni v dominikanski red; odtam je prišel l. 1482. v Firence. Razkošno življenje plemičev, Medicejcev in bogatega meščanstva mu ni ugajalo. Njegove pridige, katerim je dajal poudarka s svojim svetim življenjem, so vabile z vso resnobo, naj se ljudje нравno prenové, pokoro naj delajo vsi, svetni ljudje in služabniki sv. Cerkve; drugače bo Bog vse s hudo šibo udaril. Razumljivo je, da so preprosti ljudje zanj goreli. Sam je bil prepričan o svojem poslanstvu. Skrivno razodenje Janezovo je razlagal s takim ognjem, da je bil samostan premajhen za poslušalce; zato je govoril na samostanskem dvorišču, slednjič se je preselil v stolnico. Reformira domači samostan, reformira druge samostane in stopa v vedno večje nasprotje z Medicejci, ki so vladali v Firenci. Kdor v Firenci gleda, kaj da so Medicejci vse dali napraviti, bo rad pritrdil, da so uživali vse dobrote tega sveta, skoraj nekoliko pogansko. Savonarola, izvoljen za priorja, ne mara obiskati Lovrenca Medici. V svojih govorih jame napadati Medicejce. Ko pa je francoski kralj Karel VIII. prišel s svojo vojsko čez Apenine, zdelo se je, da je že prišla napovedana šiba božja. Ker

je Medicejec izročil florentinske trdnjave francoskemu kralju, se je uprlo ljudstvo zoper njega in ga odstavilo. Karel VIII. gre skozi mesto naprej na jug, proti Neapolu. In menih Savonarola postane tribun florentinski leta 1494. Florenca naj se preustroji v svetno-duhovsko, demokratično državo; vzgoja bodi krščanska, ne pogansko-klasična. Za svetovalce odbere 1000 mož. Kristus bodi kralj, pravec delovanja bodi ljubezen do bližnjega, modrosti si izprosijo v molitvi. Na vladni palači, Palazzo vecchio, da Savonarola napraviti napis: Jezus Kristus, kralj Florentincev, izbran po sklepu ljudskem. Tri leta vodi Savonarola teokratično-demokratično vladno mesta z največjim uspehom. Smrtni sovražniki so se objemali, krivično blago se je vračalo. Javne igre so izostale; deklice so izbirale deviški stan, so postajale redovnice, dame so se skromno oblačile, cerkve so bile vedno polne; javno po cestah so peli svete pesmi in psalme; mladeniči iz najboljših hiš so šli k sv. Marku v noviciat; po hišah so izginile kvarte, svetne knjige, glasbeno orodje.

Pustni torek 1. 1496. so imeli v Florenci namesto pustne zabave procesijo, v kateri je šlo 10.000 otrok. Ta procesija belo oblečenih otrok se je ponovila cvetno nedeljo. L. 1497. so zadnje dni pred pustom hodili možje od hiše do hiše in pobirali posvetne, nesramne podobe, knjige, jemali so tudi obleke za maskarado. Pustni torek se zbere nešteta množica, pred katero so nosili križ umetnika Donatella, na glavnem trgu pred mestno hišo; sredi trga je bila visoka grmada, zložena iz krink, maskaradnih oblek, in posvetnih knjig; na grmadi so bile vse mogoče potrebščine ženske toalete, ogledala, dišave; godbeno orodje tudi ni manjkalo, deske za šah, kvarte; prav na vrhu grmade so bili portreti lepih žensk. In grmado zažgo, otroci pojo svete pesmi, zvonovi zvoné in trobente doné. Pravijo, da je mnogo dragocenosti zgorelo ta dan. — Z glavnega trga se vali procesija na trg sv. Marka, kjer so peli in se navduševali drug drugega menihi, duhovniki in meščani.

Teokratična vlada Savonarolova pa ni bila brez odpora, ki se je vedno ostreje pojavljal. Papež Aleksander VI. mu ponudi visoko dostojanstvo; Savonarola odkloni vsako čast, češ, da ne mara ne mitre, ne kardinalskega klobuka. Papež ga povabi v Rim, da tam razjasni in razloži svoje početje; Savonarola se izgovarja z bolehnostjo. Naravno je, da mu papež prepove pridigati in se vesti kot poslanec božji. A Savonarola se ne mara ukloniti, odreče pokorščino. Nevolja zoper njega je vedno večja, posebno ko je jela divjati v mestu kuga in lakota in je Savonarola kratil ljudstvu pravice.

Papež ga izobči; eden izmed frančiškanov ga javno imenuje krivoverca, krivega preroka. Nasprot-

niki vdero v samostan sv. Marka, ujemo Savonarola in ga neusmiljeno sedemkrat denejo na natezalnico. Tu je v strašnih bolečinah izpovedal: ne Bog, ne božje razodetje, nego samo častihlepje ga je vedlo do tega, kar je delal. To izpoved je pa preklical. Zadnje dni svojega življenja je preživel mirno; mirno je šel v smrt. Z dvema dominikancema, sobratoma, je bil na Vnebohod 1498 obešen na glavnem trgu in potem sežgan.

V celicah tega čudnega moža sem. V prvi sobici je njegov portret; slikal ga je imenitni dominikanec fra Bartolomeo. Tak je bil torej Girolamo Savonarola. Suh obraz, slok nos; prijazen, miren izraz vsega obličja kaže, da je mož gorel za izpreobrnjenje ljudstva, da ni iskal v vseh letih svojega delovanja sebe, nego Boga. — V sobici je še relief znanega kiparja Dupréja iz Piemonta; kaže nam Savonarola, ko pridiga Florentincem.

Iz prve sobice se pride v pravo celico, v pravo stanovanje Savonarolovo. Zunaj je nadpis: V teh prostorih je stanoval častiti Jeronim Savonarola, apostolski mož. — S svetim strahom, ali če hočete, z velikim zanimanjem gledam tu stvari, ki so ostale po tem čudovitem možu. Varno, pod steklom, so v debelem zvezku lastnoročno od njega pisane pridige, sv. pismo z opazkami, ki jih je napravil ob strani; potem mal, lesen križec; ravnotako je pod steklom velik rožnivenec — skoraj gotovo ga je nosil na vratu — in kos obžganega, začrnelega lesa: ta je ostanek grmade, na kateri je zgorel.

Iz drugega prostora stopim še v tretjega. Majhna celica je z malim okencem, pravi asceterij Savonarolov; v tem prostoru je molil, se mrtvičil, zatajeval. Pod steklom vidim njegov spokorni pas, širok in oster; moral je biti to zares goreč in svet mož, ki je pa predaleč šel takrat, ko je odpovedal papežu pokorščino.

Idealen mož je bil; delal, trpel in umrl je za svoje ideale. Zato me je žalost prevzela, ko sem se vračal v prvo celico. Ravno nasproti oknu je obešena ta-le podoba: Glavni trg pred mestno hišo, Piazza della Signoria, v sredi so postavljene zelo visoke vislice, na njih vise na treh povprečnih drogih trije dominikanci; spodaj je okoli in okoli grmada, iz katere sika ogenj in se vali močen dim. Nekaj ljudi stoji v gručah na trgu in gleda ogenj. Par mož pa v noši tistih časov nese v naročju drva, dračje in drugo gorivo; naglo hité, da zanetijo še večji plamen, ki požge in uniči prejkoprej obešence. Ubogi Savonarola!

Zelo me je zanimala celica sv. Antonina, nadškofa florentinskega. Bil je velik prijatelj slikarja fra Angelica. V celici je glava sv. Antonina, kakor jo je skiciral slikar fra Bartolomeo; obraz v gipsu, kamor

so ga odtisnili na mrtvem svetniku; pod steklom je Antoninova morala, kakor jo je svojeručno napisal. Kot moralista ga še dandanes večkrat citirajo. Pisana je knjiga s tako majhnimi črkami, da se težko čita. Na steni je obešena slika: drevo, ki pomeni red sv. Dominika; namesto sadov so vstavljena na vejah imena svetih dominikancev in med njimi je na vrhu drevesa tudi Savonarola! V celici je velika steklena omara; hranijo se notri pontifikalije Antoninove. Antonin je bil pobožen redovnik in svet škof, ki ga je vse ljubilo, mož, ki je pomagal reformirati Cerkev, ki se je trudil, kolikor je mogel, da bi pravi duh zavladal po cerkvah, po samostanih in po drugih cerkvenih zavodih.

Zanimivi sta še dve celici; v njih je spal l. 1442. papež Evgen IV., ki je par let prej sklical v florentinsko stolnico cerkveni zbor za spravo med vzhodno-razkolno in rimsko-katoliško cerkvijo. Te dve celici je bil Medicejec, ki je poklical dominikance k sv. Marku, odločil zase, da se odtegne svetu, kadar se mu bo zdelo, in da laže Boga moli. Prva celica je temna, v drugo se gre par stopnic navzgor in ta dobiva luč od zgoraj. V njej je portret Medicejca in ena najlepših slik fra Angelica: trije Kralji molijo Jezusa. V teh prostorih je Medicejec lahko molil, če je hotel; ne vidi se prav nikamor, stene so enostavno pobeljene in še zdaj je vse tiho, akoravno je zunaj v mestu zelo živahno in polno ropota. — Družina Medicejska je prišla do veljave po bogatih kupcijah; Medicejci so bili trgovci in visoki plemiči. Cosimo Medici je vodil mesto 30 let in njegovo utočišče naj bi bili omenjeni celici. Občeval je z velikimi mojstri renesance, z Brunelleschijem, ki je zidal kupolo v stolnici, s kiparjem Donatellom; on je takorekoč oče florentinske renesanške umetnosti. Še preden je umrl, so mu dali častni priimek — oče domovine.

Za njim je vladal Lovrenc Medici, ki je moč in slavo svoje hiše najvišje povzdignil. Na javnem prostoru v mestu je napravil viteško igro, turnir, ki ga je veljala 10.000 zlatov. Cvetele so umetnosti in obrti: zlatarjev in draguljarjev, lesorezcev, onih, ki so znali delati intarzije, ki so znali tkati zlato in srebrno blago. Zbiral je Lovrenc umetnine, slike, kipe iz vsega sveta, rokopise; vabil je v Florenco učenjake in umetnike. Papež Sikst IV. ga je naredil za oskrbnika svojega premoženja.

Razmere pa niso mogle biti zdrave navzlic neizmernemu bogastvu in navzlic renesanškemu razkošju. L. 1478. so se zarotili nekateri zoper Lovrenca, vseмогоčnega voditelja florentinske republike. V stol-

nici so ga hoteli zabosti dne 26. aprila ravno med povzdigovanjem. Naklep se je ponesrečil. Morilce so ljudje razsekali na kose.

Za vladanja Lovrenca Medici je prišel Savonarola v Florenco, videl veliko korupcijo in začel reformirati.

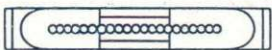
Še eno krasno zakladnico treba omeniti, biblioteko sv. Marka. Med celicami je postavljena; dvorana je dolga 52 m, široka 10·5 m. 22 stebrov jo deli v tri ladje. Ustanovil jo je gori imenovani Cosimo Medici. Človeku se odpre duša in srce, če stopi v tako knjižnico. Okna so velika in visoka, ob stenah so omare do stropa, ob stebrih dolge vrste miz z malo napoševnim pokrovom, v katerem je vdelano steklo. V teh mizah ali pultih je 82 velikih knjig za koralno petje; znesli so jih skupaj iz raznih zatrtih samostanov. Vse knjige so iz pergamenta. Človek se iz srca raduje miniatur in okraskov v njih. Barve so žive in jasne, akoravno so že 400, 500 let stare; po cele strani so poslikane, ali imajo začetne črke v najraznejših variacijah; nekatere miniaturre so umetniško izdelane, polne svetih motivov. Redovniki slikarji, ki so pisali in slikali te foliante, so morali dolgo, dolgo časa porabiti, vztrajno delati, da so kaj tako lepega naredili.

* * *

Stopil sem iz samostana sv. Marka, kjer sem srečal toliko žalostnih in veselih spominov. — Obiskal sem še palačo, ki je kot trdnjava zidana iz rezanega kamena, vladno palačo, Palazzo vecchio, katere stolp je 94 m visok. Ta reprezentacijska palača z visokim od vseh strani vidnim stolpom je značilna za Florenco. V njej je par let vladal Savonarola — a pred njo na trgu so ga obesili in sežgali . . . Grem po stopnicah in pridem v veliko, z ornamenti in slikami okrašeno dvorano, Salone del gran Consiglio. Dvorana je dolga 53 m, široka 22·5 m. Začeli so jo zidati po nasvetu Savonarolovem, tri leta pred njegovo smrtjo. Izvršetka ni čakal. A sedanji Florentinci so mu postavili v njej lep spomenik: na visokem postamentu stoji iz belega marmorja izklesan dominikanec s svojim lepim, mehkim obrazom.

Tako sem stal tu še enkrat pred njim, ki je tako gorel za čisto, brezmadežno življenje, da je pustil naravoslovje, ki je študiral, z namenom, da postane zdravnik kot oče — in je postal rajši strog redovnik, ki je karal z apostolsko odkritosrčnostjo napol pogansko, epikurejsko početje Medicejcev in napovedoval šibe božje.

Škoda, da je živel ta sicer malo pregoreči, a dobromisleči reformator za časa Aleksandra VI.!

STRAŠNI POTRES V ITALIJI

Slike iz razdrte Mesine: 1. Razrušena hiša. — 2. Razvaline palač ob pristanišču. — 3. Breg, ki se je potopil v morje. — 4. Izkopavanje ranjencev izpod razvalin.

Književnost.

Slovenska.

Anton Medved: **Poezije, II.** Ljubljana, 1909. Založila „Katoliška Bukvarna“.

„In ti se nisi še nasanjalo
in ni te skrb, utrujeno srcé,
da stare želje bi odganjalo,
ki se iz spanja kradoma budé.“
Medved, Poezije, II., stran 1.

Ne! Njegovo srce se še ni nasanjalo in ni ga skrb, da bi odganjalo stare želje, ki se kradoma bude iz spanja.

Z nekakim strahom smo vzeli drugi zvezek Medvedovih poezij v roke. Ali ni življenja boj že potrl njega, pesnika bolesti in resignacije, ali niso še omahnile peroti v poletu čez brezmejno, razbeljeno puščavo? Toda takoj, ko smo odprli knjigo, smo se prepričali, da je bil naš strah prazen. Drugi zvezek ne samo da ne zaostaja za prvim, ampak ga celo prekaša.

Medved Anton je zanimiva in važna prikazen na našem slovstvenem polju. Podoben je granitu, ki stoji v strugi deroče vode. Valovi prihajajo, se zadevajo obenj, razbijajo in spet strinjajo in hité naprej. Okrog njega se menjajo letni časi, se obleče priroda v pomladansko zelenje in pokrije jeseni z ovenelim listjem, pozimi pa z belim snegom, a on ostane vedno enak, bel, hladen in miren. Ako bi se bil dal kakšni literarni struji potegniti za seboj, bi se najbrže že davno izpel in umolknil, ker si je pa ohranil samostalnost in neodvisnost, se je ohranil na višini in se bo morda povzpел še više.

Še raje bi primerjal Medvedove poezije marmornemu kipu grške Niobe. Pred njenimi očmi so padali drug za drugim njeni otroci, njen ponos in njena nada, in sama je bolesti okamenela in se izpremenila v hladen kip iz belega marmorja. Nema in hladna bolest veje od tega kipa, a kako krasen je on v svoji bolesti!

Ni veliko motivov v Medvedovih poezijah. Osnovni ton je tiha in hladna resignacija, nema bolest nad tem, kar je bilo in se ne vrne več. Vendar se nikjer ne ponavljajo misli, vedno se nam odkrivajo novi detajli istega predmeta. Jezik je primeren vsebini, miren, krepak, čist. Ako je vsebina podobna marmornemu kipu Niobe, je jezik, kot bi ga vrezal v marmor.

Gospod Anton Medved si je ustvaril trajno in častno mesto v naši slovstveni zgodovini in Katoliška Bukvarna si je pridobila z izdajo njegovih poezij novih zaslug za naše slovstvo. Dr. L. L.

Knjige „Matice Slovenske“.

Sedem, oziroma osem knjig in knjižic nam je dala letos naša „Matica“. Znanstvene vsebine tri, prevladuje torej leposlovje.

Predvsem pogrešamo „Letopisa“ ali vsaj kratkega letnega poročila. Udom gotovo ni vseeno, kako se je letos društvo razvijalo, koliko je udov, kakšno denarno stanje? Pri društvenih publikacijah seže vsakdo najprej po poročilu. V skrajnem slučaju bi se lahko na platnice katere izmed izdanih knjig natisnilo kratko

poročilo. Posamezni udje bi niti ne vedeli, koliko knjig imajo dobiti in če so prejeli vse, ako bi ne bil slučajno na „Zabavni knjižnici“, iz kupčijskih namenov, natisnjen seznam letošnjih knjig.

Med drugimi pogrešamo tudi bibliografije. Meni se zdi „bibliografija“ najvažnejša Matična publikacija in starih „Letopisov“ največja vrednost je ravno bibliografija. Naši leposlovni listi ne prinašajo natančnih in sistematičnih poročil o novih knjigah, in raditega smo navezani predvsem na Matično bibliografijo in meni se zdi, da je Matica storila korak nazaj s tem, da jo je opustila.

Največja letošnja Matična knjiga je „**Trubarjev zbornik**“, katerega je uredil dr. Fran Ilešič.

Ne vem kako, da so se naši literarni zgodovinarji vrgli s tako vnemo ravno na reformacijsko dobo, ki ima vendar z našim sedanjim slovstvom še najmanj organskih zvez? Meni se zdi francoska ali ilirska doba važnejša za naše slovstvo kot reformacijska, pa sta še tako malo obdelani. Reformacijske knjige so važne najbolj le za slovničnega zgodovinarja, samo nekateri uvodi imajo tudi kulturno-zgodovinski pomen. Upamo, da je s pričujočim zbornikom reformacijska doba za naše razmere dovolj obdelana in da nam bo „Matica“ prihodnje leto osvetlila kakšno drugo dobo našega slovstva.

Dobro bi bilo, ako bi v „Zborniku“ na vsaki strani nad tekstom bil natisnjen naslov in pisatelj članka, kar bi služilo orientaciji. V „Trubarjevem zborniku“ so priobčili daljše ali krajše razprave gospodje: Dr. Ilešič, dr. Lokar, dr. Bučar, dr. Pivko, Polović, Steklasa, dr. Kovačič, dr. Čerin, Ipavec in L. Pintar.

Prvi članek: Primož Trubar in njegova doba, spisal dr. Fran Ilešič, ima biti menda programatičen in uveden. Torej bi imeli pravico zahtevati, da bi bil še posebno jasen in določen. Toda ravno tu najdemo celo vrsto misli, ki izzivajo komentacijo. Neprijetno dirne tudi, da je kot uvodni članek najvažnejše Matične knjige natisnjen govor, ki je bil govorjen na strankarsko-političnem shodu ob priliki Trubarjeve slavnosti.

Obsirno oceno „Zbornika“ prinesemo v prihodnji številki, ker danes nimamo prostora.

Knezova knjižnica, XV. zvezek. Izdala Matica Slovenska. — „**Novo življenje**.“ Spisal Ivan Cankar. Ravno kar je izdalo uredništvo velikega poljskega mesečnika „Przegląd Powszechny“ (Splošni obzornik) o priliki petindvajsetletnice, kar obstoji ta list, spominsko knjigo, v katero so najveljavnejši poljski možje zapisali svoja mnenja. Originalno, dasi kratko, je povedal minister Wojtek Dzieduszycki: „Przegląd Powszechny je brez dvoma zastarel in če hoče biti v resnici modern, se mora popolnoma prenoviti. Uredništvo se drži namreč starodavne metode, po kateri so ljudje najprej mislili, potem pisali, slednjič šele tiskali; naši moderni pisatelji pa najprej dajo v tisk, potem pišejo in šele, ko je natisnjeno, premislijo, če imajo sploh toliko časa, da bi mislili.“ Ako bi ekselencia Dzieduszycki videl najnovejši Cankarjev spis, bi izrekel o njem nekoliko drugačno sodbo. Takoj se namreč

pozna, da je Cankar najprej potreboval natisniti v Knezovi knjižnici toliko in toliko pol, potem je pričel pisati in slednjič mu je zmanjkalo časa, da bi mislil...

Sicer je Cankar res našel neki predmet, ki bi se dal s peresom obdelati: Neki izkrokan „umetnik“, ki se je pa menda kljub temu toliko naučil, da je dobil — po sedemnajstletnem študiranju na Dunaju! — službo risarskega učitelja v neki šoli v domovini v Ljubljani in se je v teh letih nekje nekoč slučajno oženil, se vrača domov z ženo in otrokom s trdnim sklepom v srcu, da hoče pričeti novo življenje. Toda že prvi večer ga premaga skušnjava in zabrede v neko beznico, se napije in prešuštuje. Medtem mu pa umira doma žena. Ko se vrne popolnoči k nji, je ravno v poslednjih vzdihljajih, kri ji buši iz ust in ga oblije. Po smrti se trudi, da bi upodobil svojo ženo z jasnim čelom, toda ne more. Vedno se mu narede gube na podobi. Tu zavpije otrok: „Naredil sem!“ Res je naredil igranje se iz odpadlega ila podobno svoje matere z jasnim čelom.

To je vsebina povesti. Pravzaprav je vsebina le na prvi in na zadnji strani. Izmed 91 strani bi jih najmanj 80 čisto lahko izpadlo. A to bi bilo prekratko, samo za kak dober podlistek; zato je bilo treba stvar raztegniti na celo knjižico. Cankar je storil popolnoma mehanično. Za kar bi zadostoval en večer, se raztegne na dva ali tri, ravnotako bi jih pa tudi lahko naredil trinajst ali triindvajset. Besede se presuknejo, stavki prestavijo, pa je nova stran napisana. Kakšen matematik bi nam lahko natanko izračunal, koliko bi se še dala raztegniti ta povest, oziroma koliko kombinacij je mogočih z besednim materialom, s katerim razpolaga Ivan Cankar. Toda, če je njemu zadostovalo ravno 91 strani, tudi nam ni treba povpraševati, zakaj jih ni več.

Iz tega dejstva, da je pisatelj pisal, ker je moral imeti napisanih toliko in toliko strani, si najlažje razložimo nekatere dolgovezne odstavke v drugem delu. Cankar je videl, da se tvarina na noben način ne da bolj razvleči, potrebno število strani pa le še ni hotelo biti. Torej je segel v neki drug predalček, kjer je imel kak papirček, ki mu je ostal od kakšne prejšnje povesti in ga vrgel v našo povest, kamor je ravno priletel. Tako je postrgal po svoji miznici, kakor mati postržejo testo, ko so naredili kruh, in spečejo otrokom „postrgulček“. Najprej moramo torej prečrtati vsa taka mašila, ki logično čisto nič ne spadajo v razvoj povesti, potem šele moremo analizirati povest.

V povesti „Novo življenje“ je razvil Cankar do psihologičnih absurdov dve ideji, kateri razvija večinoma v vseh svojih spisih in ki tvorita kvintesenco njegove filozofije: fatalizem in nihilizem.

Cankar je vseskozi fatalist. Vse se godi tako, kot je od vekov človeku zapisano v knjigo življenja. Kdor hoče ubežati usodi ali jo premagati, je budalast in kdor se kaže drugačnega, kot ga je naredilo „liho“, je hinavec. Ker je pa ta neizpremenljiva in nepoborljiva osoda, ki spominja na „liho“ ruskih narodnih pripovedek, za človeka vedno le zla, raditega ne more biti nihče dober in pošten, in kdor se dela takega, je hinavec.

Na junaka povesti, Grivarja, zadenemo dve uri pod Ljubljano v železniškem vozu, ko se pelje z ženo in otrokom z Dunaja v Ljubljano v službo. Naravno, da sedaj, ko ima pričeti „novo življenje“, premišluje

med dolgočasno vožnjo nad preteklostjo. — Bojevniki, preroditelji so šli takrat v svet. Mnogo jih je bilo. Sedaj so izginili — tako tiho in neopazno, kakor ugašajo solnčni žarki pod večer; bili so in ni jih več. Morda še hodijo po ulicah, mrtva generacija, sence iz davnine; ampak čas je minil, in kar je ostalo, je topo čudenje nad tisto veliko zmoto.

„Kako se je pač moglo zgoditi,“ je premišljeval Grivar, „da je izkrvavelo toliko življenj zaradi ene same zmote? Šli so bojevniki, preroditelji — v kakšen boj, počemu? Kaj je bilo treba podirati, kaj prerajati? Da so vedeli sami? Španski vitez je bil resnejši — on je videl vsaj lesene perotnice, nekaj je bilo! Ampak tako — kam si se napotil, junak od mejdana? — — —

Ako življenje ni nič drugega, kot igra usode, kakor se izrazi pesnik, ali mehanična evolucija, kakor trdi učenjak materializma, potem je seveda boj z življenjem nekaj še bolj smešnega, kar pa je bil boj don Quixota z veternimi mlini. Človek je samo kolesce v tej uri in se mora sam sukati, kakor teče ura. S tega stališča je bilo seveda celo poprejšnje življenje Grivarja in njegovih tovarišev velika zmota, pravzaprav niti zmota ne, ker motiti se more samo, kdor je zmožen delati tudi drugače, kakor je pa storil. „Bila je samo mladinska nespamet, ki se od drugih nespameti razlikuje le toliko, da stane par src in par življenj.“ (Str. 4.)

Potem pojasnjuje to misel na par zgledih. Na Dunaju je videl tistega moža, ki je zato napravljen in postavljen, da mu dajejo klofute; če je dobil klofuto, se je zamajal in rekel „mê-ê-êk“, nato je pa bilo tiho. Pred njim je pa stal golorok junak in ga neprestano bil po oguljenem obrazu. (Menda je videl Cankar mehanične figure v kaki „budi“ . . .) „Čemu bijejo? Čemu se poti ta goloroki junak ter zapravlja moč, kakor da bi jo v veter pihal ali v pesek izlival?“ (Stran 6.)

Tu ima Cankar prav. Ako je življenje samo mehanična sestava, potem so ljudje, ki se boré, pehajo, trudijo, trpé, ravnotako smešni, kot sta ona možica. Potem je sploh vse življenje en sam velik absurd in psihološko nerazumljiva zagonetka. Torej more biti življenje nekaj drugega, kot mehanična igra atomov, bi moral sklepati Cankar dalje. Toda tega ne stori, ampak razvija iz napačnih premis svojo filozofijo dalje.

Usoda je nanesla, da se je oženil. Ni bila njegova volja, celo braniti se je izkušal tej izkušnji, ljubezni tudi ni bilo na nobeni strani, toda vzela sta se, ker je bilo v istem trenutku tako odmenjeno. Pozneje je prišel nekoč pozno ponoči ves izkrokan domov, zagledal v sobi kladivo, katero je zla roka usode nalašč tja položila, ter ga je vzel, da bi ubil svojo ženo. Hudodelstva sicer ni izvršil, toda ne iz kakih moralnih pomislekov — saj ni bilo zle misli v njegovem srcu — ampak samo, ker je bil tak nihilist, oziroma tako izkrokan, da se niti do tega čina ni mogel povzpeti. Pozneje ga je pa grizlo, kot grize ujeta zver, ker je bil tisto noč tako slab bojevnik. (Stran 9.) Od takrat je pa v svoji filozofiji že tako napredoval, da ni zmožen ničesar pozitivnega več. Niti take misli, kaj šele čina.

„O, sedaj ne ukazuje srce ničesar več, noga je zaspana, pest leži na kolenu. Temna reka je bilo življenje, umiranje; toda valovi so romali, videlo jih

je oko, na dnu je šumelo, pa če je šumelo v bolesi. Zaježila se je sedaj reka in se je vsa izlila v smradljiv tolmun brez dotoka in iztoka." (Str. 10.)

Tak junak je bil Grivar, ko se je v sedemnajstih letih svojega krokanja po Dunaju toliko izučil, da je mogel dobiti v Ljubljani službo risarskega učitelja. V Ljubljani si je vzel stanovanje nekje pod gradom. Pravzaprav si ga ni poiskal sam, ampak „to je bil njegov dom, ustvarjen zanj že od začetka; celo čakal je nanj!“ Potem je pa rekel svoji ženi:

„Prijetno bo tukaj, za naju je ustvarjen ta kraj; nama je ta hiša postavljena; tisti, ki je zidal pred sto leti, je naju gledal v duhu, preden je umrl!“

Ko se je nastanil v tej čudoviti hiši, je pa pričel „novo življenje“. Zvečer je šel iz hiše. „Nikamor niso bili namenjeni koraki . . . ne misli ni vprašal, ne očesa, ne koraka.“ Čemu pa tudi, če je vse samo igra usode?

PALACE OB PRISTANIŠČU V MESINI, PORUŠENE OD POTRESA

Liho ga je zapeljalo najprej na Grad v prosto naravo, potem pa, ko se je storil mrak, v mesto v neko beznico. Seveda se v beznici upijani, govori razne neumnosti, ponoči se sreča s tujo žensko in zapravlja z njo denar, njegova žena pa leži doma na smrtni postelji. Toda Grivar je pri vsem tem lep in čist, saj ni bilo v njegovem srcu hudobne misli. Bilo je samo liho, samo nepremagljiva usoda, ki ga je gnala.

Fatalizem je torej prva vodilna misel te najnovejše Cankarjeve povesti. Drugo idejo bi imenoval nihilizem. Cankar se je lotil nekaj popolnoma nemogočega in zato se ne smemo čuditi, da mu je karakteristika popolnoma izpodletela. Risanje negativnih, skeptičnih značajev je zlasti pri slovanskih pisateljih večkrat obdelavan predmet in nekateri so nam ustvarili na tem polju klasična dela. Navedem Puškinovega „Onjegina“, Lermontovega „Junaka našega časa“, Gorkijeve „bosjake“ in „brodjage“; med Poljaki nam je zlasti Sienkievič izklesal v svojem „Ploševskim“ tipič-

nega predstavitelja človeka „brez dogme“. Cankarjevi „vagabundi“ niso nič novega in nič izvirnega, svoje vzore je on našel v Gorkijevih „brodjagih“ in „bosjakih“. Razlika je samo ta, da je Gorkij vzel resnične tipe iz ljudstva in predstavil na njih resnične ali vsaj kolikortoliko mogoče poteze. Gorkij je sam med njimi študiral življenje, Cankar se ga je pa učil po dunajskih kavarnah in krčmah. Raditega zadobi njegova beseda žive, resnične barve samo, kadar opisuje kavarno, krčmo in pijanost. Krčma, vino in pijanost nastopajo v vsaki njegovi povesti. Med drobnimi povesticami, ki so zbrane v zbirki „Vinjete“, je menda ni nobene, kjer bi se ne omenilo vino ali pijanost, celo v socialni povesti „Hlapec Jernej“ se pričinja dejanje v gostilni in vrača v gostilno, da, celo v „Hiši Marije Pomočnice“, kjer se nahajajo drobna bolna dekletca, katerih najstarejša ima komaj 14 let, se prične dejanje z vinom in vino se predstavlja de-

kletcem kot nekak simbol dobrega, lepega življenja. Drugače si je pa ustvaril tipe svojih junakov sam s pomočjo svoje domišljije in na podlagi nazorov, katere je vzel iz knjig, čitanih v svoji mladosti. Pod vplivom Gorkijevih brodjagov je pričel stvariti svoje vagabunde, nestalne, negativne značaje. Toda Cankar je storil veliko filozofično napako s tem, da je hotel opisati zlo kot nekaj pozitivnega, samostojnega medtem ko je zlo vedno samo negacija dobrega in je pozitivno in samostojno samo dobro, zlo pa le pomanjkanje dobrega. Cankar nam je hotel ustvariti junaka, katerega značaj ima samo negativne poteze, zavrgel je vse one pozitivne sile, ki dvigajo človeka in ga vzpodbujajo k činu. Ustvariti nam je hotel tip popolnega duševnega nihilista, a nam je samo ustvaril psihološki absurd.

Nihilizem sledi čisto logično z železno konsekvenco iz fatalizma.

Kdor stoji na stališču moderne evolucije, mora biti fatalist, in kdor je fatalist, mora logično biti duševni nihilist. Seveda je konkretno in praktično dosleden fatalizem ravnotako nemogoč v življenju, kakor tudi popolen nihilizem. Kdor sprejme nauk, da je vse samo naraven razvoj prirodnih sil, mora zavreči vse ideje in ves idealizem. Čemu se bomo n. pr. navduševali za domovino, če se bo godilo domovini vedno le tako, kot bodo v danem trenutku nanesle prirodne sile in nič bolje in nič slabše? Ravnotako je tudi z vsemi drugimi ideali. Cankarjev Grivar je tip takega duševnega nihilista. Oglejmo si njegovo duševno stanje:

Grivarjeva poštenost: „Grivar se je zarotil, da bo filistejce učil manir“. In ko se je tako zarotil, je spoznal, da je bilo vse čisto prav in dobro in da je za bojnika nad vse koristno, če pretakne bojno polje do najsmradljivejših mlak.“ (Str. 4.)

Grivar o hvaležnosti: „Ponižati se pred njimi za umazan vbogajme je kakor poravnan račun: ni dolga, ne hvaležnosti.“ (Str. 5.)

Grivar o ljubezni: „Naposled se pa ni obesil, temveč se je oženil. Komaj sam je še vedel, kako se je to zgodilo. Tudi takrat je bilo vse, kakor v ne-spametnih, otroških sanjah. Ampak vedel je v svojem srcu in tudi sedaj se je natanko spominjal, da je tisto noč, ko se ni obesil, zgradil pota na vse štiri strani in da se je sam zaklenil za zmerom.“ (Str. 7.)

Grivar o življenju: „Kje boj? Kje ponos? Upanje? Prihodnost? — Saj ni bilo življenje — klavrno, brezkončno umiranje je bilo; umiranje brez upora, brez tihega upanja, celo brez velike kričeče bolečine. Topost po dolgem pijančevanju...“ (Str. 8.)

Grivar in ljudje: „Temno je pogledal Grivar na obadva (ženo in otroka); v srcu se mu je vzdignilo, kakor sram in samoobtožba, zato je bil še temnejši njegov pogled; uporno sovraštvo je bilo v njem — sovraštvo do preteklosti in do prihodnosti, do vsega in do vseh.“ (Str. 10.) — „Prav je tako — kaj bi norce bril! Saj se nisva selila, da bi šla v svate, temveč, da bi se skrila, zaklenila, komaj še skozi okno pokazala osle tistemu svetu, ki pleše.“ (Str. 12.)

Grivarjev tovariš o idealih življenja: „O, tisti časi so bili na vse zadnje vendarle imenitni! Neumnost je bila seveda, sama neumnost od začetka do konca... idealna poza takorekoč — sami spomeniki smo bili: levo nogo naprej, pest ob bok... Minilo je, nič te ne zmerjamo in tudi sebe ne.“ (Str. 17.)

„To se pravi, če reč premislimo... takrat res ni bilo poze. Pošteno smo mislili, saj je tudi Pavliha pošteno mislil v svoji neumnosti, pa je vendarle nosil duri na grbi, ko mu ni bilo treba. Kakor že pač in od katere strani pogledaš stvar: če si trezen, se smeješ, če si pijan, se jokaš. Danes je lep spomin, svetel, kakor sama glorijska... jutri pa boš zardel in pljunil. Poglavitno je le to, da preteklost ostane preteklost in da smo se z lune preselili na zemljo.“ (Str. 18.)

O domovini: „Nocoj, ko sem se na polju pogovarjal z domovino, sem spoznal, da vse, kar smo sanjali in trpeli, ni bilo drugega, nego: mladost. Pa kaj, če je bila smešna, pa kaj, če brezkoristna? Popita je bila do dna — če sladka ali grenka!“ (Str. 20.) Tako se norčuje Cankar po vrsti iz vsega in smeši vse, podira vse razločke med dobrim in hudim, med resnico in lažjo, med čednostjo in grehom. Bilo bi preveč navajati še več razblinjenih izrekov Cankarjevih.

Slednjič še: kaj je ono „novo življenje“, katero je sklenil Grivar pričeti in h kateremu hoče navajati tudi svojega otroka? —

Meni se zdi, da pove to dosti jasno na str. 14.: „Tudi takrat so me zaničevali samo in edino zato, ker sem bil umetnik. Tisto, da sem prosjačil, je bila le smradljiva zabela na vsem drugem... Ženska, sedaj ti pa razložim poglavitno stvar! Ali nisem zardeval takrat, ali ni moje srce vpilo, se vilo vso noč ječe in trepetaje, ko je lažnivi razum iskal medicine po prepovedanih potih? No, glej, ženska: danes nisem

zardeval in moje srce prav nič ne vpije!... Tam, na stopnicah mi je prišlo na misel, zasmejalo se mi je v obraz, ... da sem namreč pozabil zardevati pred temi...“

Vstal je, kakor da se je vzdramil.

„Pred temi krščanskimi ljudmi!... Ženka, ljubica moja, ali veš, kaj se to pravi? To je — nov človek, novo življenje.“ (Str. 14.)

Menim, da so te besede samensebi jasne dovolj in ne pripusté v kontekstu nobene druge razlage. Podpreti bi se dale s številnimi stavki iz razgovorov onih dveh večerov, ki sledita pred smrtjo žene. Za Cankarja je torej „novo življenje“ ali življenje popolnega človeka, ki je zmožen celo smrti narediti vesel izraz, življenje človeka, ki nikdar ne zardeva, ker nima nad ničem več zardevati, ker je zavrgel vse naše npravstvene pojme — popolen npravstven in umstven nihilist.

Dr. L. L.

KATEDRALA V KATANII, PORUŠENA OD POTRESA

Velik moment. Politično razmišljanje ob veselem preobratu v deželi kranjski. Razmišljal J. K. Na prelomu za našo deželo važnih dogodkov je aktiven borec obstal, da pogleda nazaj na pot, katero smo prešli, in na pot, ki se razgrinja pred nami. Razbita je slovensko-nemška zveza, pričela se je doba odločnega narodnega in socialnega delovanja. To so momenti, katere registruje gori navedena knjižica.

Dr. L. L.

05550

Poljska.

Kazimir Przerwa-Tetmajer: „**Na skalnem Podhalu**“. Lansko leto je izšel četrti in zadnji zvezek zbirke novel Kazimira Przerwe-Tetmajerja, ki imajo naslov: „Na skalnem Podhalu“. Delo je posvetil pisatelj svoji materi.

„Hala“ pomeni v narečji prebivalcev Visoke Tatere isto, kar naša „planina“, ali nemško „Alm“. „Na

skalnem Podhalu“ je zbirka novel iz življenja poljskih „Goralov“ v Tatrah. Poljaki so nekdanj med vsemi Slovani najbolj gledali na zapad in sprejemali njegovo kulturo. V zadnjem času so pa izprevideli, da ni dovolj, ako imajo višji krogi visoko zahodno evropsko kulturo, ampak je treba imeti trdno podlago med ljudstvom, in so se vrgli z vso silo na študiranje ljudstva. Zbirajo se ljudski motivi in ornamenti, ljudske pravljice in pesmi, študira se poljska narodna umetnost, življenje, jezik. Z eno besedo: Poljska kultura se vrača spet k ljudstvu. Pojav tega stremljenja je tudi delo: „Na skalnem Podhalu“.

Tetmajer je morda največji moderni poljski pesnik in pisatelj. V prvem delu svojega slovstvenega delovanja je bila glavna struna njegove duše otožnost:

„Melanholija, otožnost, dolgčas, hrepenenje vsebina so duše moje...“

Neprenehoma ga je mučilo „najstrašnejše izmed vseh vprašanj“: „Zakaj? Za koga živimo? Bolesti, trpljenje in žalost to naše za koga?“ V tem stanju je prikipela iz njegovih prsi obupna „himna na Nirvano“. V tej dobi je iskal v življenju, v ljubezni in tudi v prirodi edino le pozabljenja svoje boli.

Pozneje je pa nastal v njegovi duši prelom in vrgel je na papir kot geslo daljšega življenja besede:

„Kaj sem, čeprav čustva vsa v duši človekovi ganem, a iskre božanstva mu v dušo ne kanem?“

Namesto dvoma, otožnosti, apatije do vsega, nastopa odslej v njegovih proizvodih čustvo sile, samozavesti, hrepenenje po boju in delovanju za ljudstvo. Na to izprembo so brez dvoma v prvi vrsti vplivale Tatre in njihovi prebivalci. Ko je pričel študirati ljudstvo, se mu je odprl zmisel življenja. V tem nastroju in iz tega miljeja je napisal svoje najlepše delo: „Na skalnem Podhalu“. Namen svojega dela pove on sam v uvodu:

„Steber, na katerem se vse zida in na katerega se vse opira, je treba poznati do podlage in do kapitlja.“ In nekje drugje: „Hotel sem pokazati, koliko se je mogoče približati kmečki domišljiji. Samo oni je v resnici sposoben pisati kmečke reči, kdor more tudi sam z lastnimi možgani misliti kot kmet, z lastnim srcem čutiti kot kmet. Ni dovolj kmeta opazovati, — treba je znati postati kmet.“

Izbrane novele iz te zbirke izidejo v „Leposlovni knjižnici“.

Dr. L. L.

Glasba.

V. zvezek mešanih in moških zborov. Uglasbil Jakob Aljaž. Cena 60 h. V Ljubljani, 1908. Založila Katoliška Bukvarna.

Z mladeniškim ognjem je začel prepevati naš gorenjski škrjanček Aljaž, odkar ga je prijazna modrica Evterpa privabila iz nebotičnih višav in ga iztrgala čarobnemu kraljestvu gorskih vil. Kar smo že tuintam rekli, to držimo še danes: Skladbe Aljaževe so jasne, prozorne kot obrisi očaka Triglava, brez sentimentalnosti, krepih, varnih, sigurnih korakov gredo svojo pot; nič izumetničenega niti v napevih, niti v harmoniji, nič prisiljenega: vse pošteno, pristno domače

blago. Zato jih pa naši zbori tudi kaj radi pojo. Seveda se pri obilem številu ne smemo čuditi, če se kaka skladba tudi dobi, ki je bolj vsakdanjega značaja, kjer se ponavljajo že večkrat obdelani motivi; toda v celoti je Aljaž zanimiva prikazen na našem glasbenem polju. Vsekako so njegove skladbe velike važnosti za naš glasbeni napredek. Nekatere tiskovne pomote si bo vsak pevovodja lahko sam popravil. — Katoliška Bukvarna je pričujočemu zvezku priložila „Stražnike“, krepak moški Aljažev zbor, ki ga slovenskim pevskim zborom in društvom tudi v večjem številu brezplačno oddaja.

Fr. Kimovec.

To in ono.

Ksav. Meškova „**Meditacija jesenskega večera**“, ki jo prinašamo v tej številki, je bila objavljena v češkem prevodu l. 1908. v 3. št. češke revije „Meditace“. Slovenski izvirnik, ki ga je gospod pisatelj poslal na razpolago našemu listu, smo priobčili tem rajši, ker revija „Meditace“ med Slovenci ni razširjena.

OSOS

Slovensko gledišče.

Slovensko gledišče stoji letos na drugem stališču kakor je stalo lani. Gospod Juvančič je smatral gledišče za kulturni zavod, ki ima za namen gojitev umetnosti, gospod Govékar se je pa postavil na čisto praktično stališče: gledišče je podjetje in vsak podjetnik mora skrbeti, da njegovo podjetje kolikor mogoče največ nese. Za njega je merodajen

predvsem finančni uspeh. Toda glavni vzrok, da je gledišče letos primeroma dobro obiskano in je v največ slučajih razprodano, so jesenske protinemške demonstracije in bojkot nemškega gledišča.

Gotovo se je treba ozirati pri gledišču, ki materijelno nima za stalno zasiguranega obstanka, tudi na materijelno in finančno stanje, vendar bi ne smeli ti oziri biti izključno merodajni in najvišja direktiva za prireditve. Njegov namen bi moral biti: gojitev umetnosti v mejah, pripuščenih od finanč.

Razumemo tudi, da tam, kjer se kultura dela skokoma, kakor pri nas, ni mogoče imeti enostavnega načrta in ne more vse biti razvito po kakšnem enotnem načelu, toda nekoliko več sistema bi pa že lahko bilo pri našem gledišču in vsaj v glavnih obrisih neki enoten načrt. Včasih naredi popolnoma vtisk, da je za uprizoritev kakšnega komada bila odločilna edinole igra usode.

Naše gledišče, ne more stati na izključno umetniški višini. Ni tudi treba, da bi bilo izključno kupčijsko podjetje. Po našem mnenju bi slovensko gledišče v Ljubljani moralo biti ljudsko gledišče v polnem pomenu besede, središče in ognjišče naših številnih gledišč po deželi, ki bi od njega dobivala življenja in se po njem uzorovala. Ako mora dežela plačati za gledišče, mora tudi gledišče biti v prid vsaj deželi in ne samo majhnemu drobcu naroda.

V zadnjem mesecu so se v gledišču deloma ponavljale, deloma nanovo igrane sledeče drame, opere in operete: *Mati*, *Faust*, *Veleturist*, *Zrinjski*, *Prodana nevesta*, *Giroflé-Giroflá*, *Simona*, *Butterfly*, *Legijonarji*, *Carmen*, *Zaklad*, *Werther*.

Kar zadeva *Fausta*, bi bilo sploh vprašanje, če ga kaže uprizoriti na odru. Goethejev *Faust* je pisan, da se čita, ne pa, da se vidi na odru. Vse dramatizacije velikih umotvorov, n. pr. *Vstajenje*, *Quo vadis*, *Ben Hur* itd. so bolj ali manj ponesrečene. Imamo samo nekaj posameznih slik, brez celotnega vtiska. Tudi pri „*Faustu*“ se, če se postavi na oder, izgubi večinoma krasota misli, zatare se logični razvoj dejanja. Vsega „*Fausta*“ je nemogoče uprizoriti, torej se vzame nekaj posameznih slik, ki ne naredijo več celotnega vtiska. Vzel se je samo prvi del, a iz tega tudi še samo nekaj slik. Kdor ni poprej študiral Goethejevega „*Fausta*“, ni razumel ničesar. Izpustil se je na primer tako lepi in značilni prizor pred mestnimi vratmi, ko hite ljudje iz mesta in se pogovarjajo o tem, kar je komu na srcu. Zato se je pa mučno na dolgo razpredel ostudni prizor v Auerbachovi kleti in slednjič radi večjega efekta zaključil tako, da se pijani dijaki primejo drug drugega za svoje rdeče nosove in tako kažejo ljudstvu. Galerijsko občinstvo je dalo svoji kulturi jako slabo izpričevalo, ko je ploskalo taki nagnusnosti. In vendar so ravno take vrste prizori za neke vrste ljudi najbolj efektni! To je žalostno in sramotno! Podobno gorostasen je prizor v jetnišnici, iz operete „*Netopir*“. Jetniški nadzornik se drži za glavo in kriči neprenehoma: „Ta prekleti šampanjec!“ Po sobi se pa opoteka jetniški paznik ves pijan in kriči: „Ta prekleta Zalaznikova slivovka!“ In ta grdi prizor se vleče strašno dolgo, da je za nekoliko estetično čutečega gledalca huda muka vzdržati na sedežu. Ako bi se kje v privatnem krogu dogodil tak prizor, bi se gotovo vsaka dama, ki ima kaj čuta za dostojnost, odstranila. Ali ni pravzaprav žalitev za naše ženstvo, da se mu drzne pokazati take nastope?

Sploh se kaže na gledišču veliko preveč surovosti, katere je, žalibog, že itak preveč med našim ljudstvom. Pijančevanje, pretepavanje, preklinjevanje itd. gotovo ne spada h kulturi. Ako dežela žrtvuje za gledišče, žrtvuje le, ker vidi v njem kulturni zavod. Za špekulativno podjetje ne more in ne sme žrtvovati ljudskega denarja.

Meškova „*Mati*“ se je doslej enkrat ponovila. Ta drama je v slovstvenem oziru gotovo lepa in tendenca je simpatična, toda za igralce je jako nehvaležna, ker razen stare vaške klepetulje, katero je izvrstno pogodila g. Bukšekova — slične vloge so menda njena specialiteta —, ni v vsej drami nobene vloge, v katero bi igralec mogel vdahnuti nekaj življenja in ji ustvariti konkretno obliko. Gospod Dragutinović se je trudil, da bi markiral starega župnika, a se ni dalo mnogo narediti, gospa Dragutinovičeva je pa menda obupala nad svojo vlogo.

Škoda, da pozna g. Meško premalo tehniko gledišča.

Finžgarjev „*Divji lovec*“ se je igral pred Božičem menda v našem gledišču letos že drugič, a je bilo gledišče še vedno dobro obiskano. Igra sicer nima nobene bolj globoke misli in ima edini namen, pokazati občinstvu nekaj gorenjskih tipov; vendar se ni nobena naša domača igra pri nas tako

hitro in močno udomačila kakor „*Divji lovec*“. Gospodu Finžgarju se mora priznati zasluga, da je ž njo dokazal, da je mogoče nastopiti v našem gledišču v duhu zdravega, krepkega ljudskega realizma brez vsakih surovih primeskov. Seveda niso bili naši Gorenjci v gledišču popolnoma podobni živim. Od igralca, ki nikdar ni videl našega ljudstva, bi bilo tudi težko zahtevati, da bi popolnoma zadel ljudski tip, toda naši so bili pa vendarle in občinstvu so ugajali.

V „*Faustu*“ je dal Dragutinović Mefista čisto po svoje; nekateri so mnenja, da preveč po človeško. Toda hudobnega duha ni mogoče spraviti na oder v lastni postavi, kot „duha, ki zanikava vprek“, ampak ga je treba obleči v človeško obleko. Gospa Borštnikova se je v vlogi Marjetice seveda čutila v svojem elementu, gospa Dragutinovičeva je pa s svojim koketiranjem z vragom Mefistom-Dragutinovićem vzbudila mnogo smeha.

V „*Simoni*“ — vsebina te drame je vzeta iz Champolovega romana „*Mož Simone*“, ki je izšel v „*Leposlovni knjižnici*“ — je igrala gospodična Winterova naslovno vlogo. Gospodična Winterova je mlada, talentirana sentimentalna ljubimka, katere čaka še lepa prihodnost. Gospodična Winterova je nastopila prvič v naslovni vlogi igre „*Enkrat je bil...*“ Toda takrat ni našla toliko priznanja, kot bi zaslužila, ker je igra propadla — pa brez njene krivde. Obratno se nam zdi, da, ako bi takrat tudi drugi igralci, zlasti cigan Nučič, drugače vzeli svoje vloge, približno tako kot je ona svojo, bi igra uspela. Toda čutil se je vezanega na tekst. Vsebinske dotične igre je nakratko sledeča: Danski kraljevič snubi ilirsko kraljično (Winterovo), ki mu odreče. Nato se pa preobleče kraljevič v cigana, zalezuje kraljično povsod, povzroči, da jo oče spodi z doma, cigan jo vzame s seboj, ravna ž njo nad vse pojme surovo, slednjič se pa le res zaljubi v surovega cigana, ki se slednjič izkaže kot prej zavrženi danski princ. Slabost igre tiči v psihološki nemožljivosti, da bi se ponosna kraljična zaljubila v tako surovega cigana. Ni motivacije, — ako ne stojimo morda na stališču, da kolikor bolj surovo se z ženo ravna, toliko boljša je, torej nauk možem, naj pretepajo žene! Ako bi pa cigan igral drugače, manj surovo, bi bilo čisto lepo motivirano, da kraljična zavrže princa, ker ga je premalo poznala, in vzame cigana, v katerem je polagoma odkrila toliko simpatičnih svojstev. Sicer pa dela vtisk, da se je priredila ta igra, ker se je mislilo, da bo vlekel prizor, ko se kraljična slači in vleže spat in se priplazi v njeno sobico cigan in vleže k nji. Gotovo bi se lahko našlo kaj boljšega.

V „*Simoni*“ je gospa Borštnikova v Lady Eleanor pokazala, da zna izborni karakterizovati; njena smrt v četrtem dejanju je bila mojstrsko igrana. Tudi ostali igralci so se potrudili. Izborni je bil Toplak kot odvetnik.

Opereta *Giroflé-Giroflá* ni imela uspeha, kakor druge operete letošnje sezone. Je pač že nekoliko prestara za današnji okus. Igrala se je drugače dobro. Gospod Povh je bil v vlogi zamorskega poglavarja Murzuka izborni, samo včasih je nekoliko pretiraval, n. pr. ko je podil kralja, ki je gledal skozi zaveso. Gospodična Hadrbolecova je izvršila svojo vlogo izvrstno in energična stara kraljica — gospa Dragutinovičeva — je izzvala mnogo smeha.

Ponavljala se je Zajčeva opera „*Zrinjski*“, katere edina vrlina tiči v njeni patrijotični tendenci. Pustimo, naj se naslaja naše občinstvo ob zvokih pesmi „U boj, u boj!“. Da je občinstvu kljub raznim pomanjkljivostim ugajala, se razvidi iz tega, da je bila vedno dobro obiskana. Zdnjič se je ponavljala na čast slovenskim deželniim poslancem, ki so jo pa jako maloštevilno počastili s svojim obiskom. Menda jih poceni hrvaški patrijotizem nič posebno ne vleče.

V torek, dne 26. prosinca, se je igrala prvič v našem gledišču drama „Zaklad“, spisal Ksaverij Andrejev (g. Puhar, mizarški pomočnik v Ljubljani), ki je izšla v „Dom in Svetu“. Igrala se je izborna, gospodična Winterova se je v naslovni vlogi izkazala, kot resnična umetnica, gospod Dragutinović in gospod Danilo sta istotako zaslužila popolno priznanje, igra sama sicer ni v literarnem oziru bogve kaj posebnega, zlasti ji manjka izvirnosti, toda je dramatična. Toda, dasi-ravno je bila to izvirna noviteta in sama na sebi ne slaba stvar, je bil vendar obisk primeroma silno slab. Naše občinstvo ljubi pač le burke in operete!

Ponavljala se je tudi opera „Carmen“ in opereta „Butterfly“ z gospo Nordgartovo v naslovnih vlogah. Carmen je svetovnoznana opera, o kateri ni treba nič pisati in gospica Nordgartova si je pri našem občinstvu že ustvarila najboljše mnenje o svojih zmožnostih.

Massenetova opera „Werther“, ki se je pela v našem gledišču prvič v četrtek 28. januarja, je zopet dala priliko naši primadoni Šipankovi, da pokaže svoje zmožnosti, katere smo spoznali že iz „Dalile“ in iz „Prodane neveste“. Krasni glas gospodične Šipankove, čista modulacija in jasni izgovor je tudi ta večer briljiral. Toda gospodična Šipankova ne poje samo svoje partije, ona jo tudi igra, kar zasluži še posebno priznanje. Vživela se je v Lotto in jo je dala tako, da bi na največjih odrih imela popolen uspeh. Želeti bi le bilo, da bi se gospodična Šipankova aklimatizovala na našem odru.

Načeloma je naše mnenje v zadevi gledišča tako: Gledišče v Ljubljani mora biti in mora ostati, tudi, če je treba zanj žrtvovati. Vsak igralec in sploh vse glediško osebje mora imeti tako gmotno in socialno stališče, da se bo lahko z vnemo in z ljubeznijo oddalo stvari — umetnosti. Ako pa narod žrtvuje za gledišče, ima pravico zahtevati, da bo gledišče zares gojilo le kulturo in umetnost. V naših ocenah bomo pa hvalili, kar je dobrega, in brezozirno grajali napake, da ne bo glediški umetnik prisiljen služiti nizkim in surovim instinktom klake, da si izzove priznanje.

Priznati je tudi treba, da imajo pri nas glediški umetniki manj ugodno stališče, kot ponavadi drugje. Isti igralec mora nastopati zdaj v drami, zdaj v operi ali opereti, mora igrati enkrat komično, drugič sentimentalno vlogo. Poleg tega ima pred sabo glediško večinoma malo izobraženo občinstvo in mora živeti v tujem milieu-ju.

Dr. L. L.

1890

Ph. dr. Jan Kvičala. V Potštínu na Češkem je nagloma umrl dvorni svetovalec prof. dr. Jan Kvičala, češki filolog in politik; ž njim je pa isti dan umrla tudi njegova soproga Marija. Oba sta doživela 74 let. Prof. Kvičala je bil diabetik, njegova gospa soproga je imela srčno hibo. Prof. Kvičala je študiral v Pragi in pozneje v Brnu, kjer je spisal prvi večji spis, ki je vzbudil občno pozornost strokovnjakov. L. 1859. je bil docent na praški univerzi in istega leta je bil izredni, pozneje pa redni profesor klasične filologije. L. 1880. je bil izvoljen za poslanca v državni zbor, od l. 1883. do l. 1896. je bil član deželnega odbora. V devetdesetih letih je Kvičala izdelal načrt zakona, po katerem bi se smeli sprejemati otroci samo v tiste šole, katerih učni jezik jim je popolnoma znan. (Lex Kvičala.) Ta zakonski načrt pa ni bil sprejet radi velikega odpora Nemcev. Tudi v klasični filologiji si je Kvičala pridobil veliko zaslug. Književno je sodeloval pri izdajanju „Bibliotéky klassiků řeckých a římských“, pri časopisih „Krok“, „Musejnik“, „Časopis pro rakovská gymnasia“ in pa pri „Naučnem Slovníku“.

Naše slike.

Paolo Veronese je veliki beneški kolorist, komponist patetičnih in impozantnih prizorov. Tak se nam kaže tudi v naši sliki (str. 51.), katere izvirnik je v Rimu.

Na hribovsko podružnico nas popelje H. Smrekar. (Str. 56.) Cerkvenik gre v stolp, da pozvoni. Visoko na gori stoji cerkvena, daleč vidna iz dolin in glas hribovskega zvona brni prosto čez hrib in dol.

Tiber. (Str. 59.) Na Kapitoliju v Rimu je svetovnoznana zbirka starorimskih umetnin. Na dvorišču je položen kip Tibra, ki nam kaže poosebljeno reko v podobi starca, zložno ležečega med kamnitimi okraski, kakor se reka mirno vije med bregovi.

G. Martin Bizjak je modeliral dva doprsna kipa: Gregorčiča in Trdine, katerih sliki prinašamo. (Str. 76. in 77.)

Grozni potres v južni Italiji. Strašni potres v Siciliji dne 28. in 29. decembra prošlega leta je pretresel ves svet; z grozo, kajti ta nesreča, ki je zadela Italijo sedaj, je morda največja izmed vseh, ki jih je zabeležila zgodovina. Zemeljsko ogrožje ni nikdar popolnoma mirno, podzemskie moči srujejo in iščejo ravnotežja, in včasih njih orjaška sila potrese tudi trdo zemsko skorjo, na kateri je slabotni človek postavil svoja bivališča. Velikanske katastrofe so se gotovo že vršile na zemski površini, preden je dobila sedanjo obliko, v daljnih krajih, nam neznano, so bile tudi v zgodovinskem času še velike nesreče, a izmed vseh potresnih katastrof, kar jih poznamo, je največja strašna nesreča, ki je uničila cvetoča mesta na krasni sicilski obali.

Sicilija je starodavna kolonija in eden najzgodnejših sedežev evropske omike. Največji starodavni pesniki so opevali krasne kraje, ki jih je zdaj uničil potres v nekaj trenotkih. Kalabrijsko in sicilsko obrežje je po svojem postanku mlajše starosti. Tam, kjer zdaj valuje Tirensko morje, je bila nekdanja suha zemlja, ki se je polagoma nižala pod morsko globino. Liparski ognjeniki kot majhni otočiči še gledajo iz morja. Ves ta svet med dvema orjaškima ognjenikoma — med Vezuvom in med Etno — ni našel še miru, in že večkrat so hudi potresi tod razsajali. Živahno in vedno nadepolno italijansko ljudstvo je pa živelo brezskrbno dalje na tej zemlji, ki je edina po svojih prirodnih krasotah, po izredni rodovitnosti in blagem, čarobnem obnebju. Saj je bila Sicilija v starih časih žitnica rimskega cesarstva in danes se izvažajo od tam po vsem svetu najokusnejše južno sadje.

Udarec, ki je prišel nad nesrečno pokrajino koncem lanskega leta, je bil pa uničevalen. Mesina je bilo mesto s 160.000 prebivalci. Strašen potresni sunek je večino prebivalstva našel v spanju. Hiše so se porušile nad nesrečnimi žrtvami in jih pokopale pod razvalinami. Hkrati je pa zašumelo morje in ogromen val se je dvignil, ki je zagrnil velik del obrežja. Voda je prihrumela s tako silo, da je razbila in potopila ladje, in ko je odtekla, je potegnila za seboj in potopila mnogo ljudi. V nekaj trenotkih je bilo uničeno vse mesto, večina prebivalstva mrtva ali težko ranjena pokopana v razvalinah, ostali so si komaj rešili golo življenje in so v smrtnem strahu bežali v zimsko noč, da se rešijo.

Ista usoda je zadela z Mesino vred celo vrsto manjših mest in vasi kakor tudi Reggio di Calabria na nasprotni strani morske ožine. Poročila, ki jih prinašajo dnevniki iz nesrečnih krajev, napolnjujejo ves svet s sočutjem in mnogo milijonov kron znašajo že darovi, ki so se nabrali za ponesrečence po raznih deželah. Naše slike nam predstavljajo nekaj prizorov iz prizadetih krajev.

